

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗДАЈИ ДВА ПУТ СВАКОГ МЕСЕЦА У СВЕСКАМА ОД 3 И
ВИШЕ ТАБАКА. ЦЕНА ЈЕ: ЗА СРЕДЊУ 12 ДИНАРА, А ЗА ЦРНУ
ГОРУ, БУГАРСКУ, БОСНУ, ХЕРЦЕГОВИНУ, АУСТРО-УГАРСКУ,
РУМУНИЈУ И ТУРСКУ 15 ДИНАРА НА ГОДИНУ.

ПРЕТПЛАТА СЕ ПЛАЊЕ
УПРАВИ
КР.-СРП. ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ,
А РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XXI и XXII СВЕСКА У БЕОГРАДУ 15. и 30. НОВЕМБРА 1885. ГОДИНА VI

Посављења, премештаји и разрешења од дужности наставника средњих школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I Постављене су :

У ВИШОЈ ЖЕНСКОЈ ШКОЛИ :

г-ђица *Јелена Драгојловићева*, свршена
ученица Више женске школе, за бесплатну
помоћницу, 15. Септембра ов. год.

г-ђица *Станислава Бурићева*, свршена
ученица Више женске школе за бесплатну
помоћницу, 25. Септембра ов. год.

II Разрешена је :

У ВИШОЈ ЖЕНСКОЈ ШКОЛИ :

г-ђица *Јулија Раносова*, учитељица гим-
настике и играња 18. Октобра ов. год. по
молби,

Постављења управитеља основних школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

Постављени су :

г. *Неофит Симић*, за управитеља школе је-
зевичке у чачанском округу, 10. Октобра о. г.

г. *Антоније Николић*, за управитеља школе
ћићевачке, у алексиначком округу, 28. Ок-
тобра ов. год.

г. *Никола Нешић*, за управитеља школе
брадарачке, у пожаревачком округу, 28. Сеп-
тембра ов. год.

г. *Периша Ђекић*, за управитеља школе
великоорашке, 30. Септембра ов. год.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

АКТОМ МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА

I Постављена је :

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Милица Јовановићева*, свршена
ученица Више женске школе, за учитељицу
мушке школе у Великој Крсној 30. Октобра
о. г. а да јој општина даје припадајућу плату.

II Премештени су :

У ВАРОШИ БЕОГРАДУ :

г-ђа *Јелисавета Недељковићка*, учитељица
II и III разреда женске школе дорћолске, у
IV разред исте школе, 16. Октобра, ов. год.
по потреби.

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Савка Поповићева*, учитељица I разреда женске школе бањске у I и II разред исте школе, 17. Октобра ов. год. по потреби,

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Велимир Павловић*, учитељ I разреда I одељења школе горњомилановачке, у III и IV разред школе на Убу, 18. Октобра по потреби.

г-ђа *Цвета Павловићка*, учитељица I разреда женске школе горњомилановачке у сва четири разреда женске школе на Убу, 18. Октобра ов. год. по потреби.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ :

г-ђица *Марија Глигоријевићева*, заступница учитеља II разреда школе великоселске, округа пожаревачког, у I разред школе јасичке, 25. Октобра ов. год. по потреби.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ :

г. *Живојин Милојевић*, учитељ II III и IV разреда школе царинске, у III и IV разред исте школе, 25. Октобра ов. год. по потреби.

г. *Миливој Ковачевић*, учитељ школе свилеувске, округ шабачки у II разред школе царинске, 25. Октобра ов. год. по молби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Димитрије Бранковић*, учитељ сва четири разреда школе ореовичке, у III и IV разред исте школе, 10. Октобра ов. год. по потреби.

г-ђа *Јелисавета Бранковићка*, учитељица женске школе ореовичке у I и II разред мушке школе у Ореовици, 10. Октобра ов. год. по потреби.

г-ђа *Јелисавета Цокићка*, учитељица I разреда школе великоселске, у I и II разред исте школе, 25. Октобра ов. год. по потреби.

г. *Никола Нешић*, учитељ сва четири разреда школе брадарачке, у II III и IV разред исте школе, 25. Октобра ов. год. по потреби.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Василија Симићка*, учитељица I разреда II одељења мушке школе горњомилановачке, у цео I разред исте школе, 18. Октобра ов. год. по потреби.

г. *Периша Бекић*, учитељ школе ковачевачке у III и IV разред школе великоорашке 29. Октобра ов. год. по молби.

г. *Светозар Јевтић*, заступник учитеља III и IV разреда школе великоорашке, у Ковачевад, 29. Октобра ове год., по молби.

г. *Владимир Радојичић*, учитељ III разреда школе пожешке у I одељење истог разреда, 19. Октобра ов. год. по потреби.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Божја Ружић*, учитељ сва четири разреда школе јежевичке у II и III разред исте школе, 10. Октобра ов. год. по потреби.

г. *Неофит Симић*, учитељ школе негришорске, у I и IV разред школе јежевичке 10. Октобра ов. год. по потреби.

г. *Неофит Симић*, учитељ школе негришорске, у I и IV разред школе јежевичке 10. Октобра ов. год. по потреби.

III Разрешени су :

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Персида Лукићка*, учитељица I и II разреда школе мозговске, 25. Октобра ов. год. пошто је напустила дужност.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Владимир Вучковић*, привремени учитељ школе мелничке, 24. Октобра ов. год. на основу члана 66. закона о основним школама.

У СМЕДЕРЕВОКОМ ОКРУГУ :

г-ђа *Томанија Антоновићка*, учитељица школе у м. Орашју, 17. Октобра о. г. по молби.

У ТОПЛИЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Милугин Стојадиновић*, привремени учитељ школе мекишке, 16. Октобра ов. год. по молби.

Умрли :

г-ђа *Персида Димићка*, учитељица II разреда женске школе теразијске у Београду преминула је 9. Октобра ов. год.

г. *Никола Костић*, учитељ у пензији, преминуо је у Београду 12. Октобра ов. год.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК ССЛХХV

4. Септембра 1885. у Београду

Били су: потпредседник *архимандрит Н. Душић*; редовни чланови: *Ј. Пецић*, *Д-р. Лаза Стефановић*, *Јеврем Илић*; ванредни чланови: *Милан Андоновић*, *Јован Ворђевић*, *Петар Живковић*, *др. В. Бакић*, *Бор. Тодоровић*, *Живко Поповић* и *Лаза Обрадовић*.

Пословођа: *Мил. Марковић*.

I

Прочитан је и примљен записник 284. састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 17. прошлог месеца ПБр. 8002, којим се упућују Главном Просветном Савету документа г. *Д-ра Симе Тројановића*, да их савет прегледа и оцени и каже своје мишљење о томе: има ли овај кандидат потребну квалификацију за наставника средњих школа, каква му је иста и за које предмете.

Одлучено: да се молбачеви документи упуће наставном одбору, да их он прегледа и оцени и да савету о истоме реферирше.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 31. прошлог месеца ПБр. 8864, којим се упућује Главном Просветном Савету повезав дечији књижевни лист „Српче“ онако, како је редигован у 1884 години, с тим да га Савет изводи прегледати и дати му своје мишљење о томе: може ли се по молби издаваоца овога листа, од стране министарства препоручити „Српче“ да га све школске општине за своје књижице набаве.

Одлучено је: да се дело ово упути г. *Дим. Јосићу*, проф. учит. школе с молбом, да га прегледа и Савету поднесе о истоме извештај.

IV

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 30. прошлог месеца ПБр. 8781, којим се упућују Главном Просветном Савету на преглед и оцену две школске сведоџбе г. *Тодора К. Николајевића* агро-

нома из Пожаревца, те да Савет по њима оцени: има ли овај кандидат потребну квалификацију за наставника средњих школа, за које предмете и каква му је квалификација.

Пошто кандидат нема сведоџбе о матури а не види се да је факултет свршио, то је Главни Просветни Савет одлучио: да он нема потребну прописну квалификацију за наставника средњих школа; али се према поднетим сведоџбама може ипак употребити за привременог предавача природних наука у нижим средњим школама.

V

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 30. прошлог месеца ПБр. 8865, којим се пита Главни Просветни Савет за мишљење о томе: може ли се г. *Сретен Банџић* учитељ из Каменова у окр. пожаревачком сматрати још као учитељ и шта би требало са њиме радити, пошто се зна да је он због убијства још 15. Априла ове године стављен под ислеђење и у притвор и да је већ првостепеним судом и осуђен на 15 година робије.

Одлучено је: са 6 противу 5 гласова, да се ова ствар достави дисциплинском одбору на мишљење.

VI

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 2. ов. м. ПБр. 8996, којим се упућује на преглед и оцену Главном Просветном Савету дело *Д-ра г. Милана Јовановића „Кужне болести“* да га Савет изводи оценити: може ли се оно по својој вредности, препоручити од стране министарства просвете за потребу књижица основних школа.

Одлучено: да се умоли *Д-р Лаза Стефановић*, секретар санитета, да ово дело прегледа и Савету своје мишљење о истоме поднесе.

VII

Прочитан је реферат г. *Ј. Пецића*, начелника министарства просвете о „*Ботаници за више разреде средњих школа од г. Ђ. Козарца*.“

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет на састанку свом од 12. Јуна ове год. изводио је одлучити, да ја прегледам „Ботанику за више разреде средњих школа од г. Буре Козарца.“ Ја сам се покорио овој одлуци, ма и против моје воље и пажљиво прочитао дело, о чему част ми је, као што ниже следује, поднети Главном Просветном Савету своје мишљење.

Али пре него што пређем на само дело, нека ми је дозвољено, у интересу овог предмета, учинити неке напомене о предавању Ботанике у гимназијама и реалкама.

Познато је Главном Просветном Савету, да се Ботаника, за сад, према наставном плану предаје у другом и шестом разреду гимназија и реалка. Да ли је баш то погођено, није ми намера овде о томе говорити; то ће већ показати постигнути резултати и искуство надлежних. Него било да остане овај распоред односно Ботанике овакав какав је, или да се друкчије удеси, ја мислим да се она у нижим разредима предаје *описно*. Програм из Ботанике у другом разреду може бити, а и треба да буде краћи према узрасту ученичком и моћи њихова схватања; али све оно што се одреди да се из Ботанике у том разреду изучи, сме бити само у причању и описивању.

Што се пак тиче предавања Ботанике у VI разреду, ваљало би ту, по могућству, поновити и боље утврдити оно што је у нижем разреду предавано, а као главно изузети: *сиољни и унутарњи део и живот биља*; дакле научити просте и сложене органе биља, храњење, претварање хране и главну поделу биља, а све што спада у строго научно или специјално изучавање, да се у гимназијама и реалкама изостави. О нужности овог програма има много познатих доказа, али нека Главни Просветни Савет има само то на уму у овој прилици, када буде на ново испитивао и мењао наставни план и програм за гимназије и реалке у опште; а мени неће замерити, што сам то овде узгред напоменуо.

О Ботаници г. Козарца имам част изјавити ово:

Да би се Главни Просветни Савет лакше приближио овој Ботаници, дозволиће ми да

му у кратко изложим и њезин главни садржај. У главном она се састоји из два дела. Први део бави се системским описом биљних породица, а други говори о саставу и животу биља.

У првом делу изнесене су и описане 83 биљне породице, или, како их писац крсти „фамилије.“ Породице су груписане *природним редом*, и почиње кромпиром па завршује гљивама. Овај природни ред много хвале нови ботаничари претпостављајући га *вештачком*, по ком се већином предаје. По вештачком систему написан је и садањи *програм* за Ботанику, који је и од Главног Просветног Савета примљен. Ово одступање од програма из педагошких разлога оправдано је и неће баш ништа шкодити ни ученицима виших средњих школа. А у науци то питање још није пречишћено, и ко ће од тога двога одржати превагу, видеће касније ко буде жив, а наше је као и до сад, прилагођавати се свршеним делима.

Дужност ми је напоменути, да би добро било, да писац од своје стране учини и ту малу жртву, те да код сваке породице, оно што је значајно, карактеристично, стави после, а не пре описане породице; а исто тако и да на крају сваке породице изведе на кратко или као објашњење или као преглед (резиме) или обоје. Ово је од практичке вредности, да би се боље упамтила сама ствар.

У другом делу могли би без штете, изостати мање важни састојци, постање неких материја, невидљивије радње неких органа, хемијска једињења и т. д.; пошто се овај предмет у гимназијама и реалкама, као што рекох, не изучава специјално, нити је то у задатку гимназија.

О употребљеним називима имам рећи ово. Њих би ваљало изједначити са онима који се употребљавају у нижем разреду, по спису. По томе свако племе, свака породица, а и главни разреди, треба да имају своје српско име пред именом научним. Поводом што је разнолико мишљење о терминима (једни за народне а други за научне као и у великим школама), проучио сам овом приликом два немачка дела, прописана за више средње школе, и једно француско, исто тако за више школе, написано услед најновијег програма министра Жид Ферја, па у свима трима де-

дима налазе се називи и народни и научни. Народни називи приближиће дело деци и народу, а од своје учености и намере да поучи народ, неће изгубити. Ситније недо- статке, то јест по мом мишљењу, не налазим за потребно ни спомињати, пошто то не би сметало целини дела и писац ће за њих одговарати.

Према свему казаноме, мишљења сам да би потребно било обратити г. писцу пажњу на ове примедбе, да их, у интересу метода, јаснијег прегледа и јачег изучавања, усвоји, ако се и сам с њима сагласио. У сваком случају дело заслужује да се печата о државном трошку и да се писцу да награда.

19. Августа 1885 год.

у Београду.

Главног Просветног Савета
покорни

Ј. ПЕЦИЋ.

Усвојене су све примедбе г. референта и одлучено је: да се дело ово прими за пону- ђену цел' онако како се у реферату предлаже, а то је: да писац претходно поправи дело по примедбама, ако се са њима сагласи, но и ако се не сагласи дело се прима осем оне примедбе о народним терминима, који се имају ставити поред научних термина коју је дужан писац усвојити, јер се без ње дело не може препоручити.

О награди нишевој није ништа одлу- чено, док се не види, да ли писац примедбе усваја и како.

Г. Референту је одређена награда за труд око прегледања дела 80 динара.

VIII

Прочитао је реферат г. Ј. Пецића, начел- ника министарства просвете о „сликама из Зоологије и Ботанике“ које је министарству за откуп понудио г. А. Пурић књижар.

Реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Решењем од 26 Јуна ове године Главни Просветни Савет ставио ми је у дужност, да прегледам „слике из Зоологије и Бота- нике г. књижара А. Пурића“ и да му кажем моје мишљење о томе, да ли су ове слике за јавну наставу, или могу послужити и ка- кој другој сврси.

Предмет овај, колико се опомињем, већ је једном, у групи с другим предметима, био пред Главним Просветним Саветом, али тада су за то и други известиоци били, те ми одлука саветска у самој ствари није до- вољно позната. При свем том ове ми слике нису стране, али ипак сам их својски размо- трио и част ми је о њима Главном Просвет- ном Савету овај извештај поднети:

Слика има 320 и оне су укоричене као један атлас. У њему имају 23 листа, *таблице*. На првих 9 таблица насликани су *сисавци*. Почиње се од мајмуна па се свршава са Ки- товима. Четири таблице (X, XI, XII и XIII) попуњавају *птице* главнијих племена и поро- дица. На једној од ових таблица (XIV) виде се *водоземци*, као: змије, гуштери и т. д.; после долазе *рибе* (табл. XV); за тим опет представљају се разне *бубе* (табл. XVI, XVII, XVIII и XIX); у табlici XX налазе се пу- жеви и шкољке, а само у трима последњима долазе слике од разних биљака.

С малим изузетком готово све су биљке сликане без корена, а имају видљиво стабло, цвеће и лишће, у по неких пак има и род. Слике су доста лепе, *бојене*; боја је мање више јасна и природна према ствари. *Називи* су српски и већином прилично добри. Оваке слике много помажу лепом описивању и на- стављању; за то немам потребе овде пока- зивати њихову практичност и употребљивост.

Један недостатак не могу прећутати, а на име што нема на крају никаква описа, нити регистра уз ове слике, као што то слични атласи имају, ради објашњења.

Према свему овом мишљења сам, да се „слике из Зоологије и Ботанике“ као по- моћно средство за учење могу препоручити: 1. За ученике нижих средњих школа; 2. За ученике оба пола у основним школама, у којима се јестаственица учи; 3. За покла- њање приликом годишњих испита; и 4. Згодне су и за приватна учења у породицама и заводима.

Што се тиче продајне цене, приватни могу платити 2¹/₂—3 динара, а министарство највише 2¹/₂ динара.

21. Августа 1885 год.

у Београду.

Главног Просветног Савета
покорни слуга

Ј. ПЕЦИЋ.

Одлучено: да се ове слике могу примити у свему онако, како се у реферату предлаже и што се тиче употребе и што се тиче цене.

По прочитању реферата, г. референт је сам изјавио, да не жели примити никакав хонорар за труд око прегледања и оцењивања ових слика.

С тим је састанак закључен.

САСТАНАК ССЛXXXVI

11. Септембра 1885. у Београду

Били су потпредседник архим. Н. Дучић; редовни чланови: Ј. Пецић, Л. Ковачевић, Др. Л. Стефановић, Ј. Илић; ванредни чланови: Јевта Ђорђевић, Јов. Ђорђевић, Петар Живковић, Др. Војислав Бажић, В. Тодоровић, Др. Павле Стејић, прота Никола Стајевић.

Пословођа: Миленко Марковић,

I.

Прочитан је и примљен записник 285 састанка.

II

Прочетано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 7. ов. м. ПБр. 9338. којим се шаљу Главном Просветном Савету документи свештеника г. Луке Дождића, учитеља из Лесковца, да их Савет прегледа и каже: има ли г. Дождић потребну квалификацију за учитеља немачког језика у нижим гимназијама.

По прегледу докумената, одлучено је: да овај кандидат има потребну квалификацију за учитеља немачког језика у средњим школама.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10. ов. м. ПБр. 9674 којим се упућује Главном Просветном Савету сведоџба г. Миливоја Симића, свршеног философа природно-математичког одсека, да је Савет прегледа и оцени: има ли овај кандидат прописану квалификацију за наставника средњих школа.

Пошто је сведоџба прегледана, одлучено је: да овај кандидат има одличну квалификацију за групу природних и математичких предмета у средњим школама.

IV

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10. ов. м. ПБр. 9675 којим се упућује Главном просветном Савету сведоџба г. Драгутина К. Анђића, свршеног философа, да је Савет прегледа и оцени: има ли овај кандидат прописану квалификацију за наставника средњих школа.

Пошто је сведоџба прегледана, одлучено је: да овај кандидат има врло добру квалификацију за наставника средњих школа а за предмете природњачке и математичке.

VI

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 10. ов. м. ПБр. 9592. којим се упућује Главном Просветном Савету сведоџба г. Михаила Х. Ристића свршеног философа природно-математичког одсека, да је Савет прегледа и оцени: им ли овај кандидат прописану квалификацију за наставника средњих школа.

Пошто је сведоџба прегледана, одлучено је: да овај кандидат има врло добру квалификацију за наставника средњих школа а за предмете природњачке и математичке.

VII

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 7. ов. м. ПБр. 9310 којим се упућују Главном Просветном Савету молба и остали документи Софије Ђурићеве ученице IV. разреда Више женске школе која моли за новчану помоћ из завештања пок. Вићентија бив. владике ужичког. Пошто је молила рођака пок. владике, при том је сиротног стања а добро се учи и влада, то је Савет одлучио: да јој треба притећи у помоћ благодeјањем из поменуте задужбине и то да јој се на име издржања даје месечно по 50. динара, а да јој се помоћ рачуна од 1. ов. месеца.

VIII

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 11. ов. м. ПБр. 9516 којим се упућује Главном Просветном Савету сведоџба г. Петра К. Шреиловића, учитеља IV. разреда основне школе у Параћину и пита се Савет за мишљење о томе: има ли

г. Шрепловић квалификацију за хонорарног учитеља нотног певања и музике у нижим средњим школама.

Одлучено је: да г. Шрепловић има потребну квалификацију за хонорарног учитеља музике и нотног певања у нижим средњим школама,

IX

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 11. ов. м. ПБр. 9730 којим се упућује Главном Просветном Савету сведоџба г. Војислава Ж. Борђевића свршеног филозофа природно-математичког одсека, да је Савет прегледа и оцени: има ли овај кандидат прописану квалификацију за наставника средњих школа

Сведоџба је прегледана и одлучено је: да овај кандидат има врло добру квалификацију за наставника средњих школа а за предмете природне и математичке групе.

X

Прочитано је писмо г. Б. Козарца директора београдске гимназије, упућено Главном Просветном Савету, поводом ранијег реферата о његовој ботаници.

То писмо гласи.

Главном Просветном Савету.

Кратким сам путем примио реферат о мојој ботаници за више разреде средњих школа и пошто сам се са г. референтом предходно споразумео о примедбама, које је на њу у свом реферату учинио, част ми је Главном Просветном Савету поднети овај одговор.

На прву примедбу, која у кратко гласи: да начиним ресиме код појединих фамилија, да буде лакше прегледати оно што је важно, одговарам:

Осим карактеристике, којом се једна фамилија биљака од друге битно разликује, све је остало, што је за поједину важно, у мојој ботаници укратко и прегледно изведено на крају сваке фамилије. Што се пак тиче саме карактеристике, коју сам ставио одмах у почетку сваке фамилије, она не само да ученицима неће чинити никакве тешкоће при изучавању појединих фамилија, него им се тај посао олакшава тим, што се биљке једне фамилије по главној карактеристици њиховој

упоређују са карактеристиком биљака друге претходне и већ изучене фамилије; те ученику с места у очи пада оно, у чему се једна фамилија, коју н. пр. ђак данас изучава, слаже, или разликује од друге фамилије, коју је јуче изучио. Ово упоређивање знатно потпомаже памћење и разумевање саме ствари. С мога сам овако прецизну и кратку карактеристику која заузима свега два реда, и ставио одмах у почетку после имена фамилија.

На другу примедбу, која гласи: да се изостави у одељку о храни и храњењу биљака нарочито она партија, која говори о хемијским једињењима и о промету хране, одговарам:

Кад би се ова обимом врло кратка а излагањем јасна партија изоставила, онда би ова ботаника, која по себи носи печат више биолошки но аналитички, била крња. Ученицима VI. разреда, који у IV. разреду уче анорганску хемију а у V. разреду органску, ова партија ботанике, не би муке задавала. Осим тога, она је тако занимљива, да ће је сваки, ако му се да прилика, радо сам прочитавати и упамтити. С тога пристајем, а пристаје и г. референт, да се та партија ботанике, која говори о промету хране, штампанијим писменима и да служи прочитавању али да се не изостави.

На трећу примедбу: да поред научних термина ставим свуда и српска имена и, да свака фамилија има своје српско име пред именом научним, част ми је одговорити ово:

Штогод по струци ботаничкој наша литература има утврђених народних имена, ни једно изостало није а да није стављено поред научних термина, који су у мојој ботаници употребљени. Ефемерне пак ботаничке термине и називе српске, које су поједини писци, овај овако онај онако кројили да би у својој невољи и нужди како тако али у најбољој намери доскочили оскудици у српским терминима, избегавао сам с тога, што су ти термини нестални, где што неподесно скројени или незгодно преведени, те нису ни уколико народни. Оваки термини не упоређују ни науку о биљу ни науку о језику. Неподесно скројено име неразумљиво је ученику исто тако као и научни термин. Па кад му ваља већ учити какав термин, онда

му је боље и корисније научити термин научни, пред кога има још кратка и разговарна дефиниција, него погрешно сковани народни, који ствар ни уколико јасније не исказује.

Са другим делом треће примедбе: „да свака фамилија има своје српско име пред именом научним“ слажем се потпуно са г. референтом; с тога изјављујем, да ћу при печатању књиге ову примедбу нарочито имати на уму, и да ћу уз научно име фамилије, где год буде могућно, ставити и науком утврђено и име народно.

10. Септембра 1885.

Београд.

Главном Прсветном Савету
покорни

Ђ. ЈОЗОВАЦ

Пошто писац усваја у главном примедбу г. референта о терминима, то је одлучено: да се дело прими и препоручи за штампање о државном трошку као школска књига са наградом од 100 динара на штампан табак.

С тим је састанак закључен.

САСТАНАК ССЛXXXVII

18. Септембра 1885. год. у Београду.

Били су: потпредседник архимандрит Н. Дучић, редовни чланови: Ј. Пешић; Др. Л. Стефановић, Јеврем Илић; ванредни чланови: Мил. Андоковић, Јев. Борферић, Јов. Борђевић, др. Војислав Бакић, Жив. Поповић, Ник. Стајевић и Лазар Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 286. састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 12. ов. м. ПБр. 9721 којим се упућује Главном Просветном Савету сведожба г. Стевана Фотића, свршеног ђака Велике школе да је Савет прегледа и оцени: има ли овај кандидат прописану квалификацију за наставника средњих школа; каква му је иста и за које предмете.

Пошто је сведожба прегледана, одлучено је: Да г. Стеван Фотић, има врло добру

квалификацију за наставника средњих школа а за групу историјско-филолошких предмета.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова, од 18. ов. м. ПБр. 10 93 којим се шаље Главном Просветном Савету на преглед и оцену дело у рукопису „Психологија од др-а. Фридриха Дитеса“ које је превео на српски г. Н. Симеон Кончар народни учитељ у Јошану крај Удбине на Лици, и поднео га министарству просвете с молбом, да се дело откупи и штампа о државном трошку, ако вредно буде.

Одлучено да се умоле г. г. М. П. Шапчанин и Љ. Недић да ово дело прегледају и савету о истој реферини.

IV

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 14. ов. м. ПБр. 9866, којим се шаље Главном Просветном Савету „Хигијена“, коју је израдио по прописаном и одобреном програму за II разред гимназије др. г. Л. Стефановић, да је Савет прегледа и оцени: може ли се ова књига откупити и употребити за ручну школску књигу у вишим заводима средњих школа.

Пошто се о научној вредности самога дела не може ни сумњати, јер је оно штампано у архиву лекарског друштва, то је Савет одлучио: Да се умоли г. Др. В. Бакић, да дело ово прегледа и оцени са стране педагошке и да о истој своје мишљење поднесе Савету.

V

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 18. ов. м. ПБр. 10087 којим се упућује Главном Просветном Савету „школа нотна певања“ коју је израдио и уредно по програму за основне школе г. Јов. Иванишевић, бив. учитељ и умољава се Савет да ово дело прегледа и оцени: може ли се и по коју цену ово дело откупити и штампати о државном трошку за потребу основних школа.

Одлучено: да се умоле да ово дело прегледају и оцене г. г. Андрејевић учитељ музике и нотна певања у Вел. гимназији у Београду и Ант. Цимбрић учитељ музике и

тног певања у II. нижој београдској гим-
назији и да савету своје мишљење о истој
поднесу.

VI

Прочитан је реферат др. Д. Стефановића
о књизи „кужне болести“ коју је написао
г. др. Милан Јовановић и која је од г. ми-
нистра Савету на оцену и преглед послана.

Тај реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Прочитао сам књигу под насловом : „Ку-
жне болести,“ откуда потичу, какве су, како
се уклањају и *исгуђу* од Д-ра Милана Јован-
овића, коју ми је Главни Просветни Савет
изволео дати на оцену.

Не обзирајући се на неудесан придев „Ку-
жне“ место *заразне*, а тако исто и на то, да
ће слабо коме пасти на ум, да болести не-
гује, као што се у наслову казује, почем се
само болесник негује, с намером, да се бо-
лест уклони и апстрахујући од тога што
болест као нешто за себе не постоји него
има само болесних људи, ја сам се решио
да целу књигу с краја на крај прочитам,
рад уверења да не буде и сама књига оку-
жена.

У уводу „о кужним болестима у опште,“
тумачи писац теорију о бактеријама, моне-
рама, бацилама и т. д. износи радове Коха,
Пастера, Хекла и других. Тиме је хтео пи-
сац, да покаже услед чега те болести по-
стају, шта им је управ узрок. То тумачење
испало му је врло добро за руком, јер на
основу огледних и микроскопских испити-
вања доказано је, да су свима овим заразним
болестима узрок мали, ситни организми, које
научењаци разним именом крстише.

После писац прелази на поједине болести,
на *источну кугу*, *азијатску колеру*, *тиф* (тер-
лема), *богиње*, *скрлетину* (шарлах), *морбиле*
(мрса), *дифтерију* и најзад *дизентерију*,
(срдобоља).

Код сваке болести најпре је описао по-
јаве, под каквим се знацима болест појав-
љује, за тим како се болесник негује, рђаве
последнице, које могу отуда доћи и најзад
хигијену те болести т. ј. како ће здрави да
се сачувају од болесних и то је управ нај-

јача страна ове књиге, због чега заслужује
да је сваки чита, и добро утуви поуке, које
се у овој књизи излажу.

Једна је махна тој књизи што често у
њој nailазимо на германизме и што је пи-
сац био доста несрећан у избору речи и при-
дева и што је грешио у језику.

Примера ради да наведемо неколико гер-
манизма. Одмах у предговору на првој страни
стоји : *за сузбити ове дуимане*, на страни
3. увода : *за сачувати земљу једну*, на страни
6. *без да се знаде* и т. д. Што се тиче са-
мих речи ево их : *уливи* и *уливисати*, *опити*
место *огледи*, *промаја* место *промаха*, *хранење*
место *храњење*, *жлезда* место *жлезда* и т. д.
На страни 21. стоји : „неосетљив према спољ-
ним *утицима*“ место *утицајима*. На страни
45. „колера је болест дроба а на име црев-
ног *олука*.“ Сваки зна да је црево једна цев,
један канал од свуд затворен ; а олук зовемо
нешто ижљебљено и отворено. Дакле олук
не може се никако применити на црево.

Али као што је писац врло незгодно
употребио придев „кужне“ у наслову књиге,
исто тако а можда још горе несрећно му
испао придев за тифус у цревима, који је
назвао *дробни тиф*. Да је писац знао за овај
народни стих :

„Поднизати *дробнијем* бисером —

„Једно грло три *дробна* ђердана.

Он би знао да *дробно* преставља нешто,
што је малено, ситно и не би га употребио
за придев онде где се означава нешто крупно
и страшно и назвао би ту болест тиф у цре-
вима или ако је хтео баш са придевом ту
болест да значи, он ју је могао назвати
цревни тиф.

Не узимајући у рачун ове погрешке, које
се готово у свакој књизи могу наћи то у
већој, то у мањој мери, књига је иначе добро
израђена и у доброј намери, за то сам ми-
шљења да се може препоручити за школске
књижнице; надајући се, ако књига доживи
друго издање, да ће писац ове погрешке
узети у обзир.

18. Септембра 1885 год.
Београд.

Д-р Стефановић.

Одлучено: да се књига може препоручити за књижнице основних и средњих школа и за поклањање ђацима у вишим разредима средњих школа по цени за откуп од једног динара. Референту је одређен хонорар 80 динара.

С тим је састанак закључен.

Састанак ССLXXXVII

25. Септембра 1885. год. у Београду.

Били су: Потпредседник арх Н. Дулић; редовни чланови: Ј. Пешић, Свет. Вуловић, Др. Лаз. Стефановић, Јевр. Илић; ванредни чланови: Јев. Борђевић, Јов. Борђевић, Др. В. Бакић, Борислав Тодоровић, Жив. Поповић, Ник. Стајевић и Лаз. Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 286. састанка.

II

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 24. Септембра ов. год. ПБр. 10270. којим се шаље Главном Просветном Савету сведожба г. Петра А. Тише, који је свршио Велику школу, да је Савет прегледа и оцени: има ли овај кандидат прописану квалификацију за наставника средњих школа, каква му је она и за које предмете.

Пошто је сведожба прегледана одлучено је: да г. Петар А. Типа има врло добру квалификацију за природне и математичке предмете у средњим школама.

III

Прочитано је писмо г. министра просвете и црквених послова од 23. ов. мес. ПБр. 10209 којим се упућује Главном Просветном Савету на преглед и оцену дело у рукопису г. Димитрија Ј. Путниковића учитеља жабарске школе под насловом: „Познавање природе за II. раз. основне школе“.

Одлучено је: да се умоле г. г. Др. Лаз. Стефановић и Бор. Тодоровић да дело ово прегледају и оцене и Савету о истом реферују.

IV

Прочитан је реферат г. г. Свет. Вудовића и Живка Поповића о „Француској синтакси“ г. Живка Недељковића професора.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прегледали смо г. Живка Недељковића рукопис „Француска синтакса“, који нам је Савет ради оцене изволео дати. Пошто о том рукопису имамо једнако мишљење, то га заједно и подносимо Савету. А мишљења смо, да би се овај рукопис могао о трошку државном штампати као учило за средње школе ако писац пристаје на ове исправке.

1. Да из текста изостави све оно, што је у француској синтакси исто онако, како је и у српској. Иначе се без невоље гомилају правила, од којих ученик Србин не може имати никакве користи. Таквих сувишних правила има и у овом рукопису, и аџо не онолико, колико их има по другим нашим граматицама страних језика. Примера ради наводимо стр. 32. чл. 8. рук., где се прича, како се место може казати и именицом с предлогом, и стр. 27. чл. 2., у ком се говори, чиме се атрибут исказује.

2. Да поред свакога правила поброји и све изузетке од њега. Кад се нешто постави као правило, а што има ипак много изузетака, онда или треба навести све изузетке или не постављати правила. Као пример ћемо узети стр. 2, чл. в. рук., у ком сви изузетци од правила, да су имена земаља, вароши и река на е женскога рода, несу исцрпени.

3. Да преведе на српски многе непереведене примере од појединих речи или целих реченица. Примерима треба да се постигне двоје; да се потврди синтактично правило и да се увећава лексикално знање учениково. Међу тим скоро на свакој страни овога рукописа може се наћи примера, да поједине реченице, узете за потврду каквога правила, нису на српски преведене.

4. Да замени бољим преводом на српски где које већ преведене речи или реченице.

5. Да се у самом тексту местимиче привилније српски изрази. (Види белешке по негде у рукопису. Ну ради овога под 4.—5. требало би коректуру или ревизију овога дела дати знаоцу срп. језика).

6. Да свугде употреби српске термине, који су већ у српској синтакси уобичајени, а поред њих у загради стави и француске термине.

7. Да тачније опише неке погрешно или нејасно протумачене особине француског језика. Ево и неколико примера за таква нејасна или погрешна тумачења:

а. У рук. на стр. 31. чл. С. а. писац вели: „... хармонија решава, које место да узме адјектив у говору“, а то је толико, колико не казати ништа. Тако исто стоји и с тумачењима о месту адјектива, које се на истој страни у члановима в. и с. рук. налази. — Реч је *seul* незгодно објашњена речима *само* и *једини* према месту, где стоји. Тако се може превести: *Une seule chambre était*... Једна соба бејаше..., а *Une table seule était*... Само један сто бејаше...

б. За *преко* и *испод* на стр. 32. чл. 6. рук., ако је баш потребно, да се овде помену, треба наћи згодније примере од ових, где се српски може *само* са *преко* и *испод* превести.

в. Члан је 21. на страни 29. рукописа с тога, што су у њему помешане несродне ствари, у опште тако израђен, да се ученик Србин може њиме само забунити. Тако у а. први пример иде под правило, у другом је *de* с чланом, а у в. други пример чини засебно правило. Такога чега има и у члановима с., д., е. и ф. где се још и противречи горњему правилу.

г. На стр. 25. чл. 38. д. рук. важе писац: „...у значењу умал што не...тек, само... баш сад“. Нејасно стоје у тексту ове речи и наведеним даље примерима ни мало се не објашњавају.

д. У рук. на стр. 27. чл. 55. наведене разлике требало је или означити српски или дати примере или их никако и не помињати.

ђ. Ни оно на стр. 17. чл. 4. рук., где се говори о употреби *imparfait*-а, није ни мало јасно казано. Ово је просто приповедачки стил, при ком се набраја више minulых чинова.

е. Треба просто избећи онаку апстракцију, као што је она, казана о члановима на стр. 9. чл. 2. рук. Зар *un, une, pa* и *le, la* ни у француском ни при превођењу на ср. и не значе баш ништа?

ж. У рукопису на стр. 12. чл. в., где се говори о промену посесивном, имало би се шта више за Србе рећи. Тако није ништа речено о том, како ће се кад преводити на француски наше заменице сваке особе *себе* и *свој*. Овде напомињемо, да би боље било звати оваке речи детерминативима него адјективима за својину, пошто ово нису прости адјективи.

з. На стр. 15. чл. 3. рук. и пре тога на више места називају се погрешно неке речи субјектима. Тако је на прилику у реченици: *Il est permis de faire...de faire* названо субјектом, не водећи рачуна о том, шта би тада оно *il* значило.

9. Септемба 1885

Београд

— { ВЕТ. ВУЛОВИЋ
Ж. ПОПОВИЋ

За овим је одмах прочитан реферат исте г. г. раферената и о другој „Француској синтакси“ од непознатог писца.

Тај реферат гласи:

Главном Просветном Савету

Прочитали смо „Француску синтаксу“ непознатог писца (који је написао и први део „Француске граматике“ за гимназије), коју нам је Савет на оцену дао, и мишљења смо да се ово дело не може примити као школска књига за гимназије. Ми мислимо овако о овом делу не због појединих погрешака или недостатака у њему, што би се могло и уклонити, већ што смо противу самога плана по ком је рађено, противу основе, на којој је започето и довршено.

И синтакса матерњег језика изучава се више у пракци (у живом говору и читањем одабраних по језику и стилу списа), него преко граматичких правила. Ово вреди још много више за туђ језик. За то ми мислимо: да синтакса туђег језика као ручна школска књига треба да буде кратка, јасна и прегледна, те да се лако и брзо може прећи, како би што више времена за читање и превођење остало; да је израђена по истом плану, по ком и синтакса матерњег језика, држећи, колико се може више, и ред и начин излагања, термине и т. д. ове син-

таксе; да је, идући тако упоредно са синтаксом матерњег језика, изостављено у њој све, што је опште синтактично (синтактични први појмови, опште дефиниције, логична умовања, састав целог скелета синтактичнога), све, што је једнако.

Са свим је противно овоме израђена ова синтакса непознатог писца. Она је два пут и три пут већа од гимназијске школске синтаксе за српски језик тако, да би по њој ученицима једва остало што времена за читање и превађање, ако би се хотело, да је сву добро изуче. Ради тога својега пространства она није ни прегледна, а стил јој је честим парафразама већ казаног и анализом сваке поједине реченице у постављеном правилу развучен и помрчан, раздвајајући на далеко једно од другог оно, што је у књизи корисно и ученику потребно. Она није удешена према синтакси српскога језика, него јој је сасвим други план и ред, и у неслагању с овом иде чак и до појединих граматичких термина. Како је рађена на другој основи, у њој се понавља ученику све опште синтактично, све, што он већ зна, али у таком облику и у такој опширности, да га он није кадар познати, него га мора по ново с муком учити. Тако је оно, што се у овом рукопису говори о синтакси; ту се казује и објашњује и грчко порекло ове речи, а то чини писац и на многим другим местима, као да је то задатак француске синтаксе за српске ученике. Тако је даље и оно: о мисли, реченици, фрази и периоду, о подмету, прироку и свези, о доцуни и њезином грањању, о сугласности међу речима, о саставу реченице и т. д. и врло многе мисли, које се овде као нове износе, о појединим деловима говора у „синтакси појединих делова говора“. Логични део синтаксе, у који се што може бити мање улази и у синтакси матерњег језика, у овом је делу заступљен готово толико исто, колико и граматични. Ево само једнога примера. На листу 5. после дефиниције подмета, прирока и свезе долази ова дуга напомена:

„Логични делови реченице одређују се појмовима које обухвата мисао реченицом казана. *Подмет*, као предмет суђења (лице, о коме се или ствар, о којој се суди, мисли) представља главни појам у реченици. *При-*

рок је појам који се придева главном, и по томе споредан. *Свеза*, или *глагол*, што везује прирок са подметом, сачињава посредан појам. Тако у реченици *Socrate fut sage* главно је *Socrate*: *sage* означава својство човека којег понашање одговара начелима разума; а *fut* однос који наш ум опажа између Сократа и тог својства. Везујући делове који сачињавају израз мисли, свеза управо довршује тај израз; у њој је снага израза. — Кад се гледа на реченицу као израз мисли, може се казати, да је у њој битно само ово двоје: *подмет* и *прирок*. н. пр. у реченици *Dieu est bon* битно је: 1) појам о Богу 2) појам о доброту. Јер о исказу суда: *Бог је добар*, није доста, да се зна само да Бога има, јер се мора напред бити, па да се може *овакав* или *онакав* *да буде*. Тако је појам о постојању, или бићу битан и неразлучан део прирока. С тога и у саставу реченице, као израза мисли, *подмет* и *прирок* остају главни делови: а *свеза*, или *глагол*, улази битно у састав прирока. У исказу мисли није питање о ономе што у ствари постоји, или јесте, него управо о ономе што постоји, или јесте, у духу онога који говори. О овоме је питање у реченици, па у томе је и прави значај свезе или глагола“.

Пре ове синтаксе ми смо дали свој суд о још једној француској синтакси (професора г. Живка недељковића), коју нам је савет на оцену послао. Синтакса г. Недељковића, и ако има махна, које смо ми у реферату својем изложили, ипак је боља, краћа, јаснија и прегледнија од ове синтаксе, те и за то не можемо ово дело препоручити, кад има већ за исту цел понуђена боља школска књига.

17. Септембра 1885. год.

у Београду.

Свет. Вуловић

Ж. Поповић

После подуже дебате и о једном и о другом делу на основу поднетих реферата већином од 7 противу 4 гласа.

Одлучено је: да се оба дела врате писцима, да их по примедбама г. г. референата поправе и да при тој поправци имају на уму наставни програм, који је за овај предмет прописан а за тим, ако хоће, нека своја дела по ново поднесу.

Референтима је за труд одређен хонорар за оба дела по сто (100) динара свакоме.

V.

Прочитан је реферат г. Дим. Јосића и г-ђице Анке Веселићеве о делу „Теорија женскога ручнога рада“ које је израдила г-ђица Драга Јовановићева.

Тај реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Потписани прегледали смо „Теорију женскога ручнога рада,“ што је написала госпођица Драга Јовановићева у намери да се штампа о државном трошку, те да послужи учитељицама женског ручног рада као ручна књига и упутство.

Пре свега имамо приметити, да наслов не одговара садржини, јер књига не обухвата све оно, што спада у ручни женски рад, него се овде говори само о шивењу хаљина и белог рубља; о ономе, што је прописано програмом за основне ниже школе, нема ни помена, а ово — о чем госпођица пише — не предаје се све ни у вишој основној школи. Коју је школу и које учитељице имала госпођица Драга на уму при писању свога дела, не можемо да дознамо. Према овоме већ види се, да њена књига не може послужити као упутство и ручна књига учитељицама основних школа. Па и у овоме, што је написано, нашли смо :

1., да је сама ствар израђена махом или погрешно или непотпуно;

2., да нема никаквих *сталних правила*, него се сваки час вели: „*може* се овако, а *могло* би се и овако и т. д.“ Оваким „*могућностима*“ не полаже се никаква основа за *правилан* и *самосталан* рад;

3., као што је погрешно и неодређено излагање мисли о дотичним радовима, тако су исто погрешни и неодређени и сами пртежи;

4., називи су махом покварено немачки: „псеп, риглице, брусфалте и т. д.“

5., дело није удешено, да наставница може радити са целом школом у исто време.

6., не говори се ништа о материји, као што су: знаци добра квалитета обичне цене и тако даље.

Услед свега овога мишљења смо, да се „Теорија женскога ручнога рада“ од госпо-

ђице Драге Јовановићеве не може употребити као ручна књига и упутство за учитељице истог рада.

4. Септембра 1885 год.
у Београду.

Главног Просветног Савета
повизни

Дим. Јосић

Анка Веселићева

По смислу реферата са 6 противу 5 гласова одлучено је: да се дело овако како је израђено, не може примити за понуђену цену.

За заједнички реферат одређен је одсеком хонорар од педесет (50) динара.

VI

Прочитан је реферат г. Свет. Вуловића о „Делима Доситијевим“ која је издала књижара браће Јовановића у Панчеву и понудила их министарству просвете за откуп.

Тај реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Главни Просветни Савет послао ми је „Дела Доситијева.“ која је сва у осам књига издала књижара браће Јовановића у Панчеву, да кажем: да ли се ово издање може употребити за поклон добрим ученицима. Ја велим „ово издање;“ јер да су дела Доситијева добра и корисна лектира за омладину, то је познато и за то ме, мислим, Главни Просветни Савет и не пита.

Од прве штампане књиге Доситијеве — од почетка нове српске књижевности, како обично бројимо — протекло је сто и две године; од смрти доситијеве протекло је седамдесет и четири године; и за све ово време — осим првога оригиналнога издања, осим појединих књига, одломака из разних списа и писама Доситијевих — сва дела Доситијева уједно прештампана су три пут ћирилском буквицом. Ово издање браће Јовановића је четврто издање, а треће прештапанавање. Друго прештапанавање је било Медаковићево, а прво — пре педесет година — Возаровићево.

Прештампати верно сва досле позната и штампана дела Доситијева; уз њих истражити и издати и досле непознате или затурене

списе, белешке и писма његова; објаснити сва за данас тамнија места; уза све то дати кратак животопис његов, окарактерисати његово књижевно доба, његов рад и значај за српску књижевност и означити где престаје, прикупити све старије гласове и одзиве о списима његовим и т. д. — то би било право издање, које би одговарало захтевима литерарно — историским. Али такога издања до данас није било, и ово издање браће Јовановића у томе погледу није ни мало боље од издања Медаковићева и Возаровићева. И ако је овако издање стварна, жива потреба данашње наше књижевности, ипак би се можда у одбрану свију досадашњих издавача могло рећи: да су они имали друге, практичне потребе на уму, да су удешавали своја издања за народ, за шири круг читалаца, за које су списи Доситијеви и данас драгоцени. Али ради ове практичне потребе просто само прештампати дела Доситијева, посао је којим би се још могао бранити, па и хвалити, само први издавач. Угледати се на њега још и данас, значи немати осим шпекулације никаквих других обзира пред очима; и ја мислим, да ће овде шпекулација увек сама себе казнити. Него нису ови издавачи били само прештампачи. Они су сви осим тога, ваљда ради оне практичне потребе, обрађали пажњу још на једно, и то само на то једно: на језик Доситијев. Творац нове српске књижевности, писао је српски истина много боље од својих савременика али му је језик ипак повозрастао од данашњег књижевног језика, те — и ако није неразумљив — није пријатан за читање онима, који су се навикли читати само на данашњем књижевном језику. Сви су досадашњи издавачи Доситијевих списа поправљали језик Доситијев — и то је био сав њихов труд осим пукога прештампаваша — али како? Самовољно, без утврђеног правца, недоследно и започетом правцу; оступали су ради тога често од оригинала на штету самога смисла у оригиналу; и опет нису потпуно постизали сврхе, ради које су све то чинили: остајало је доста и „славеносербских“ облика, тамних провинцијалних и туђих непротумачених речи, и тамних места и т. д. Масом примера могао бих то показати за сва издања. Али ћу то показати само за ово последње издање, о коме сам дужан и го-

ворити. Пре тога пак рећи ћу још нешто. На ове обзире према маси читалачкој, према данашњим читаоцима, могло би се обазрети и оно право литерарно — историско издање — о коме мало пре рекох да је жива потреба данашње књижевности — те да буде издање и за науку и за народ. Доситије је знао врло добро српски, а и говорио је и борио се за то да се пише чисто српски; али се није могао (а није то ни била његова главна задаћа) са свим отети од утицаја славеносрпске школе у којој се учио, од утицаја лектире својих младих година и од утицаја савременог књижевног језика. За то је Доситије писао недоследно. Има партија у његовим списима, које су писане тако, да се не осећа да су писане пре сто година. Доситије пише *чловек* и *човек*, *человјечески* и *људски* и т. д. Провести кроз издање доследно оно што је у Доситија правилније, објаснити одмах на дну листа туђу или врло застарелу или са свим неразумљиву реч старословенску — то, уз транскрипцију садашњим правописом и уз добру интерпункцију учинило би, да право литерарно издање дела Доситијевих буде приступно и за читање пријатно и просту човеку. Ако ли би и ово било мало; ако би ради најниже масе читалаца требало још више што за језик урадити; онда би за ту масу требало учинити избор из списа Доситијевих, и то што се избере (чувајући ипак што више Доситијев стил и дух писања) прерадити данашњим књижевним језиком — онако као што сам ја радио у „Читанци П“ за гимназије. Али ово је све и највише, што још критика, по моме мишљењу, сме допустити издавачима старинских писаца.

Ја сам казао у главним цртама како би требало да буде данашње издање дела Доситијевих. Људи од посла знали би како треба ово и у појединостима извршити. Издање браће Јовановића, које је министарству просвете на откуп понуђено, није ни надик на тако издање. Оно није ни избор из списа Доситијевих, удешен за најнижу масу читалаца онако као што горе поменух. Оно, овако како је, није имало права да се појави данас у нашој књижевности. Да се Главни Просветни Савет увери о овоме што рекох, показаћу како је ово издање.

На издању браће Јовановића нема године издања, нема броја издања (које је ово издање), нема имена редакторова. Ово су, истина, незнатне мане; и могле би се све опростити, да из искуства не знамо, да у издањима браће Јовановића после оваких мана обично долазе и друге још крушније. Али је издање Доситијевих дела такав посао, да се ни највећој скромности не може допустити, да име редакторово крије иза издавача. Свуда се у овом издању под редакторским напоменама потписују издавачи. Ми знамо, да они нису за тај посао; а кад им је неки њихов редактор своје заслуге покљонио, то показује колико је сам ценно вредност тих заслуга. — Издање је подељено на осам књига. И противу те деобе и противу реда, којим иду поједине књиге, имало би се шта рећи; али се ово може издању овом опростити, те ћу прећи даље. Пред првом књигом стоји слика Доситијева. Ни једне речи нису рекли издавачи ни о своме издању ни о писцу, чвја слика стоји пред издањем. Издавачи су ваљда мислили: ето автобиографије, што бисмо ми узалуд трошили речи. Али автобиографија Доситијева допире до 1. Јануара 1789; а Доситије је после тога живео и радио још двадесет и две године. У његовим списима има доста и о овом његову потоњем животу, али опет нема све. Требало би потражити податке на другој страни. Па онда значај и заслуге Доситијеве за нову српску књижевност не могу се видети из његових списа. Издати данас дела Доситијева после толиких расправа и расправица о њему, па не умети или не хтети о њему ништа рећи — то је погрешка, која се не може опростити. — Али тек што смо почели читати прве редове прве књиге овога издања излази нам пред очи нешто још много крушније, много грешније. Издавачи нису штампали ово издање по оригиналном Доситијеву издању, већ по издању Возаровићеву. Чуд-

новато је да је тако исто радио и Медаковић, који се у предговору к првој књизи хвалио, да је имао пред собом „књиге Доситијеове од различити издања.“ И издавачи овога издања хвале се овде онде у напоменама, како знају како је то и то било у оригиналном издању. Ја нећу одрицати, да су они имали у рукама понеке — можда и све — књиге оригиналнога издања, али нису по њима штампали овога издања, нису по њима штампали ни оне књиге, у којима у напомени баш напомињу како је у дотичној књизи оригиналнога издања. Тајна ове издавачке несавесности може се протумачити само овако: редактор овога издања — ко био да био — промучио се мало само око поделе на књиге и око реда, који је дао књигама (том приликом могао је имати пред собом неке, или и све, књиге Доситијеве првога издања); за тим је сав остали труд, који је редактор поднео, издржан био при коректури; а штампало се са штампаног издања Возаровићева, које је јевтиније, и које је лакше прегорети по преретко и прескупо оригинално издање. Да је редактор слао већ уређен рукопис у штампу, јамачно би преписивао с оригиналнога издања — имајући га пред собом. Тако су у ово издање ушле све хотимичне и нехотимичне погрешке Возаровићева издања, умножене новим хотимичним и нехотимичним погрешкама редакторским и штампарским. Кад се ка свему овоме дода прави каос, начињен невештим, непажљивим, при држању коректуре чињеним, поправљањем језика Доситијева — онда сам у неколико црта насликао слику овога издања. Кад би се са овог издања, а истом вештином и у истом духу и правцу, штампало ново издање, и са тога издања, и опет тако, још једно издање и т. д. — онда у петом, шестом, издању не би нико познао Доситијеве списе. — Све ово, што рекох, доказаћу сад и примерима

Оригинално Доситијево издање:

Књ. I стр. 1. до мужескогъ возраста и зреле старости“

Књ. I стр. 1. „од колико бѣдствованіа и напасти избавила“

Књ. I стр. 2. „и да друге мени подобослабе люде трпим“

Издање браће Јовановића:

Књ. I стр. 7. „до мушкога узроста и зрелије старости“

Књ. I стр. 7. „од колики бедствовања и напасти ме избавила“ (овако је и у Возаровића и Медаковића)

Књ. I стр. 7. „и да друге подобослабе“ (овако је само овде)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.ub.edu

Књ. I стр. 7. „из тога се по вишој *части* рађају неслога, немиръ, мрженѣ, *вражба*“

WWW.UNILIB.RS

Књ. I стр. 8. „сва е моя старостъ била познати какви су люди“

Књ. I страна 16. „Обзанѣнїе на крају предговора.“

Књ. I стр. 17. прича Доситије, како су сви његова оца жалили „што е *млађ* умрѣо“

Књ. I стр. 18. „да се старю сами са своимъ *поводкомъ*“

Књ. I стр. 18. „да се стараю съ коима се обходи младостъ прима, *ма* на властито од родитеља“

Књ. I стр. 18–19. „родители су чадом *своима* — — — — — нај већи благодѣтели и *владѣтели*“

Књ. I стр. 19. „преставила се — — — — — у дому родителскомъ у Семартону.“

Књ. I стр. 19. „наша сестра — — — — — Јулианка, остала у Семартону — — — — — показивала особиту красоту и т. д.“

Књ. I стр. 22. „да ми га е на мало време узео *био*“

Књига, у којој су *Басне* и продужење автобиографије у писмима:

стр. 321. „Овако смо лепо *дочекивати* бивали“

стр. 321. „Црква! коя би дужна била *нихъ већма* присвојати“

„*Совѣти здраваго разума*“ у предговору: „кое, ако *ви* с половицом“ и т. д.

Опет ту: „и што се год о Благонаравіу и Добродѣтели“ и т. д.

Књ. I стр. 11. „из тога се по вишој *чести* рађају неслога, немир, мржење, *вражда*“ (ова крупна погрешка налази се само овде. *Вражба* је = непријатељство, а *вражда* = крвно коло).

Књ. I стр. 11. „сва је моја старост била, познати какви су *били* људи“ (овако само овде)

Нема га ни у Возаровића, ни у Медаковића, ни у Јовановића.

Књ. I стр. 17. „што је умро.“ (Из Возаровићева издања прешла је ова погрешка и у Медаковићево и у ово)

Књ. I стр. 17. „сами са својимъ *постукомъ*“ (овако у сва три потоња издања)

Књ. I стр. 18. „— — — *а* навластито од родитеља“ (тако у сва три потоња издања)

Књ. I стр. 18. „*својим* највећи благодетељи и *властители*“ (тако у сва три издања)

Књ. I стр. 18. „— — — — — у дому родителском Семартону.“ (Овако само овде)

Књ. I стр. 18. „Наша сестра — — Јулијанка, остала је и т. д. „— — — — — показивала је и т. д.“ Свуда се овде додаје спона (тако и у Возар. и Медак.) коју Доситије махом изоставља.

Књ. I стр. 20. „да ми га је на мало време узео“ (овако само овде)

Књ. I стр. 98. „овако смо лепо *дочекивани* били“ (тако у сва три издања).

Књ. I стр. 98. „Црква, која би дужна била *већма их* и т. д.“ (Тако у сва три издања). Ова сам два примера одавде навео само за то, да се види, да је и ово штампано по Возаровићеву издању, и ако се издавачи у напомени пред продужењем автобиографије хвале, како знају да је „други део автобиографије Доситијева изишао у истоме тому са његовим баснама.“ Иначе би се и одавде могло навести још примера.

Књ. III стр. 17. „које ако с половицом“

Књ. III стр. 17. „што се год“ и т. д. Оваких испуста и погрешница, које мењају или кваре прави текст Доситијев, има још у овој књизи, и ако је она — како ми се чини — штампана по оригиналном (Доситијеву) издању. У овој књизи је скраћена и титулатура у посвети генералу Зорићу. Ове врсте скраћења и предругојачења правога текста Доситијева има још у овом издању.

А ево шта је учињено с језиком Доситије-
www.vim.gov.овоме издању:

1. Казао сам већ напред, да је поправљање језика Доситијева у овом издању ишло без икаквог правца и без доследности. Та је недоследност толика, да би била смешна, кад би се могли смејати таком немару и таквој небризи при издавању Доситијевих списа. На пр. врло често долазе у Доситија именеце на *ије*. Редактору овога издања види се да је намера била, да их све доведе на *је*; и ако је требало да зна, да том само реформом код речи на *ије* неће учинити ништа, да његово бедствовање и предисловље није ништа боље, ако није горе, од бедствования и предисловија Доситијева. Па ни ту тако лаку реформу није доследно извео. На једној истој страни (на пр. књ. I стр. 7) стоји и *утешене* и т. д. и *неразумије* и *нерасудије*. У једној истој врсти стоји (књ. I стр. 10) *пристрастија* и *лицемерја*.“ А на стр. 457 књ. I има овако место: „угледамо бело море од смешња с водом дунавском.“ Кад су толике друге речи на *ије* остале у овом издању, могло је и овде — бар ради јасности — остати *смешније*.

2. Могло би се мислити по речима „смешње“, „предисловље“, „обештање“ и т. д., да се редактор овога издања зауставио на посрбљавању облика, да није хтео мењати речи Доситијевих, преводити их на српски. Али није тако. Преводио је он сваку старију или старословенску реч кад год је хтео, или боље кад год се тога сетно. И преводио је тако, да је једну исту реч један пут превео а други пут непреведену оставио. Он има *предисловље* и *предговор*. Превео је: *благополучје*, *злополучје*, *отвѣтъ*, *соотвѣтствовати*, *обештати* (а оставио *обештање*) *любезникъ* (а оставио *лубезна*) и т. д., а није превео већ оставио: *сирјеч*, *число*, *бесчислени*, *втори*, *примеша*, *усиријатије*, *усириен*, *сабеседовање* и т. д. Ни преводи појединих речи нису увек тачни и подесни. Тако је *презѣлни* преведено са *пресилни*. Туђе речи, које је Доситије употребљавао, нису све преведене и објашњене; тако није објашњено у *Ижичи* оно: *о улнас кандида*. Преведена је с влашкога посвета Доситијева молдавском епископу Леону Ђуки; а није остављен и влашки оригинал Доситијев.

3. У осталом поправљању језика Доситијева влада највећи неред. Као да је намера била, да се посрбе сви руско-словенски гласовни појави, да се свако *воз* — петвори у *ваз* или *уз*, српско *о* (од њ) или *е* (од њ) да се врати у *а* и т. д. и опет је остало скоро свуда *промисаљ*, а поред тога и *погибелъ*, *ангел*, *престол*, *лубезна* и т. д. Поред свега посрбљавања старинских и словенских облика издање ово још кипти оваким примерима: *невољам*, к добрим *наравом*, милим *родитељем*, последњим *родовом*, „*здравствујте о господје*, за *мирнаја* и т. д. *љета*“, *вакушијеа*, *високопривасходитељејши*, *милоствивејши*, *лубими благопогрбњејши*, *неугашајем* и т. д. Свуда стоји *их* (место Доситијева *и*), а код придевског другог падежа множине нема нигде *х* од наставка. Има пуно речи, којима је један крај посрбљен, а други остављен непосрбљен, на пр. *сачињеније*; има речи, које су у Доситија словенске или пола руске, па су овде са свим, или још јаче порушене, на пр. доследно: *чувствително*, тако има *ванимателно*, *признателно* и т. д.; има речи, где је избачена Доситијева погрешка, па у место ње друга учињена, на пр. *бићеју* (књ. III стр. 23.), место чега је у Доситија било *бићеду*; има речи, где су граматичне погрешке Доситијеве (можда штампарске) остале непоправљене, на пр. једва *дишаше*, (књ. VII стр. 30); свуда су остали непоправљени оваки Доситијеви гермализми: за *испунити ово чисто*, док су на другим местима други поправљени и т. д. Још ћу напоменути, да је овде поправљан и језик у библиским цитатима Доситијевим, које је Доситије редовно наводио у руској рецензији, али врло невешто; јер нити су преведени на српски нити дотерани на српску рецензију, него управо „*пославеносербљени*“ — на пр. *И будут два ва илот* једину, — *Сатворим человекѣа* по образу нашем у по подобју и т. д. Свуда је доспела рука поправљачева, али се свуда показала тешка и невешта. С колико се непажње, недоследности и непоузданости радило може се видети и по томе, што се сам Доситије у овом издању не зове једнако, него негде Доситеј, а негде Доситије.

Што је ово издање овако испало, по моме мишљењу горе од свију досадањих, за то су

криви највише издавачи. Не да они нису умели наћи редактора (и то би била кривица), него су они били нашли — то знам — човека, који би им кадар био спремити издање како доликује данашњем књижевном развитуку, уговорили с њиме посао, на га оставили. Али то, што нису учинили ови издавачи, могло би и требало би да учини наше министарство просвете. Издање Доситијевих еписа о трошку државном било би и часно и корисно дело, леп споменик Доситију и драгоцен поклон данашњој књижевности.

А из свега, што сам досле рекао, Главни Просветни Савет види, да ја не могу ово издање браће Јовановића препоручити, да се откупи за поклон ученицима. Поред побро-

јаних мана оно је и одвећ ситно штампано, те и због тога није за ову потребу.

2. Септембра 1885 год.

Београд.

СВЕТ. ВУЛОВИЋ
професор.

Усвојено је у свему мишљење г. референта и одлучено је: да се дело не прими због замашних погрешака у издању, које су набројане у реферату. Референту је одређен хонорар за труд осамдесет (80) динара, са свима противу једнога гласа.

С тим је састанак закључен.

ИЗВЕШТАЈ

министарског изасланика

г. СВЕТ. ВУЛОВИЋА

О ИСПИТИМА ЗРЕЛОСТИ У НИШКОЈ ГИМНАЗИЈИ

НА КРАЈУ ШКОЛСКЕ 1884—85. ГОДИНЕ

Господину Министру просвете и црквених послова

Актом својим од 8. Маја 1885. год., ПБр. 4533. изволео је г. Министар одредити ме за свога изасланика за испит зрелости у нишкој гимназији и за учитељски испит и годишње испите у нишкој учитељској школи. У истом акту препоручено ми је, да по свршеним испитима поднесем извештај г. Министру *о току испита и свему другоме што би х опазео као добро или рђаво* при полагању испита у поменутих школама.

Ради овога посла ја сам отишао у Ниш 18. Маја т. г., а вратио се 23. Јуна т. г. Провео сам свега на путу и у послу 37 дана.

Подносим овде г. Министру извештај:

I

О испиту зрелости у нишкој гимназији

1. *Писмени испит* почео је 16. Маја, а свршио се 20. Маја. Приправника је

било *девет*, који су полагали испит из свију предмета и *један* који је полагао (понављао) испит само из Математике. Од ових девет *осам* је полагало испит из Немачког, а *један* из Француског Језика. Сав је овај испит текао онако како прописују правила о испиту зрелости. *Задачи* су у опште били доста добри и подесни, преглед радова ученичких од стране предметних и надзорних наставника доста пажљив, ма да је — код овако маленог броја приправника — могао бити још мало потпунији и детаљнији, оцене савесне и више строге но благе. Сви су приправници пуштени на усмени испит (чл. 14. правила).

Оно што ми се при овом испиту учинило да није добро, тиче се „Правила испита зрелости.“ Тако:

а) Нејасно се, и готово противуречно, казује у правилима какав треба да буде задатак за писмени испит из Српског Је-

зика. По дугачком упуту о том чини се да се хтело да тај испит буде испит о писменој зрелости приправничковој, т. ј. да њиме треба да се покаже је ли приправник толико писмен, колико је потребно будућем факултетском слушаоцу. Али је за такав испит врло тешко подесити један задатак за све приправнике, јер се тим испитом не тражи да се види шта и колико приправници знају, него како умеју да писмено искажу, да напишу и опишу све оно што сви једнако знају. Питања из разних делова културне, политичне и књижевне, народне и опште историје, из Земљописа и путописа и т. д. — као што се прописује у правилима — по правилу испадају така, да се и приправник труди да покаже колико зна о овоме или о ономе и да се оцењивање његова рада управља према томе колико је у њему показано знања о самоме предмету. И онда, ако је задатак био на пример из Опште Историје, овај се писмени рад не може сматрати друкчије него као писмени испит из Опште Историје. Опажајући ту незгоду, неки наставници — оцењивачи овога писменог рада — назе поглавито и готово једино на „тачност и складност у српском говору“ — како се у правилима вели — т. ј. на број граматичних погрешака у писменој изради приправничковој. Али би онда — ако би тако требало разумети овај испит — требало давати друкчија питања, којима би се много боље постигло оно што се хоће овим испитом. По моме мишљењу најбоље би било тај испит узети овако: да се приправницима држи једно или више предавања из разних предмета пред испитним одбором и о темама, које испитни одбор избере, да приправници одмах та предавања бележе и да се по тим њиховим белешкама цени њихова писмена зрелост или спрема за слушање факултетских предавања. Ако то не, онда овај испит може бити још само пи-

мени испит из науке о Српском Језику. Ако ли се пак мисли да ни то није потребно, онда овај испит треба са свим укинути.

б) Писмени испит из страног живог језика требало би свести на превод са страна језика на српски *без речника*. — Правила о испиту зрелости с једне стране су строжа, јер прописују и превод са српскога на страни језик, — с друге стране блажа, јер допуштају приправнику да се служи речником. Последица је овога наређења да превод са страног језика *помоћу речника* испадне у опште доста добар, док превод на страни језик испада обично лош: и како се оно прво према нашим потребама више цени, то ученици на овом испиту обично олако пролазе.

в) Чини ми се да је још овде место да споменем г. Министру какав положај и место има министарски изасланик на испиту зрелости. Он се први пут спомиње у чл. 6. „Правила“, где се говори и о саставу испитног одбора. За тим се у члану 9. казује једна његова дужност: да „сваки дан“ походи писмени испит зрелости (чудновато је, да му се таква дужност не налага код много важнијег усменог испита). По чл. 20. договара се *пред њим* испитни одбор какву ће оцену дати ком приправнику по свршеном усменом испиту, на коме изасланик (као што поменух) није морао ни бити. Он потписује испитни протокол о признатој зрелости приправницима уз чланове испитног одбора (члан 21. тачка б) — као да утврди или да призна одлуку, у којој није имао никаква удела, о којој није смео потписа ни говорити, којој је можда противан, ну о којој, после потписа, не знам да ли има права и у извештају своме што ружно рећи. На послетку он саопштава приправницима резултат испита зрелости „са сходним речима похвале или поштрења“ (члан 21. таб. в) и потписује сведочанства

о испиту зрелости изнад чланова испитног одбора, према директору, председнику тог одбора. Ни једној неправилности или злоупотреби не може изасланик стати на пут; не може утицати на испит ни у правцу у ком је он отпочет и у границама наставних програма (члан 15. тачка г. Правила); а ако то чини, чини на своју одговорност и по трпељивости испитног одбора. При изрицању одлуке о зрелости приправничковој он може видети сувишну строгост или сувишну благост, обзире који пред законом не вреде или који у опште не би требало да вреде и т. д. и на све то не може ни чим утицати, — све се догађа пред њим а без њега, и што се догоди догодило се, и он потврђује свршен чин својим потписом. Ја не знам каква дејства после може имати изаслаников извештај; али ми се чини да он баш и при показаној незаконитој радњи не би могао потрети већ издана сведочанства о испиту зрелости ни помоћи неправилном радњом оштећенима.

За што су садашња „Правила“ дала министарском изасланику овакав положај — не знам. Али мислећи о томе, ја сам дошао на мисао, да би најбоље било да сви приправници из свију гимназија и реалака у Србији полажу испит на једном месту — н. пр. у београдској гимназији или пред нарочитом комисијом у Београду — да према свима буду једни обзир и да се од свију тражи једна спрема, јер ће сви бити слушаоци једног највишег завода у земљи. Министарски изасланик — ако би онда потребан био — био би одиста „контролни комисар“, који би пазно да ли испит иде законским путем и који би сваку неправилност могао одмах обуставити и претпостављеној власти јавити.

2. *Усмени испит* почео је 22. Маја а свршио се 6. Јуна. И овај је испит учињен у свему по прописима правила о испиту зрелости. Владање приправника за

све време било је примерно (чл. 9. тач. в) и чл. 19. Правила). Јуна 7. пре подне саопштен је приправницима резултат испита зрелости. Од десет приправника од којих су двојица понављали цео испит зрелости а један само испит из једног предмета, призната је зрелост осморици, једноме је допуштено да после 3 месеца по ново испит полаже, а један, који је понављао испит зрелости, због слабе оцене из једног предмета а не имајући одличне оцене из другог главнијег предмета (чл. 21. а) изгубио је право на даље полагање испита, а по томе и на даље школовање. — Може се рећи да су приправници, којима је призната зрелост, у опште спремни за слушање факултетских предавања. Половина их је изашла с одличним и врло добрим успехом. Бележећи успех по предметима, био је ред овај: Физика, Математика, Општа Историја, Српски Језик, Јестаственица, Српска Историја, Латински Језик, Географија.

Што приправницима недостаје знања из појединих предмета, што им из свију није успех бар близу једнак, томе ће, мислим, на првом месту бити незгодно груписање и подела предмета на наставнике. На ово се у опште још мало пази. Ја мислим да би предмете једне групе требало поделити на наставнике тако: да један наставник проведе једно коло ученика од најнижег до највишег разреда у коме се та група свршује, да их он на испиту зрелости из те групе испитује и за њихов успех да одговара. Ово би се могло утврдити као правило за матерњи језик и све стране језике, а и за остале групе могло би се прилично извести. Али томе много сметају и полугимназије и реалчице, из којих долазе ученици са успехом за који нису одговорне гимназије у које долазе. У тим полугимназијама и реалчицама често није било у своје време предметног наставника, или је наставник, по невољи, предавао оно за што

се није спремао. Ученик таквих школа страда на испиту зрелости без своје кривице; а обзирати се на то, било би на штету његова даљег школовања, на штету више наставе. Таквих је ученика било и међу овогодишњим нишким приправницима. Мало је који испитивач питао ученике оно што им је сам предавао. Ја сам походио и годишње испите у нишкој гимназији и видео сам да се н. пр. Географија и Српска Историја — особито ова последња — добро предају, а из њих је био слаб успех на испиту зрелости. Приправници су те предмете слушали негде у полугимназији, или у своје време нису имали правог предметног наставника, или није било наставних средстава — ко ће сад за то да одговара. Ја мислим да су полугимназије и реалчице, као и саме многе гимназије, више од штете по од користи; али кад су већ ту, ово би се могло поправити непрекидном репетитијом изученога и то тако: да се све оно у вишој гимназији репетује — ма у ком облику — од чега се тражи рачуна на испиту зрелости.

Оваком, као што рекох, строго и тачно удешеном поделом предмета на наставнике виделе би се осетне последице на испиту зрелости. Видело би се бар јасно где и шта не достаје. Али и овако се још доста јасно види једна крупна мана у гимназијском наставном плану: сувише су истакнути неки предмети, сувише занемарени други. Ради примера поменућу Латински Језик. Најбоља и најбрижљивија настава није кадра по садашњем наставном плану дати из овога предмета приправнику онолико знања, колико му је потребно за даље школовање. Дужан сам овде оправдати ред, који сам дао Латинском Језику по успеху на испиту зрелости у нишкој гимназији. Ту сам оцену дао без обзира на садашњи наставни план, као што сам дао оцену и за остале предмете не обзирући се на друге за њих не-

згодне прилике. У ствари пак успех из Латинског Језика на нишком испиту зрелости био је врло добар према ономе како се и колико се по наставном плану учи. Оним сам редом хтео да кажем, да приправници не знају латински колико им је н. пр. потребно за слушање философског факултета. Врло би добро било да се наставни план бар за овај предмет измени.

Добре наставне снаге, добар наставни план и школа добро снабдевена свим наставним средствима — то кад би се дало, за остало би се могло бити без бриге. Али је баш то тешко остварити у садашњим нашим приликама. Две реалчице, више полугимназија, три гимназије и четврта се подиже и две реалке — место свега овога 3—4 целе гимназије у свој Србији подмириле би потребу куд и камо боље. Реалке овакве, какве су данас, ни мало нису потребне. Треба ли за ово бољег доказа од тога, што у последње време свршени реалци одлазе у правни факултет у место да се одају искључиво техничким студијама. Све ове школе тешко је за сад снабдети наставним средствима, добрим библиотекама; а чини ми се да ни буџет за ово није једнак за све школе једнога ранга. Тако се ове године у нишкој гимназијској библиотеци једва нашла француска књига за усмени испит зрелости из Француског Језика, а и за остало је ова библиотека врло сиромашна; а требало би новим гимназијама за више година дати мало већи годишњи буџет на оваке потребе по старим. За толике средње школе нема ни довољно наставника. Чекајући наставника неки се предмети месецима не предају, или их по невољи примају нестручни наставници. Недељни број часова у понеким школама је умерен, па и мален, у понеким прекомеран. Велика је штета и што се нови наставници, који тек из школе излазе, постављају по реалчицама и гимназијама, где

www.ub.edu
УНИВЕРЗИТЕТСКА
ВИБЛИОТЕКА

је велики број недељних часова, где немају добрих библиотека, где немају старијих, искуснијих стручних колега и т. д. Они остају годинама предавачи мучећи се поред осталог, и својим материјалним приликама. Ове године је у нишкој гимназији, осим директора, било још само два професора, сви су остали предавачи. Још су и други предавачи много срећнији од својих другова по реалцима и полугимназијама, јер су чланови већег колегијума и наставници целе гимназије, те могу лакше доћи до својих предмета, могу предавати оно што су учили и тиме се лакше спремати за испит професорски. Једна последица овакога стања је и хонорарна настава. Ја сам имао прилике да у Главном Просветном Савету један пут о овоме проговорим. Овде ћу само то рећи, да је хонорарна настава рђава, неправедна и штетна и да још осим тога — помажући материјално само неколицини — забашурује зло материјално стање свију осталих и опште питање о слабој наградности чиновништва.

О усменом испиту зрелости опазно сам још неке незгоде, непотпуности и т. д. у „Правилима о испиту зрелости.“ Све ћу то побележити овде, јер држим да ова правила треба што пре изменити. Тако:

а) Програми испитни за усмени испит — који и јесте главни и прави испит зрелости — требало би у опште да су детаљнији и јаснији тако, да приправник на чисто зна шта ће се од њега тражити — шта не, шта мора знати — шта не. Још би боље било кад би приправник имао по тим програмима нарочито написане књиге. И гимназија са осам разреда одговарала би боље установи испита зрелости, и ако се велика школа мисли претворити у свеучилиште, мора се и гимназија подићи на осам разреда. — На по се рећи ћу овде још нешто о програмима за усмени испит из Српскога и Латинскога Језика. За Српски

Језик програм је са свим непотпун па и нејасан (члан 18. Правила, тачка а). „Одношај Српског Језика према старословенском и њихове једнакости и неједнакости (у гимназији).“ То је све из науке о Српском Језику. Како може овако кратак и нејасан програм бити еластичан, знали би најбоље казати они, који су доселе на испиту зрелости били испитивачи за овај предмет. Још се чини да се по овом програму од свршених реалаца не тражи ни мало знање Српске Граматике. — Из Латинског Језика тражи се „знање Граматике и разумевање Јулија Цезара или Корнелија Непота без речника.“ Према садашњем гимназијском наставном плану за Латински Језик, писмени испит зрелости и превођење без речника ма ког латинског писца на усменом испиту нема смисла. По програму од 1881. — који још важи — у гимназији се читају, и то у VII разреду само „Corn. Nepotis vitae excellentium imperatorum.“ Кад се иста књига чита и на усменом испиту зрелости (чл. 18. тач. б, Правила), разуме се, могао би се ко преварити да је довољно време учења, које је сад дано Латинском Језику у гимназијама. Измене и допуне „Правила о испиту зрелости“ од 19. Априла 1882. нису ово опазиле.

б) Незгодно су груписани неки предмети за испит зрелости. Историју народну треба одвојити од Опште Историје и Земљописа, те да чини или засебан предмет на испиту зрелости или да дође у једну групу са Српским Језиком и Литературом (Србистика). Тако би, чини ми се, требало одвојити и Минералогiju и Геологију из групе јестаственичке. Ови су предмети махом туђи групним испитивачима, јер се они обично њима не баве и не предају их.

в) Нигде се у овим правилима не каже изреком (а треба да се каже у чл. 21.) шта ће бити са оним приправницима, који полажу по други пут цео испит зрелости нападну.

Према члану 5. и 14. и према духу ових правила у опште излази: да они више не могу ни полагаати испита зрелости и да се према томе не могу даље школовати. Тако је ове године у Нишу прошао један приправник, који је, полагајући по други пут цео испит зрелости, добио слабу оцену само из једнога предмета а немао одличне оцене из ког другог главнијег предмета (чл. 21. а). Мислим да би оваким приправницима требало допустити да бар још један пут испит полагају; ма да не знам зашто се у опште не би допустило полагање испита и више пута. Али док се испити овако као сад полагају на више места, требало би поставити да се испит зрелости не може оба пута полагаати на једном месту, т. ј. у једној истој гимназији.

г) У обрасцу сведочанства о испиту зрелости (члан 23.) нема места ни упутка за напомену да ли је приправник полагао испит по други пут и да ли цео или само из једног или два предмета, да ли је први пут био одбијен с писменог или усменог испита. За то ће у овоме бити неслагања у сведочанствима разних гимназија. Ако о овоме не треба водити никаква рачуна за поновљене испите, на којима је приправницима призната зрелост, мора се знати шта ће се радити и шта треба напоменути при издавању сведочанстава о добро не положеном поновљеном испиту. Је ли доста ту само казати да је то био други испит, или треба додати још што у напомени? Али је образац сведочанства у члану 23. и непотпун (што не би требало да буде у Правилима) и не слаже се ни с оним образцем, који се као сведочанство о испиту зрелости попуњује и званично потписује.

II

О испиту учитељском и годишњим испитима у нишкој учитељској школи

Учитељски испит почео је 1. а свршио се 22. Јуна. Учитељских приправника било

је 12. Сви су положили испит (члан 17. Правила). Годишњи испити почели су 1. Јуна а свршили се 26.

Успех је учитељских приправника у опште добар. Тако и успех ученика млађих разреда особито оних III разреда.

Код учитељских приправника опазио сам више опште спреме и зрелости за учитељски позив, но знања из појединих наука; а то држим да је боље него да је обрнуто. Похвално је и то што су озбиљно схватили свој позив и што се чини да ће му се свом вољом одати. Ово се нарочито могло опазити на предавањима њиховим (практичним испитима из школског рада), које су истина, према њиховој младости и неискусности, испала више теоријска, али је у њима доста јемства за добар будући практичан рад. Владање је ових приправника о испитима било примерно. Ове добре стране, које поменух код учитељских приправника, могу се опазити и код њихових млађих другова.

За овакве школе треба, чини ми се, тражити нарочита места и — без велике невоље — не подизати их по престоницама. Ниш је у сваком погледу за овакву школу удесно место. А треба погледати у списак ученика нишке учитељске школе, па да се види још једна њена врло важна страна, ради које јој треба поклонити нарочиту пажњу. Ученицима нишке учитељске школе требало би дати доста добро благодјејање, и то тако да га добија сваки сиромашан ученик из оних крајева, који је кадар прелазити из разреда у разред, без обзира на годишње белешке. Садашњем премаленом броју ученика у овој школи узрок је позната једна строга наредба о благодјејању.

Осим педагошких предмета (у које овде убрајам и Психологију с логиком) и Српскога Језика не опажа се, као што напоменух, да су ученици из осталих наука увећали знање с којим су дошли у ову школу. Томе ће бити на првом месту узрок,

што је свима осталим предметима дато по врло мало часова. Ово вуче за собом још једну незгоду. Јестаственица н. пр. и остале природне науке чине укупно једва толико часова недељно, колико часова треба да има недељно један професор. Ако се према томе сва та група (природне науке) да у руке једном наставнику, ту успеха поред најбоље спреме и воље и одушевљења наставникова не може бити као у гимназији — а хтело се јамачно да буде толико ако не и више — где Јестаственицу предају два наставника, а Хемију и Физику онет два. Ако ли се ова група подели на више наставника, по предметима, онда долази хонорарна настава (као што је у Нишу) а хонорарна је настава — помињем то онет и овде — велико зло у данашњем нашем школовању, почињући од најнижих до највиших школа, она је много више штетна него што је потребна. Тако је и с осталим предметима, као што су: Географија, Рачун, Наука Хришћанска, Немачки Језик и т. д. који се не могу у једну групу скупити ни онако као Јестаственица и Физика. Ове је године у нишкој учитељској школи поред **три** редовна наставника (заједно с директором) било **десет** хонорарних. Из овога излази да или треба свима овим педагошким предметима дати редовне наставнике и више времена за учење, или их треба са свим из учитељске школе избацити.

Је ли потребно да учитељ зна који туђ језик? Ја мислим да није. Али за то зар што се мисли да му то знање не би било на одмет, учи се у учитељској школи Немачки Језик. Мислим да од тога учења нема никакве користи и да ће се тешко који ученик — кад ову школу сврши — моћи служити немачком литературом за своје потребе, већ ако од некуд с друге стране није тај језик научио. Мали број часова, хонорарно предавање, а на учитељском испиту нема ни испита из тог језика, камо

ли да је тај испит онакав услов као у гимназији на испиту зрелости. И из гимназије износи се врло слабо знање туђих језика, и ако се они тамо озбиљније уче и ако су — по правилима о испиту зрелости — услов, без кога ученици не могу ступити у Велику школу. И опет, тек у Великој школи, ради својих текућих и правих потреба, ученици доучавају оне туђе језике, које су у гимназији учили, а многи изађу из ње без знања и једнога туђега језика. А кад ученик учитељске школе из школе изађе и прихвати се тешкога учитељскога посла у селу или вароши, нити има кад нити га гоне праве потребе да попуни и усаврши оно жалосно знање Немачког Језика из школе изнето. И време које је потрошио учећи тај језик у учитељској школи, и трошак државни око тога и т. д. — све је узалуд. У оваквој учитељској школи или не треба да се учи никакав туђ језик или би се могао учити још само Руски Језик, који би ученици кроз четири године могли толико изучити да се могу лако служити руском литературом.

У учитељској школи уче се кроз четири године (осим педагошких предмета и Науке Хришћанске, која се овде учи у мало странијем обиму) све скоро они исти предмети, које су ученици ове школе већ слушали у нишкој гимназији, и скоро у истом обиму (Географија, Рачуница с Геометријом, Српски Језик с литературом, Јестаственица, Физика, Хемија). Ова репетиција, развучена у четири године, са мало часова, са хонорарном наставом и т. д. није ни од какве користи и кадра је пре да систематично онемили и у заборав однесе оно што се у гимназији учило и сазнало. Ради ових предмета, дакле, није ни мало потребан учитељској школи курс од четири године. Јамачно јој није потребан ни ради самих педагошких предмета. Кад би курс трајао

само две године и намењен био поглавито стручном учитељском образовању, све би се основне школе у брзо попуниле стручним учитељским снагама. Настава би у такој школи била боља, сконцентрована, у рукама стручних и редовних наставника. Државу би така школа стајала много мање, а спремних и добрих учитеља би се добијало много више (добијао би се и онај проценат, који се обично из разних узрока, губи у дужем учењу кроз све старије разреде). За учитељску спрему са свим је дозвољено: одлично или врло добро свршена четири разреда гимназије и два разреда стручне учитељске спреме. У овоме смислу намеравао се нешто учинити још пре четири године; али је предлог, на жалост, пропао на дотичном месту. Једна лепа, сјајна фраза, бачена у zgodну часу на zgodно земљиште, дејствује јаче од најјачег разлога. Тако је и онда било. Земерило се предлогу, што се у њему казало, да садашња учитељска школа надбацује свој задатак, па се рекло: камо срећа да су нам учитељи још много учевнији, да су нам н. пр. сви доктори философије. Али то у ствари не би била срећа. То би само био луксуз, пре штетан луксуз, своје врете — ако би још и остварљив био. Срећа је у јавном раду, кад сваки ради оно што му се мило радити и што најбоље зна, а милити се неки рад не може онеме, који гледа како други од њега неспремнији раде лепше радове, које би и он умео онако исто или боље радити. Кад би учитељи основних школа били онако учени какву ли би спрему требало да имају други јавни радници? Али се живот и искуство противе фразним разлозима. Од првих ученика учитељске школе — међу којима их је било који су пре те школе одлично били свршили шест разреда гимназије — колико их је остало међу учитељима? Неки су од њих сад доктори медицине, неки професори

средњих школа, неки виши чиновници. Не може се рећи да ту нема штете, што они нису пропали за друге јавне радове, ако су пропали за основну школу. Ту су се помогли само они, а школа је на чисто изгубила. Други јавни радови добили би и без њих радника из својих редовних извора, а школа губи у њима и губиће још једнако у онима, који ће се на њих угледати. Стане ли се томе силом на пут, затворе ли се учитељима врата за друге државне службе, настаће незадовољство и огорчење, а незадовољни и огорчени радници, нека су најспремнији, зли су радници. Многи су од њих н. пр. данас незадовољни што им није законом дозвољено подлагати професорски испит. Можда би који од њих и кадар био тај испит положити. Што му се тај испит не допушта, то је за њега неправда; допустити пак то у опште учитељима била би аномалија. Јер се на испиту професорском тражи знање, наука; а од учитеља се тражи вештина — вештина да деца показује прва и најобичнија знања. Осим дара наклоности и обуке у томе (Педагогије, Методике и т. д.) правога реалнога знања учитељу не треба много. Гимназијски професор учи само четири године (пре у нас само три) више од својих ђака. Универзитетски професор, коме је наука главно и једино, постаје често професор чим сврши универзитет — постаје професор оне школе коју је изучио. А учитељ да учи основну школу и још четири разреда више школе (гимназије) и још два разреда учитељске школе — и опет је страх е ће бити изнео мало знања за своје мале ученике! То је само за то, што се не води рачуна, што се не мисли, што се не зна шта је то учитељска школа. То је стручна школа, у којој се изучава — у колико се то може изучити — учитељска вештина. За ово је са свим доста две године. Стварнога пак знања уз ту вештину није по-

требно ни мало више него што га има одличан гимназијста трећег или четвртог разреда. За учитељски позив ово је доста и држави треба да је ово главно. Учитељска је школа стручна школа. А стручне школе у опште најбоље су кад су удешене тако, да ученика спреме само за онај позив

који га чека и да му омиле само оно за што га спремају.

20. Августа 1885. год.,
у Београду.

С особитим поштовањем
Свет. Вуловић

ГОДИШЊИ ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА 1884-5. ШКОЛСКУ ГОДИНУ

VIИ

Ниже гимназије ваљевске

Господину Министру просвете и црквених послова

Управа ниже гимназије ваљевске част има учтиво поднети господину Министру просвете свој извештај о наставничком раду и целокупном стању школе у 1884-85. школској години.

I О наставницима

Ове године радило је на настави и васпитању ученика 8 наставника. Шесторица су предавали стручне науке а двојица вештине. Место наставника вештине Лепописа и Слободног Цртања остало је празно кроз целу годину, те су наставници језика руководили Лепопис са по једним часом недељно.

Изостанци наставника од часова предавања ради вештачења у суду, спрешних домаћих послова или малотрајне болести тако су малобројни, да се може узети да их никако и нема, па и о њима је господин Министар извештаван крајем сваког месеца и он их је уважио.

Одсуствовао је 30 дана наставник телесног и војног вежбања, али га је у настави за то време замењивао његов помоћник, те настава није трпела већег уштраба.

Потписани пак, бивши одређен за председника пописне комисије у Ваљеву и источној половини среза тамнавског, осуествовао је од рада у школи равно два месеца т. ј. од 8. Октобра до 8. Децембра 1884. год.

Ова школа нада се да ће јој се идуће школске године одредити наставник за Лепопис и Слободно Цртање, као што одавно очекује да јој се постави наставник за Певање и Музику, а тако исто и једна учитељица за женски рад, која је према броју ученица веома потребна.

II О ученицима

Бројно стање ученика, њихов напредак у наукама, њихово владање и похођење школе иставља се овде у табличном прегледу:

ОПШТИ ПРЕГЛЕД ПО РАЗРЕДИМА						
Број редни	Ученика	IV разред	III разред	II разред	I разред	Свега
		26	36	38	51	
1	Уписао се почет. и течајем год.	2	5	4	8	19
	Оставило школу течајем године	24	31	34	46	135
	Изашло на испит крајем године	19	20	27	28	4
	Прешло у старије разреде	5	11	7	18	41
	Понављају разред	—	—	—	—	—
2	Одличних	5	2	3	—	10
	Врло добрих	3	1	7	5	16
	Добрих	13	27	20	29	89
	Слабих	3	1	4	12	20
	Рђавих	—	—	—	—	—

ОПШТИ ПРЕГЛЕД ПО РАЗРЕДИМА						
Број разреда	ученика	IV разред	III разред	II разред	I разред	Сврга
3	Владали се:					
	Примерно	20	9	6	14	49
	Врло добро	1	6	13	5	25
	Добро	1	10	10	20	41
	Лоше	2	6	5	7	20
4	Изгнан из свију завода	1	—	—	—	1
4	Походили школу:					
	Похвално	13	14	13	19	59
	Марљиво	7	9	7	13	36
	Прилично	2	7	12	11	32
5,	Немарљиво	2	1	2	3	8
5,	Понављају испит:					
	Из Српског Језика	—	—	—	5	5
	„ Немачког Језика	5	13	11	—	29
	„ Земљописа	—	2	1	2	5
	„ Математике	4	4	—	2	10
	„ Историје Срба	—	—	—	—	—
	„ Физике	—	9	—	—	9
„ Јестаственице	1	1	1	2	5	
„ Хемје	—	—	—	—	—	

Свима ученицима давате су оцене на свака два месеца по пропису 20. члана закона о устројству гимназије. Само у Новембру и Декембру гдекоји ученик није добио оцену из сваког предаваног предмета због тога што је школа била распуштена од 7. до 17. Декембра због редње у варешки, па у том двомесецију није било довољно времена за пропитивање битног броја ђака.

Из истог узрока и опет по лекарском мишљењу распуштена је школа у Мају од 10. до 17. истог месеца, те и последњег двомесеца нису могли сви ученици добити оцене из свију предмета.

За одличан или врло добар напредак у наукама и примерно владање награђено је по свршеним годишњим испитима 19 ученика и једна ученица. Награде су давате у свиткама које је господин Министар послао амо на ову цел, а на име: Дела Ђуре Јакшића, Отаџбина, Основи лепоте у свету,

Лековито биље, Здравље наше деце, Васпитачица и Матер међу децом.

Сем ових награда за успех у наукама дати су неки похвални листови за изврстан успех у телесном и војном вежбању, и то оним ученицима, који су не само одлични гимнастичари него и врли војници, јер су и при гађању у мету из нових пушака испунили све услове регрутне школе погодивши са мало метака у само средиште.

III О учебним предметима

Предавања су држана по наставном програму са прописаним бројем часова по учебницима које је господин Министар усвојио. Где учебника нема подесног према програму, ту су наставници, радећи савесно своју дужност, учебнике допуњавали дописивањем појединих одељака. И ма да су наставници зналачки прикупљали и обдељавали програмом прописану грађу за поједине групе наука и вешто је представљали и обзнањивали својим ученицима, ипак напредак ове године није по све довољан, јер од 135 ученика остаје 36 да понови разред.

Овој појави узрок је ове године у Ваљеву то, што је школа у два маха била распуштана на више времена због заразе дифтеритиса у Декембру и морбила у Мају, а да се и не узима у обзир двомесечно осуство потписаног по пописним комисијама.

То је узрок те су и предавања из неких предмета и са умноженим бројем часова једва довршена и пред саме годишње испите, као из Историје Срба и у III разреду из Географије; нека нису никако ни довршена, као: из Физике, где није говорено о телеграфу, из Хемје, где није говорено о спектралној анализи, из Минералогije, где се није говорило о распореду минерала и стена у природи; а и она предавања која су довршена у половини или на крају Априла, распуством у Мају изгу-

била су време за понављање бар важнијих делова наука.

Па и сем овога помињатог распуста пометало је ученике и то, што је стајала лекарска наредба, да ученик који се разболи од морбиле или дифтеритиса, ма и за пет дана преболео, не сме долазити у школу недељама дуге; тако исто и кад му ко други у кући болује.

Тако је ове године настава у нижој гимназији спољним утицајем неприлика доста поремећена.

IV О књијници школској, збиркама природњачким, училима за Физику и Хемију

а) У књијници је приновљено ове године 37 књига са 129 свезака. Сем Гласника Српског Ученог Друштва и гдекоје друге књиге државног издања остале су књиге набављене договором наставника за поједине групе наука, а из суме буџетом одобрене на ову цел и из новца добијеног на светосавском селу, које су наставници приредили, опет на ову цел. Тако је на набавку књига атласа и карата утрошено до сада 654·60, а учињена је поруџбина још за близу 300, што ће у рачунској години изнети свега 954·60 динара.

Од набављених књига, атласа и карата вредно је напоменути:

Archiv für slavische Philologie у свима досадашњим свескама.

Выпуклаја карта Јевропе.

Allgemeine Erdbeschreibung од Адријана Валбе у преради Арендтовој.

Monumenta Serbica од Миклошића.

Geschichte der slavischen Sprache und Literatur од Шафарика.

Мајеров речник 21 свеска III издања у лепом повезу.

Historische Darstellungen und Charakteristiken von Putz.

Hand-Atlas der Erde und des Himmels са 72 карте вајмарског географског института и т. д. и т. д.

б) Ботаничка збирка поновљена је послатком Велике школе од четири хербаријума са 248 родова биљних.

в) Физичка и хемијска збирка снабдеване су готово потпуно са прописаним училима и препаратима скорашњим послатком господина Министра просвете.

V Зграда школска и њезин намештај

И зграда је школска дошла у боље стање тиме што је авлија њезина заграђена оделито од оне основних школа, прилично поравњена и засађена разним шумским дрвећем и шибљем, међу којима се помиње неколико јаворова, један питоми кестен, две смокве сушице и т. д. она је и улепшана са неколико округлих леја најразличитијег цвећа, а и собу једну спрема општина да уступи гимназији овогодишњег Митровдана.

Од намештаја приновљено је ове године шест столица трском преплетених и два велика двокрилна ормана од којих је један за књијницу са стакленим вратима а други за хемијске препарате са дрвеним вратима. Сем тога набављене су и гдекоје ситније потребе и чињене оправке на неким већ постојећим стварима н. пр. на један раф минералшке збирке ударена су стаклена врата и т. д.

На опстанак ваљевске ниже гимназије, поцуњење и обнову њезиних збирака и намештаја, побољшање зграде и дворишта њезиног, рачунајући поуздано оне утрошке који су чињени преко управе школске, а приближно оне које је чинио господин министар из своје касе или овдашња општина из њезине касе, потрошено је 1884-85. школске године:

1. на плату наставника . . . 12.888 дин.
2. „ плату послужитеља . . . 1.008 „

3. на благодејање сиромашних ученика	400	дин.
4. на научна средства	1.754	„
5. на огрев, потребе школске и канцеларијске	586	„
6. на зграду и њено двориште (општина)	500	„
7. на књиге и учила за поклон сиромашним учени-		

цима (општина 180 остало држава) . . . . . 400 дин.
 Свега . . . . . 17.536 дин.

Бр. 337.

15. Септембра 1885. год.,
 у Ваљеву.

Директор
 ниже гимназије ваљевске
 М. РВРАДОВИЋ
 професор

ИЗВЕШТАЈИ ШКОЛСКИХ НАДЗОРНИКА

О ИСПИТИМА У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА

ЗА 1884—85 ШКОЛСКУ ГОДИНУ

III

ИЗВЕШТАЈ

Ст. Чутурила о основним школама у округу
 топличком и врањском

Господин министре!

Пошто сам вам према вашем упуству од 16. Маја о. г. ПБр. 4775 већ предао *посебни* део извештаја о стању основних школа у окрузима топличком и врањском за 1884-5 школску годину, узимам себи слободу, да овим поднесем и *општи* део истог извештаја, који обухвата све моје примедбе, и то: о настави напосе, о настави у опште, о васпитању и о дисциплини, о продужној школи, о школским библиотекама, о администрацији, о спреми и о владању учитеља, о премештању учитеља, о школским зградама, о школском намештају, о школској хигијени, о школским касама, о посеђавању школе, о школским одборима и о надзорним властима, о садањој школској ревизији.

I Настава напосе.

а) *О науци хришћанској.* Овоме предмету многи наставници нису посветили ону пажњу, која њему доликује; а понеки не схваћају чак ни саме цели, којој он у основној настави служи. Отуд је дошло, да је тај предмет обрађиван или површно, механично, или непотпуно а богме, и никако. Добар део наставника дао је деци у руке неке од по-

моћних књижица: (нарочито „Приче и Беседе,“ а био је један случај, где је фигурирао и некакав „катиписис“), те је просто задавано, да се учи на изуст, без икаква методичког поступка. Било је доста наставника, који су се задовољили најкраћим дефиницијама појединих тема „као н. пр.“ Божић је празник, којим славимо успомену рођења Христовог.“ И то беше све о рођењу Христову. На једноме месту знадоше деца о цветима само толико казати, да се тај дан „беру врбице и пева Обцеје воскресеније.“ Није једна школа, у којој се осим молитава „Оче наш,“ „Богородице Дјво“ и „Вђрују,“ ништа друго учило није. Па и код ових молитава није рађено како треба: Деца учила на памет најпре текст словенски пак онда српски, онако од речи до речи, без икаква даљег тумачења и објашњавања. Па шта је отуд следовало? Да деца не знаду прочитати молитву ни једним ни другим текстом: сад реку једну реч словенску а сад једну српску: брају једно с другим. Разуме се, да од тако јевтине наставе не може ни бити ништа друго до збрка. Било је и таквих наставника, који су од деце строго изискивали, да им кажу поједине молбе Оченаша и све чланове Вјеровања заједно са бројем њина реда, којим следују. — Шта ли тај број допринаша цели веронауке, то би требало да каже таки наставник. Сва прилика, да он мисли, да олакшава памћење, док га у ствари отежава.

Предајући наставну грађу из старог и новог завета многи наставници нису се знали користити оном логичном везом, која постоји између појединих момената, и ове довести пред детињу душу у онај однос, у коме стоји последица према узроку. Овим би били успоставили једну психолошку целину, један непрекидни ланац од појмова и представа. А колико би то било допринело ваљаном памћењу, учи нас закон о асоцијацији идеја.

У два случаја наишао сам на трагове материјализма, који се у овај предмет увлачи. Тако тврђаху деца у оба случаја, да и „нас има душу.“ (Душу има, али само не „бесмртну.“ — У.) Нема сумње да се ту огледа падри-филозофија наших православних народних васпитача, који још толико не знаду, да се у веронауци „Душа“ називље оно, што човека одликује од осталих створова, (Ово је „бесмртна душа.“ — У.) а не оно, што је свим створовима, па и човеку, заједничко.“ Десио се и такај један случај, где је учитељ после сваке приче како из старог тако и из новог завета, пошто би је дете свршило, додавао примедбу нуно сумњивог акцента: „Но то се чак*о* прича,“ само што не рече: „А у ствари је другачије.“ — Разуме се, да овака веронаука у место религиозности рађа *неверију*, којој у службу ваљда нећемо дати нашу народну школу. Приликом сваке ревизије морам да нагазим овде онде на оваке немиле појаве, и већ је крајње време, да се таким несвесним, а можда и несавесним васпитачима добро утуви, да веронаука у народној школи није поље ни за чија колико недотупавна толико и опасна разметања. Нисам пропустио да на свом месту на такове прстом покажем.

Ово, што до сад рекох о раду наставном око науке хришћанске јест његова рђава страна, а да он има и своју добру страну, не треба ни да помињем. Има приличан број наставника, који су важност овога предмета по васпитање потпуно схватали и који су га топлотом вољом и настојањем обрађивали. Оно, што су предавали, није на „једно уво ушло а на друго изашло,“ нити је то целиванска гимнастика брбљивог језика: све је то свесан и одушевљен стручњак спустио и снесао у дечје срце, те је ово гимнастисао, пренашајући трептања свога срца на осећајне

живце васпитаника, вежбајући му ове у примању и присвајању туђих осећаја, — осећаја туђе туге, туђе беде и невоље, туђе жалости и несреће као и саосећању туђе радости, туђег весеља, туђе среће и задовољства; они су образовали праву љубав хришћанску, тај најсигурнији темељ сваког појединца, сваке обитељи, сваког друштва и народа. И да Бог да, иљадил се Српству оваки учитељи!

У општем резултату дотерале су све школе овај предмет до оцене 3.зв.

б) *Српски Језик* грана се на наставу у читању, вежбање у говорењу, писање, граматiku и декламовање.

Читање маханичко у доста је школа развијано на штету разумевања читаног. То је дошло отуда, што су наставници све полагали на течно читање, не бринући се много о томе што се чита; те кад се запита дете на крају реченице, шта је рекло, оно се зачуди и заблене, од куд те примедбе, кад је правилно читало. Код таквих наставника наћи ће се, шта више, у свакој реченици по која реч деци не објашњена и не протумачена; њима је било једино до механичког читања, не обзирући се ни мало на појмове, представе и мисли које се читањем исказују. По пошто богаство у речима не може се постићи без течевине у појмовима и представама, то је онда јасно, да је таква настава у језику непотпуна и саката.

С друге стране нашао сам онег и таквих наставника, који су отишли у другу *скрајност*, они су све полагали на то, да им деца разумеју речи и мисли прочитаних реченица, не пазећи на мало, да се те речи ваљано изговарају а не да се муцањем и натегом читају. Ову ману сретао сам нарочито у вишим разредима (III и IV), где се по неки наставници герирају као њини другови по средњим школама, које се с тим ситницама не требају бавити. И тиме се објашњава та појава, што доста деце долази у средње школе без довољне окретности у читању.

Ова два недостатка јесу две екстреме, од којих би се наставници требали једнако брижљиво чувати, држећи се средњег пута, на коме се једнаким заузимањем негује вештина у читању као и разумевање онога, што се чита, по правилу: Читај као кад лепо говориш, а не говори у школи ниједне речи, коју деца не разумеју!

Код оних, што вежбају искључиво механичко читање, налази се уједно и она досадна монотонија у гласу; код њих важи правило; „Ко брже, тај боље“. И разуме се, да последица тога мора бити она бесмислена дучињава, без икакве ниансе у гласу. Јер где речи тако брзином јуре испред душе детиње, ту оне не могу на њу никаква упечатка трајнијег произвађати, пити дете може какве свести имати о ономе, шта чита. И ако младу душу у овакој пасивности мало више и подуже гимнастичемо и на тај је наред тиме навикнемо, онда њену радну снагу осакатимо, самосталност уништавамо и младу душу понизимо до једног простог мотора какве чегргаљке, која помаже сипати туђе жито из туђега коша; онда образујемо једног сажалења достојног идијота, који није никад у стању што свога замислити а још мање изразити; који је способан да својом мишљу и делом другом само робује и измеђари.

Вежбање у говорењу и ако је новим програмом нарочито прописано, мало је где обрађивано системски и потпуно. Отуд су огромни недостатци у говору, који је цуп провинцијализама или других дијалектичких погрешака, који у овим крајевима владају. Има 7—8 наставника, који су родом из ових крајева и који су слабо показали, да им је до тога стадо, да науче књижевни говор правилно говорити и писати. — Како ће код таквих наставника бити и ученици им бољи? — Шта више, има и таквих наставника који су сами подлегли угцају тамошњег наречја, у место да му се одупиру и требе га тим лакше, што им је књижевни језик и матерњи уједно.

На сваком кораку опажа се невештина многих наставника у стављању питања и велика непотпуност у одговорима деце. Види се, да они не увиђају важности логичних и прецизних питања, и да не знаду, да без правилна питања не може бити ни правилна одговора. — Од већ пада у очи, што добар део наставника не познаје ни најпримитивнијег начела у настави, да одговор мора бити потпуна реченица и да се у њему морају поновити сви реченични делови питања а не само један део, који се питањем тражи. Из тог непоимања важности правилних питања и одговора следовало је то,

што око 40% деце најрадије одговарају једномречју.

Нађе се по гдекоји наставник, који има страст, да се размеће са бомбастима у изразу и који без обзира на то, да ли га деца разумеју и да ли је тај израз на своме месту, хоће да покажу богатство свога лексикона. Срећа, што је број таквих ограничен на једнога јединца!

Такође има учитеља, који су у говору пребрзи, те се мало старају, да та њина мапа не пређе и на говор деце. С друге стране налази се по који и таки, који је ванредно спор и тром у мишљењу, те се ова мапа пренела и на децу.

У својој тежњи за пурификацијом језика неки наставници претеривају. Тако сам у два случаја приметно, да се турска реч „авлија“ хоће да замени речју „дворана“, која у данашњој својој примени има сасвим друго значење (соба за дворење, сала). — За чудо је, како се наставник није ту послужио дијалектом, што би било умесно, јер тамо се каже „двориште“, као и на целом српском југу. — Примајући нове речи, наставник треба да је скрајње обзрив, јер може да нагрди говор целим нараштајима у извесним крајевима.

Писање (вежбање у писмености), и ако је новим програмом прописано, није онако неговано, као што изискује важност ове гране наставе у језику. Програмом је при томе прилично детаљно разложено, којим се путем ово вежбање има развијати и од куд ваља за то грађу црпети. При свем томе нису веџбе у писмености ни у једној школи дотеране до жељеног успеха. Многи наставници још и сад бракају писање са леним писањем, заборављајући или незнајући, да је ово ствар вештине, гинкости десне руке и осећања за лепоту, док је оно, т. ј. писање, веџбање у писмености, на име у способности, којом ће дете бити у стању, да своје мисли писмено изражава и да склопи и разуме све саставе, који су му нужни у његову практичном животу. Из чега излази, да је „писање“ или „веџбање у писмености“ управо циљ све наставе у језику и да се у тој циљу огледа сав рад наставе у њему. Мало који наставник био је у стању да покаже целовите и потпуне радње из писања. На два три места приказано је по 7—8 радња, и то

беше ограничено већином на преписивање читачких чланчића, док је више наставника правдало оскудицу писмених радња тим, да су „деца радила на таблицама.“ (!?) Било је и таквих наставника, који су те радње спремили тек за испит, преписавши на простонеколико чланчића из разних учебника. — Разуме се да такве доскочице нису нигде доскочиле.

Много би поспешило наставу у овој важној грани језика, кад би се за то израдило ваљано руководство, кога до сад немамо.

Граматика је између свих грапа Српског језика сарамерно обрађивана, нарочито у анализи речи показао се леп успех. Појам о прилогу и о предлогу није деци доста очигледно представљен, јер ту деца највише зацмју. Но и иначе могло се овде-онде приметити и још крупнијих недостатака. Тако су неки наставници и овде послужили се убитачним механизмом. Они су дали да деца науче на памет дотична правила са неколико примера, и осим њих нису знала одредити ни за какву другу реч у коју врсту говора иде.

У источним крајевима највише се у говору греша при употреби надежа и времена, те је преко нужно, да ту школа прискочи у помоћ; но жали боже, у школи су баш ту велики недостатци. Промена именица, придева, заменица, бројева и глагола нигде није потпуно обрађена. Тако н. пр. будуће прошло време није нигде предавано, а са прошлим временима, особито код историјског прошлог, (?—У.) прави је хаос. — Учитељи који немају редовне спреме, и сами слабо знаду значај појединих времена. До душе ни сами наши стручњаци не слажу се у називима и у подели (?—У.) глаголских времена, нарочито важи то за пређашње (или просто свршено или просто несвршено) (!—У.) време; те би већ било време, да се у том погледу наши стручњаци коначно сложе у корист неопходног јединства у настави. Мени просто није појатно, зашто га стручњаци не би назвали као и код других страних језика, на пр. историјско прошло (или приповедно прошло), кад је његова улога приповедање (зато што ми приповедамо и вр. садашњим, и обадвама пређашњим, обадвама прошлим и будућим, на чак и рачином заповедним. — У.) Исто тако није ми јасно, зашто неки граматичари бркају промену свршеног глагола са његовим несвршеним обли-

ком, (Прави граматичари и не чипе такву збрку. — У.) кад нити је то један глагол нити им је једнака промена.

Овде ми је дужност да обратим пажњу господина Министра на то, како има доста учитеља, који немају стручне спреме нарочито у Српском Језику, који се у овим крајевима мора особито неговати. Ја сам мњења, да би овим учитељима требало одредити термин, у коме морају положити испит из тог предмета; па ако га не би положили, да се отпуште од учитељске дужности. Иначе овој неприлици никад краја.

Декламовање, при свем том, што је програмом нарочито прописано, није неговано оном пажњом која му у настави у језику пристоји. У место да декламовање, тај цвет људског говора, буди племените и узвишене осећаје, у место да се деца привикавају да своје мисли изражавају особитим одушевљењем, у место да се декламовањем исправљају мане и недостатци у говору (нарочито акценат); оно је већином понижено до ритмичког добошарења; те у место да усавршава говор и оплемењује осећаје, декламовање овако још га више грди, шта више постаје убитачно и за само здравље детета. Сиљуби бујицу речи без икаква одмора, без икакве паузе, дете нема кад ни да ваздух поврати, услед њега органи дисања и крвотока дођу у узбуђеност, а дете осетивши то грозничаво своје стање, забуњује се и редовно прекида своју мучилу декламацију. Последица дужих ексерциција у таком декламовању, јесу грчеви у пречази (диафрагми) т. ј. мутавост, општа нервозност и непоуздање у сама себе и у своје моћи. Пребрзо читање рађа исте последице. Често се деси, да већ од куће донесе по које дете склоност ка мутавости; и дође ли у руке таквог наставника, оно ће уништити и оно мало моћи за говор, што је имало, у место да се таким бедницима прискочи у помоћ и да им се (гимнастиком дубоког дисања и говорењем на слокове) поправи и поврати скупоцени дар говора.

Пало ми је у очи, што ни у једној библиотеци нисам нашао „Декламатор“ (издање браће Јовановића), врло zgodну помоћну књигу за наставу у декламовању. У општем резултату доведе су прегледане школе Српски Језик до оцене 3.7.

в) *Словенски Језик*. Овај предмет доведен је у свим прегледаним школама до оцене 2.85. ^{www.iz.rs} Тога се види да овом предмету није поклоњено ни заузимања ни рада, колико је предвиђено наставним програмом. Тако је у читању постигнут жељени успех само у 2—3 школе; у свима другим заостало се иза оне мете, која се захтева. До у једној јединој школи, не може бити ни говора о каквом озбиљном тумачењу или објашњавању текста, који је читан. Истина, рад око овог предмета много отежавају рђави учебници, и приметно сам, да је онде бољи успех, где је уведен већ и нови буквар словенски. При свем томе добра воља је могла више учинити.

г) *Рачун* је у општем резултату дотерао у свим прегледаним школама до оцене 3.47, а што није и боље, криви су ови недостаци: неколико наставника, који немају стручне спреме, служили су се при предавању рачуна аналитичним у место синтетичног поступка. Они су најпре увежбали бројење у прописаном обиму, а за тим су у том обиму учили четири вида рачуна. Доста их је који нису доспевали да тако сврше сва четири рачунска вида, него су дељење остали дужни. Да су наставници ишли путем индуктивним, постепено од броја 1 на на више, примењујући код сваког броја сва четири вида, т. ј. разматрајући и примењујући тај број у свим његовим односима: онда таквих недостатака не би ни било.

Код давања задатака неки наставници не поступају методички. Њима није много до тога стало, је ли дете задатак схватило или није, него захтевају шта више, да им дете нишући задатак уједно пише одмах и рачунске знакове. А од куд и како да дете пише рачунски знак, и да у напред погоди којим ће се видом решити задатак, кад оно још није ни чуло сав задатак, кад га још није могло, или није имало кад да га разуме? Отуд следује да се скоро свуд брка задатак са изразом, и да се разумевање његово у велико отежава, особито кад се још остављају бројеви неименовани, као што се већином дешава. Мало где сам чуо где наставник тражи од детета да му задатак понови, пошто га напише и да му га објашњава, ако га не разуме. Но ово не би смело ни-

како бити, јер којим правом да наставник тражи разумевање задатка, кад за његово објашњење није ништа учинио?

Два-три наставника нису знали поступати при рачуну у глави, јер они мисле, да се обе операције само у томе разликују, што се при усменом рачунању не пишу бројеви.

Код множења сам приметно, да је многим наставницима множењем исто што и множење, те их редовно замењују, јер веле: „производ је исти“, што много ремети логику у рачуну. Јер ако 1 товар вреди 10 динара, онда 2 товара неће никако вредети 10 пута 2 товара новаца него 2 пут 10 динара.

Између вишег и нижег наименовања стављају деца већином знак сабирања, н. пр. 5 динара + 35 пара, те се код рачуна (нарочито сабирања) варају и хоће да сабирају те разноименоване бројеве, као да ту не може стати запета (,) или слово „и.“

На више места остало је у вишим разредима доста материјала необрађено, нарочито није све свршено из простих и десетних разломака, правило тројно и интересни рачун.

У метарским мерама деца су већином добро упућена.

Неки су наставници код рачуна у поступку с децом одвећ строги, што не би смело никако бити, јер најмање презање или плахост произвађа забуну, и дете није способно за тачно мишљење, без кога се рачунање не да ни замислити.

д) *Геометријски облици*. Пошто је овај предмет опредељен тек за V разред, то је он предаван само у једној школи, која и овај разред има. Успех је био врло добар; а да је учитељ имао и потребита учила, био би и бољи. Нарочито не може бити настава очигледна ако се н. пр. геометријска тела уче, а да се не посматрају.

ђ) *Земљиш*. Овај предмет дотерао је у општем резултату до оцене 3.64. Премда се и у овом предмету могло приметити прилично механизма, опет је у главном настава била рационална, чему је много допринела и она детаљисана модела наставног материјала у програму, чиме је уједно показан и најцелисходнији пут и метод у настави. Од већих недостатака приметно сам ово: на не-

колико места учила су деца на памет из диктованог текста или из неких помоћних књига. У две-три школе деца су се тешко оријентовала на мапи, што не би било да је наставник при дотичном предавању разасгр'о мапу на школски патос и удешавао је према странама света. У две школе показивала су деца реке наопако, т. ј. од ушћа пут извора а не на против од извора ка ушћу.

Код свих слабије спремљених наставника ишло је цртање мапа врло тешко. И много би се овоме помогло, кад би се за учитеље израдило руководство за картографију.

е) *Историја*. Овај предмет дотеран је у прегледаним школама у општем резултату до оцене 3.61. Главни недостатак код овога предмета састојао се у томе, што су многи наставници злоупотребљавали неке помоћне књиге за механично учење на изуст. Ови су мало коју тему предавали како треба, него су просто задавали, да се уче на памет.

ж) *Познавање природе*. У општем резултату дотеран је овај предмет до оцене 3.48. Главни недостатци при том беху ово: неколика наставника, и ако дотичне егземпларе имађаху представљене у слици, слабо су се тим послужили, нити им је настава била и мало очигледна. И код овог су предмета на неким местима деца уклапане у руке неке помоћне књиге, те су она књигена учењем на изуст. Дотичне књиге затекао сам у рукама деце. При описивању појединих егземплара доста се је наставника држало набрајања општих обележја у место карактерних и главних, којима се он одликује од других. Тако се редовно за сваку животињу набраја: има главу труп и ноге, као да то немају и друге многе животиње.

Неки наставници требало би да су мало скромнији природњаци, а више педагози при објашњавању појединих природних закона. Кад то објашњење сврше, не би требало да се онако гордо бацају на крму свемирске дађе, и да се ту размеђу као њени покретачи и мотори тога и свих објашњених и необјашњених закона природних, и то све на штету религиозности својих васпитаника.

з) *Пољска привреда*. Овај предмет предаван је само у две школе, пошто он долази тек у V разр. У једној од ових школа

предаван је одличним, а у другој slabим успехом, те је успех у општем резултату изишао на оцену 3.5.

Кад би дотичне школе имале и нужна учила, настава би била очигледнија и успех бољи. Зато би требало да оваке школе имају баште као и најнужније алате (у ствари или макар у слици), као и друга средства за предочавање.

и) *Певање* је у општем резултату показало оцену 3.24. Главни недостатци показали су се у овоме: из овог предмета остало је доста материјада необрађеног, нарочито из световних песама, од којих многе ни сами наставници не знаду. Пошто ове песме немају својих мелодија у нотама, то их доста наставника предаје по произвољним напевима. Зато би било најцелесходније, да се све прописане песме ставе у ноте и да се као помоћне књиге штампају.

Много недостаје и код наставника од-носно спреме у овом предмету. Многи не знаду ни саме химне певати како треба.

Већина наставника оставља децу при певању да седе, не знајући, да је певање уједно и гимнастика органа дисања и говорења, који не могу слободно радити у седећем положају. Певање је у овим крајевима од дво-струке користи, јер осим што утиче на срце и њега оплемењује, оно шири познавање језика и чини га милијим и приступачнијим. За то би му требало обратити много већу пажњу.

ј) *Лето писане* дотерано је у општем резултату до оцене: 3.73. Ни овоме предмету у многим школама није посвећена нужна пажња. Има прилика, где прописи нису никакво ни употребљавани, док други опет с њима нису поступали методички. Наставници су већином пропуштали вежбање у лепом писању самим ђацима, који су, без икаква руководства по прописима шарабатали, не обзирући се ни на помоћне линије, нити на угледни текст. Учитељских исправака и коректура писам у израђеним прописима нигде нашао, а треба да је на свакој страни исправљена прва врста, и то одмах, чим је деца испишу, како неби учињене погрешке и у следећим врстама понављала. Потписивање имена на свакој страници нема смисла.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

к) *Цртање* је у општем резултату доведено до оцене: 3.37. Овај су предмет многи, наставници сматрали за споредан. Нити је све обрађено, што је прописано, а и оно, што је, није како треба. При свем томе, што по неки наставници немају довољно спреме опет су могли оно мало материјала да савладају. Истина, да учитељи немају никаква руководства нити сам га нашао у једној библиотеци, и ако их у нашој литератури не фали.

л) *Гимнастика* дотерана је у општем резултату до оцене: 3.33. Многи наставници не увиђају важности овога предмета; јер га они сматрају за неку вештину, коју тек на испиту треба колико толико показати а не за средство, којим се унапређује телесни развитак ученика и поспешује њено здравље. За то се гимнастика течајем године већином и не обрађује, него се тек пред испит и за испит почне спремати.

Војничка вежбања у опште су рађена приличним успехом, али телесна су већином занемарена, једно с тога, што нигде није било нужних апарата, а друго, што је и многим учитељима у том оскудевало знања. Требало би узнастојати, да се апарати по изданом упутству што пре набаве за сваку школу. Код намештаја напоменућу, како би се та набавка најлакше извршила.

љ. *Женски рад.* Од прегледаних школа само је једна женска школа у којој је овај предмет предаван са одличним успехом. Но надо ми је јако у очи, што женски радови не одговарају никако потребама практичним нашега народа, нити су и мало удешени, да потпомажу развитак наше домаће индустрије него да ову угушују. Радње у овој школи беху доиста многобројне и врло разноврсне; и ја узех себи труда да у тој гомили од радова нађем макар једну петљу створену од нашег домаћег производа, но залуду, јер немогах открити ни једног кончића од српске производње, те морадох ускликнути, „Благо туђим произвођачима, а тешко нашим цепенцима“! И доиста страни индустријалци не могу имати бољих агената од наших женских школа. — Изгледа, као да смо се ми решили, да наш народ у најкраћем року, од пете до главе, преобучемо у одело туђег кроја и од туђе производње. И ово чинимо

ми у оном моменту, кад се сав свет диви производима наше домаће индустрије, где се обрасци од исте у туђу индустрију увађају, и где је страни свет отпочео, да тражи производе те наше индустрије! — Нисам политички економ, али врло сумњам, да се овако уређење женске школе слаже са нашим народно-економним интересима. И овакој женској школи мора се далеко претпоставити школа српске мајке — домаћице, која се очајнички бори, да њену прослављену производњу не угуше наше модерне школе женске. Овоме не треба бољег коментара, него што су женски радови у нашим школама. — При свем томе, рад наставница оценно сам одличном оценом; јер су оне радиле тачно по новом наставном програму, на који се и односе ови преговори. Човек не може да поња, за што да у радионицама наших нижих и виших женских школа немају места обрасци српских домаћих радња; зашто да ту нема нашег разбоја, наше преслице (или коловрата) и ћерђева за наше пиротске ћилиме? Ако не за то, што то није до сад било или што се то неким наставницама чине *просте* (!?) ствари?

II 0 настави у опште

Успех наставе на прегледаним школама у њену општем резултату нека покаже овај образац:

ОПШТИ РЕЗУЛТАТ :

а) У Науци хришћанској	3.26.
б) „ Српском језику	3.37.
в) „ Словенском „	2.85.
г) „ Рачуну	3.47.
д) „ Геометр. облицима	4.00.
ђ) „ Земљопису	3.64.
е) „ Историји	3.61.
ж) „ Познавању природе	3.43.
з) „ Пољској привреди	3.50.
и) „ Певању	3.24.
ј) „ Лепом писању	3.73.
к) „ Цртању	3.37.
л) „ Гимнастици	3.33.
љ) „ Женском раду	5.00.

Општи резултат наставе $\frac{49.80}{14} = 3.55.$

По томе је општи успех у настави у школама топличког и врањског округа за прошлу годину; *више него добар.*

Ако се упореди овај резултат у настави са оним, кога сам нашао у школама дане прегледаним, онда изгледа, као да је лањска настава боља од овогодишње. Но у ствари није тако, јер лањски успех морао се оценити према постојећим уредбама, које су ове године у многоме усавршене и унапређене, тако да је овогодишња настава по својој унутрашњој вредности много повољнија и савршенија. Она је била потпунија, свестранија и у својој целини хармонична.

Овај повољни покрет на боље има да се у првом реду захвали новом наставном плану, који је тако удешен, да се његовом грађом на све силе младог човека подједнако утиче и хармонично развија како интелектуална и морална, тако и естетична и физична страна природе његове. И по томе, с цуним правом можемо утврдити, да је тек овим наставним планом положен и код нас прави темељ данашњој модерној народној школи. Таквом усавршењу основне наставе много су допринеле и многе корисне наредбе и прописи у свим гранама школског организма. — Толико о настави, у колико је зависила од своје највише управне власти; но не може се то исто казати за све оне, који су том наставом непосредно руководили, јер је било доста наставника, који или нису умели да је својски и одушевљено обрађују и упућују према њеним начелима и законима. Нарочито се не може опростити неким наставницима од слабије спреме или од слабије ревности, што су свој посао свршавали овлаш настојећи да их стане што јефтинијег труда и о мање мукe, те што су у том настојању у наставу докријумчарили убитачни и у стручном свету давно анатемисани механизам, незазирући од злих последица по себе и по наставу. — За чудо је, како су могли и помислити, да се тако по себи наг и рђав еспап још може протурити! — О механизму гсворим, који се сваком грозно осветио, који га је неговао. У једној прилици приметивши ревизор, да дете говори историју на изузет, обрне питање, и дете запе, немогавши ни маћи. А ревизор му рече: „Били знао даље, да ти кажем прву реч?“ Дете рече „Бих!“ а ревизор се обрне учитељу: „Одагни учитељу!“ — И учитељ каза прву реч, а кола се ме-

ханизма одапеше и дете продужи. — Ово наведох само за то, да се види, како механизам грозно понижава свога творца у светом храму наставе!

Пријатна ми је дужност, да од оваких прекора изузнем онај део наставника, који су било својом спремом, било ванредним трудом и савесношћу све учинили, да своје светом позиву послуже искрено и одушевљено и да наставу обрађују по њеним истинитим начелима и рационалним законима. Нарочито не могу пропустити, да у том погледу не истакнем заслуге наставника на врањским основним школама, којима, с врло малим изузетком, њин рад на част служи.

Ово је прва година рада по новом наставном плану; и биле су велике тегобе, док су се наставници с његовим новим одредбама упознали и док су нову његову грађу савладали; али крај свега тога, успех у главноме оправдава велике жртве, које се улажу око наставе, као и очекивања, којима се надало.

III Школска дисциплина

Дисциплина је огледало наставникова рада у ствари васпитања; и по томе није ми било тешко ни овај оценити. Истина да је се по где где покушавало, да се и томе најевтинијим начин доскочи: „На дан испита мора бити мир у школи!“ — Но дисциплинсање ово лаконско трајало је тек за који минут, а после је ишло по пословици: „Што је дикла навикла“. — Већ сам рад утиче благотворно на ђуд детињу; и где је се озбиљно радило и размишљало, ту није било времена за егзерциције у несташлаку и у разурданости. А где је се крај рада васпитно утицало и на дечије срце, ту је и успех у дисциплини постигнут у потпуној мери. И према томе је изишло, да где је било успеха у раду, ту га је било сасвим сразмерно и у ствари васпитања. Где је рамало у настави, ту је рамало и у дисциплини. А из тога следује, да су сви савеснији и вреднији наставници сматрали ствар васпитања исто тако важном као и ствар наставе. Изузетак од овога био је у два случаја где наставници још и онда држе да „васпитавају слободне грађане“, кад се та слобода изврзе у дрскост и досаду, која је на штету праве сло-

боде других, заборављајући при том, да је само оно слобода права, која није ни у чем на штету слободе других. Нисам остао дужан, да то такима у том виду и представим.

IV Продужне школе

Пошто лањски четврти разреди нису спремили довољан број (10) ђака, могла је се продужна школа отворити само на једном месту. А ни ове године неће бити боље, јер је само једна школа (врањска женска) била у стању да приуговори нужни број (има 13 ђака) ученика за продужну школу, узимајући врањску мушку школу, чији су четврти разреди произвели 103 фреквентанта. Но овде се неће отварати продужна, јер је у месту виша основна као и једна средња школа, које ће их примити на даље школовање. Ни једна друга школа у округу топличком и врањском, није спремила нуждан број ђака; и тако ће настајуће године само врањска женска школа моћи имати продужну школу.

И у овој једној продужној школи, која је ове године постојала није постигнут никакав успех; а тако је било и лане, те је са много основа сумњати, да ће и ове године бити боље.

Институција продужних школа није се могла остварити ни код најнапреднијих народа, и идеја о њену одржању напушта се скоро свуда, замењујући је проширивањем посевдневне школе за један или више годишњи течаја, и то доста с правом, јер више вреди једна година посевдневне наставе него десет продужне школе. — И код нас је се за сад могло задовољити раширењем сеоских школа за једну а варошњих за две године. Могуће да је и наша највиша школска управа била руковођена истом мишљу, кад је продужне школе ограничила само на она места чији четврти разреди продуцирају најмање 10 ђака. Јер за наше прилике то значи, да је продужна школа колико и укинута, пошто ни 5% наших школа толиког броја свршених читворо-разредаца не произвађа. И по томе се за сад та мера сама собом оправдава. А устреба ли временом: да се основна настава и још даље рашири, онда ће се то лако учинити додавањем још једног годишњег те-

чаја; и то ће и сам народ радије прихватити него и једну годину продужне школе.

V Школске књиге (учебници)

Као што сваке године, тако и ове припућен сам, да се односно учебника, који се у настави примењују, неповољно изразим. Из науке хришћанске учебника нема, а и не треба их, јер би били злоупотребљени у корист механичне наставе. Код Српског Језика држи се још и сад стари чвор, а то су Читанке, нарочито за III и IV разред, које су се већ давно преживеле, и које су једна од главних сметња бољем полету у тој важној наставној струци.

Но судећи по ономе, што је господин министар предузео односно Буквара, надати је се, да ће се на скоро доскочити и томе великом недостатку; јер тај је пут најсигурнији и најједноличнији начин, да се дође до ваљаних учебника; само се не би смело оклевати, јер је нужда толика, да не трип одлагања.

И код словенског је језика иста мана код учебника као и код српског, но с новим Букваром учињен је добар корак на боље, и надати је се, да неће за дуго само на том остати.

Премда су прописи тек пре две године уведени за учебнике при лепом писању, опет нису остали без знатних мана, колико односно сама поступка, којим се писмо развија, толико и односно вида самих типова. Те је од велике потребе, да се при новој наклади и у том поправе и дотерају.

На своме сам месту већ напоменуо, да се у школу на доста места у наставу увлаче недоуштене књиге. Нарочито се за целу учебника злоупотребљавају неке књиге, које су као помоћне тек за библиотеке одобрене.

Овде је можда на месту, да нешто речем и о даровним књигама, које се шиљу за награду доброј деци; и то не односно њине каквоће, већ односно поделе и начина достављања.

Што се тиче поделе и бројева даровних књига на поједине школе, приметио сам ту неправилност, да се свакој сеоској школи шиљу књиге за сва четири разреда, без обзира на то, има ли та школа само један, два или три разреда; док се подељеним варо-

шким школама шиљу те књиге истом размером као и за неподељене сеоске. Но то није никако правилно, јер на пр. IV разред сеоске школе каткад нема више од 1—2 ђака, док у варошким школама има тај једини разред два пут више деце него сва четири разреда сеоске школе.

Зато би најбоље било, да мерило за поделу књига за награду буде број уписаних ђака а не број школа или разреда.

Овде морам и то додати, да сам ретко где нашао књиге у запечаћену пакету, него скоро свугде отворене и развезане; те је сумњати да ревизору и дођу све у руке, што он не може ни да контролише, јер нема никаква списка уза њих.

VI Библиотеке

Прегледајући библиотеке нашао сам, да се већином држе у добру реду; само би требало, да су инвентари увезани и укоричени, јер поједини табаци нити се могу добро хранити нити добро гарантују сигурност библиотеке. Таки табаци могу пре ишчезнути и другима се заменити, т. ј. учинити злоупотреба.

Јако ми је пало у очи, што се дела у библиотекама врло слабо множе и принављају, и ако су школске касе већином у стању, да набавку помоћних књига и других стручних дела потпомажу. На многим местима нисам нашао ни чајпотребнијих помоћних књига; шта више, на неколико сам се места уверио, да наставници слабо и познају школску литературу и да њен развитак ни мало не прате. Реткост је, да који наставник држи какав стручни лист, и онда је јасно, да таки наставник не може бити обавештен о школској књижевности, те да му недостаје тим главно средство за његово даље образовање. А коме треба више бриге око свога усавршавања него једном наставнику; и зар овај не назадује, ко сваки дан помало не напредује? — Душевно капитал разликује се од материјалнога у томе, што он непрестано лиња и онда, ако се сваким даном новом течвином не освежи и не увећа.

Без једнога стручнога листа не може да буде ни једна права школа. И за то би било врло целисходно, кад би највиша школска

управа узнастојала, да се два стручна листа покрену и да се подупру тиме, што би се наредило свакој школ. библиотеци да један од њих мора држати. Тиме би се између њих одржала нужна утакмица; обезбедио би им се опставак (? — У.) и тиме учинила огромна услуга ствари основне наставе. Ову потребу не може „Просветни Гласник“ никако да попуни, (Ваљда зато што нема утакмице? — У.) и ако је и он као орган министарства просвете свакој школи неопходно потребан.

Не да се ворећи, да у душевном журењу нашега учитељства влада неки застој, нека учмалост. Крај учитељских скупштина (посебних и општинских) стручни су листови најбоље средство, да животу учитељства даду будна духа и нова полета.

VII Школска администрација

У школској администрацији још ни из далека није онако, како треба и како би било зажелити. На много места нашао сам архиву у неред. Деловодног протокола већином нема, а било је прилика, где су фалиле и копије од вођене кореспонденције. Ни наредба није свуда била на свом месту, те се неки наставници жаљаху, да им општине и не достављају редовно виших наредба.

Школски Дневник скоро нигде није вођен у потпуном реду. Сви наставници белажили су одсуства оловком, а већина њих и саме оце. На ни са самим оценама није се поступало најсавесније: више пута даване су незаслужене и преко мере.

У две школе није дневник никако ни вођен; а ово су оне школе, у које сам дошао изненадно. Ту сам затекао и друге нереди у администрацији. — У интересу што строже контроле, добро би било, да се долазак ревизора и не јавља унапред.

Дневник није свугде верна контрола уписне књиге: јер су испуштена понека деца. На доста места је Дневник сасвим нов, и по рукопису беше лако закључити, да је испуњен и састављен тек у очи испита. Нигде нисам нашао укоричена дневника, што даје прилике злоупотребама, јер табаци се даду лако мењати. Неки су наставници оцењивали ђаке I разреда и у месецима првог семестра.

Ни уписне књиге нису свуд у потпуном реду. Тако се на многима не зна, кад је уписивање закључено. Ни само превођење у више разреде није сваки пут правилно свршено. Нека су деца сасвим изостављана, и то нарочито она, која су прошле године слабо посећала, док опет нису сва превођена, која су за прелазак у више разреде опредељена.

На доста места није био наставник у стању да покаже списак новоуписаних ђака који је примио од одбора школског.

Свугде нису одбору достаљала осуства како наређује распис од 10. Октобра.

Деца се у уписним књигама воде под разним именима: сад је уписано дете презименом оца а после по деду; што јако отежава контролу.

Један наставник уписивао је недораслу децу, па их на испиту представља као „приватне“ ђаке.

Досадање уписне књиге не одговарају више цели, јер не садрже ни половину рубрика за наставне предмете, који су сад прописани. А и сувишне су ове уписне књиге, јер би их могли заменити у неколико и садашњи дневници, кад би се држали повезани и укорићени. Но пошто ни дневник нема свих потребних рубрика, то би требало у место уписне књиге завести „Испитна извештај“ су овим рубрикама: 1. Текући број; 2. разред; 3. име ђака; 4. име и занимање оца или татора; 5. место рођења; 6. колико му је година; 7. кад је уписан у школу; 8. кад је преведен у овај разред; Научно је и то: 9. Науку хришћанску; 10. Српски језик; 11. Словенски језик; 12. Рачун; 13. Геометријске облике; 14. Земљонис; 15. Историја; 16. Познавање природе; 17. Пољска привреда; 18. Певање; 19. Лепо писање; 20. Цртање; 21. Гимнастика; 22. Женски рад; 23. Општи резултат; 24. Владање; 25. Број одсустава; 26. Предази у виши разред; 27. Понавља разред; 28. Исписује се из школе; 29. Примедбе. Оваки протокол заменио би у свему досадању уписну књигу и одговорно би новим потребама данашњим.

Има случајева, где се списак намештаја и учила води уједно, и то не на прописаном бланкету. Исто су тако неки наставници

уједно водили школску и одборску администрацију, што не би смело бити.

Мапе се не чувају свуда најбоље; деца учећи брљају по њима претима, тако да се за једну годину продеру.

Неки наставници и не воде никаква списка кажњених, а неки га напишу у очи испита.

Има учитеља, који у школи држе преодраслу децу, тако да је се у једном случају један ђак оженио, па по том сасвим изостао.

При промени учитеља дешавају се неправилности, јер се предавање и примање школе не сврши како треба. Прималац, и ако нађе да је предавалац неке ствари упропастио, неће да рекламује тих ствари, нити да о томе извести надлежне власти.

Полугодишњи испит не свршује се свугде уредно, јер се испитује највише из пет предмета,

Неки фамилијарни учитељи допуштају својој нејакој деци да срљају у учионицу и да сметају наставу.

Има и таквих наставника, који на дан испита не спреме све поднеске прописане, а више пута нема ни пера ни мастила.

VIII О спреми и о владању учитеља

Од наставника на прегледаним школама има 36% са стручном спремом, 40% са спремом у пола стручном и 24% са недовољном спремом. Према овој сразмери стоји и резултат у настави на реченим школама. Из тога следује, да има скоро $\frac{6}{10}$ наставника, којима не достаје потребита стручна спрема. При таком стању ствари, недостатци су у настави — неизбежна последица. Ово, па још та околност, што изумирањем, пензионовањем, преласком наставника у друге чинове (што се ове године десило у доста великој мери) и т. д. остају упражњена многа места и затвара се сваке године све то више школа, — доказ је најочевиднији, да две учитељске школе (не рачунајући богословију и вишу женску школу у стручне заводе) нису никако у стању да подмире нужни контингент учитеља. Оне, шта више, нису у стању да подмире ону празнину, која настаје услед изумирања и пензионовања учитеља, откуд ли да подмире цифру, која услед нових потреба и отварања школа настаје. Кад се по

варошима отворе још свуда више основне школе, онда ће оскудица у наставницима још за много више порасти. С друге стране уверио сам се, да се слабо исплаћује, ако се упражњена места попуњују ђацима из виших разреда гимназија и реалака; а и од богословије (ако се сасвим не одлуче за учитељство, у ком су случају на своме месту) мало боља корист, јер једни и други сматрају свој положај као неко привремено прибежиште за нужду. Отуд следује то, да је већ скрајње време, да се постара што пре за то, како би се добило што више спремлених учитеља. По мом немеродавном мњењу држим, да би најбоље било, да се још на два главнија места и украј виших средњих школа отворе још две привремене учитељске школе, са трогодишњим течајем; и те школе да се држе у радњи, док се не попуни број пужних учитеља. Толико односно спреме.

Односно владања наставника, могу се — с малим изузетком — најпохвалније изразити. Осим два до три случаја није било ни с које стране никакве жалбе, и ако су многи од њих, будући савесни у вршењу своје дужности, против себе с више страна изазивали мржњу. Они су служили искључиво своме раду и позиву.

IX О премештању учитеља

Ретко сам могао наћи учитеља, који се на своме месту осећа сталан и с њиме задовољан. Највећи део њих мисли, да је у једно место дошао само за то, да га опроба према себи и свом личном расположењу, за коју пробу да је довољна једна година, а после да има право да иде даље пробати. Оваки дух од големе је штете по ствари наставе, јер така жудња за неком „обећаном земљом“ на велику је штету његова сталног занимања, све и да не чини сама промена у наставницима великих потреса и застоја у настави. — Док се један наставник не приљуби месним приликама, дотле не може он право да заведе ни саме своје ученике ни њине родитеље ни само место ни себе у том месту, а богме ни свој рад. Зато би требало, да се учитељи без крајње нужде никако са свога места не крећу, ни по молби ни за казну; за казну особито не, јер се премештањем казне не само учитељ него још више на-

става сама, тим пре не, што има доста начина за друге много осетљивије казне, без штете по наставу. Непобитна је истина, да је тај дух вечитог сељакања међу наставницима наших основних школа једно од највећих зала, и требало би, да се свим могућим средствима сузбија.

X О школским зградама

У округу топличком и врањском нема ни једне школе, која би била саграђена по правилима за подизање школа; и доста их је које никако не одговарају целима једне школе. Зграде су редом све од слабог материјала; дуварови су и прозори већином ниски, а ретко се где оправљају и држе у потребном реду. Мало на којој сеоској школи да нису прозори полузани. При свем томе, локалне прилике као и преки државни интерес захтевају, да се школе у тим крајевима умножавају а постојеће да се без скрајње потребе нипошто не затварају. То ме је руководило, што нисам предложио затварање ни једне школе. Тамошњи је се народ много истрошио откупом земаља, и сад му није никако могуће да што предузимље односно подизања школа по плану. Но за 2—3 године народ ће се опоравити, и уз ревносно заузимање наших власти све ће у том погледу радо учинити.

XI О школском намештају

О школском намештају у прегледаним школама морам се најнеповољније изразити. Особито скамије су, с реда, испод сваке критике. Овај израз није никако претеран, кад се у обзир узме, да су те скамије сигуром скупане од каквих влада и брвана, и кад сепо мисли, какав вред оне наносе дечијем здрављу у најнежнијој доби њиној.

Код нас је у том погледу врло мало учињено, и ми већ више година имамо најодбраније моделе за скамије, а по школама држе се још и сад она мучила невинне дечице.

Ја сам мишљења, да би се овој вацијухој нужди најпре и најлакше доскочило, кад би се за сваки округ изаслао ваљан столар, коме би се дало овлашћење да по прописаним моделима за извесну цену погради, скамије, идући непрекидно од школе до школе, док се не би имала средства а и воље, да

тај трошак подмири. Заједно са скамијама начинило би се и све остало од намештаја. Само би се унапред за све морале утврдити цене. Тако би се постигла нужна једнообразност у намештају и отклонио би се тај велики недостатак.

И апарати за гимнастику, за које су већ упуства издата, тим би се путем најлакше набавили.

ХИ О школској хигјени

Здравствене прилике појединих школа сматрао сам за толико важан део школске администрације, да сам држао за своју дужност да се на то обазрем, у колико узмогу. Последак мога настојања у том погледу јесу ове примедбе.

У колико су школске скамије незгодне и штетне како по физички развитак ученика тако непосредно и по само њино здравље, то сам већ истакао на своме месту.

Осим тога приметно сам, да су окна на прозорима мало не у свим школама полупана, услед чега су деца изложена великој промаји и назебима.

Уверио сам се из акта, да сви учитељи нису учинили све кораке, да се том недостатку доскочи, док су други то савесно чинили, и ако од стране школ. одбора и општинских председника нису добили нужне помоћи. Кашаљ и честа запаљења међу децом можда су последица такога немара.

Даље сам на неколика места нашао, да деца немају добре пијаће воде, шта више, да је та вода по који извор заразних болести, као шарлаха, богиња, кашља (рипавца) и грозница. А томе се није чудити, кад се у обзир узме, да један школски бунар није више од три метра удаљен од последње раке једнога гробља. Где год су такви бунари, требало би да се затрпају и нови ископају с обзиром на санитарне захтеве школе.

Ни посуђе, у коме се вода храни, није свугде у најбољем реду.

Такође сам на више места приметно, да се ни школски нужници не одржавају у потпуном реду, док се на неким местима и грађа њина налази у доста трошном стању. Особито у једном месту, где се истим нужником служе око 800 деце једне средње и основне школе, овај је у врло забатаљеном

стању, у непосредној близини једне и друге школе, тако да у великој мери кужи ваздух у једној и у другој. Која је то школа, казано је на свом месту.

Исто тако палазе се и неке школе у одвећ великој близини гробља, те би се требало постарати за премештење њино на удаљење није место.

У неким школама удара непосредна сунчана светлост на децу, а нису на прозоре намештене завесе. Има и таквих прилика, где у школске собе продире посредна сунчана светлост, рефлектована од суседних дуварова. Пошто је овака светлост, као што неколика запаљења очију сведоче, још опаснија по вид детињи, то би требало, да се дотични дуварови поруше, тим пре што су авлијски и што у велико превазилазе нормалну висину.

У неким школама су мали прозори и нема довољно светлости у учионици.

Бачке собе у многоне не одговарају цели; јер нити је довољно простора ни светлости, а слабо се пази и на ред у истима, особито на свакодневно промајивање и зрачење.

Не пази се свугде довољно ни на чистоћу деце, која су често неопрана, неумивена, неочешљана и забрљаних руку.

ХИИ О посећању школе

Ова рубрика у детаљу попуњена је у статистичким прегледима, које су учитељи од своје стране поднели. Ја овде имам само толико да приметим, да је посећање, услед нових законских одредаба и врло целисходних наредба, ове године у многоне коракнуло на боље. Може се слободно рећи, да одсуства, својевољних и неоправданих, није онде никако ни било, где су се учитељи и школски одбори држали строго закона и наредба. Жалибоже, морам констатовати, да то није био случај код многих, и да је настава и ове године, нарочито због немара многих председника школских одбора имала огромне сметње у ствари посећања школе. На такве поједине случајеве ја сам на свом месту показао.

ХИИИ О школским одборима и о надзорним властима

Као што се види из посебног дела овог извештаја, одбори нису ни ове године оправдали оно поверење које им је законом дато.

Виши део школских одбора није држао своје седнице, као што прописују дотични расписи, шта више, има једно место, где одбор не беше ни образован. А и где су седнице држане, слаб је од тога био успех, јер председници су већином остављали решења одборска неизвршена; нарочито казне, изречене за одсуства, нису побиране; једва да је 5%, истих утерано. Председници су се већином изговарали, да су људи сиромашни, чак да нису могли плаћати; док они у ствари те казне нису ни тражили. И оваком извијању неће се стати на пут, док господин министар не одобри, да се новчане казне могу у случају заменити и сразмерним затвором.

Ја сваке године долазим све то више до тог убеђења, да судбина основне школе не може да остане у рукама таквих одбора течајем целе године, а без неспоредне стручне контроле. Њих не могу, више пута немају ни времена, ни стручне способности, да замене политичке власти. И док год не буде успостављен стручни надзор, да у своје руке узме руковођење основне наставе, дотле ће деца зграда наше осн. школе остати недовршена и бити вечито изложена убитачним препонама и сметњама. За то се и очекује, да ће онај, чијом је бригом и трудом, та зграда највише и подигнута, њу и окрунити неопходним завршетком! —

Пошто сам дане о стручном надзору опширно говорио, то се ове године у том погледу ограничавам на ово, што рекох.

XV О школским касама и фондovima

Према упутству Г. Министра ја сам свугде загледао и у школске касе; и том сам приликом приметно, да свуда нису ни уређене школске касе, и ако је ово већ друга година како је требало да се образују. Па и оне, што су уређене, многе од њих нису у најбољем стању. Дневници су на појединим таблицама, и то не на прописаним штампаним бланкетима, већ на обичној хартији, која нити је прошивена нити каквим званичним печатом осигурана. Такви табаци могу се сваког часа мењати и тиме случајне злоупотребе прикривати. Ћ томе ове касе слабо новчано напредују; јер њин главни приход од казана за одсуства врло слабо улази; а она сума, што се приноси општинским буџетом, не предаје се свугде на руковање школској каси него се расходује по првашњем обичају. Има и наставника, који нису све учинили, што је требало, да се школске касе доведу у ред.

Надајући се, Господине министре, да сам се, колико узмогах, одужио оном поверењу, које ми поклонисте, и на коме Вам овде најтоплије захваљујем,

тим јесам
Господина Министра
позиван
ревизор за округ топлички
и врањски :

СТЕВО НУТУРИЛО
учитељ језика на крагујевачкој
гимназији.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. Ђ. ГРУВЕ-У)

(Наставак)

3. Христифор Колумб (рођ. 1447. † 1506.)

Како је одушевљење за нова открића морским путем било обузело све предузимљивије људе онога времена, то је се у глави једнога искуснога и даровитога човека заподела једна мисао, која је, кад се решила, имала за следство откриће до тада

непознатог четвртог дела земље. Овај знаменити човек био је *Христифор Колумб*.

Колумб је рођен (1447.) у Ђенови. Али у време кад је Јован II дошао на престо он остави своје отачаство и пресели се у Португалију. Тамо се оженио кћерју Вартоломеја Перестрела, који је у време Хен-

риха Морепловца био капетан лађе, и више пута ишао на пут за разна открића. Од ових путовања водио је врло брижљиво дневник, правио цртеже и карте. Колумб је се овоме човеку допао због свога знања и жудње за науком. Још тада се он сматрао као један врло способан морепловац, који мало равних себи има. Рођен у племићској али осиротелој породици, нужда а и воља за пловидбом отерале су га у морепловство. Ту је он на скоро увидео да без знања Геометрије, Астрономије и Цртања мора остати вечито обичан лађар. Он се још као дечак из своје сопствене побуде посветио учењу. Од своје четрнаесте године одао се морским путовањима и долазио је у најзнатнија пристаништа Средиземног мора. Прича се да је са неким Енглезима ишао и у риболов у Исланд.

У Португалији је са великим прилежашем читао и упоређивао дневнике и карте свога таста. Осем тога сам је путовао у Мадеиру, азорска и канарска острова. Мало по мало у његовој глави заче се мисао, да би се могло у Инђију отићи, ако би се морем право на запад пловило. Тада се мало знало и веровало да је земља једна кугла. На овој кугли лежала је Инђија далеко на Истоку. По извештајима старих путника, то је била врло велика земља, којој се није знало ништа о њеном најисточнијем крају. Ко зна, мислио је Колумб, да ли она није на западној обали Европе? И ако то није случај, онда је ипак могуће доћи у Инђију, ако се плови право на запад. Ова мисао била је тим вероватнија што су португалски морепловци виђали по некад ретку трску, вештачки израђено дрво, а један пут видели су два мртваца особитог изгледа, који су од запада пливали и на обалу Азора избачени. У Колумбовој души утврђивало се све више мишљење, да Инђија мора бити на западу. Његов таст и више паметних људи, којима је своје мисли

саопштио, одобрише му све. Само је још требало задобити краља за планове дрскога морепловца. Но Колумб је мислио да је патриотски, да најпре понуди своју матерњу варош Ђенову. Он је искао неколико лађа да потражи нови пут. Али њега одбише подружљиво као сањала. Сад му је наравно био најближи господар земље, краљ Јован II. Краљ је изнео предлоге Колумбове пред један савет, и кад им је овај одушевљени човек све своје мисли саопштио, онда су га они одбили са двосмисленим одговором. Они су хтели сами да изврше тајно његове планове. Португалски краљ заповеди да се брзо спреме лађе и посла другог морепловца с њима. Али он не беше јунак да велико дело изврши. Кад је неколико дана западно морем пловио врати се опет натраг и увераваше да је са свим лудо мислити да тамо има каква земља.

2. Колумб у Шпанији

Пун праведне срџбе на португалску владу, обрати се сад Колумб шпанском двору. Тада је тамо владао Фердинанд у Арагонији и добросрдачна Изабела у Кастилији. Оба владоца предадоше одмах Колумбове предлоге једном одбору научених људи, који су били много глупљи али поштенији него португалски саветници. То су били духовници, који су у Математици и у познавању мера врло мало разумевали. Па и Шпанци нису до тада били никакви морепловци, и гледали су врло немирно на открића својих суседа. Један духовни саветник мишљаше, ако се то тако далеко наоколо плови, онда ће се морати све дубље и дубље на ниже спуштати и тада се неће моћи опет уз водени брег вратити. Други је опет рекао: кад би се ту могло што год добити, зацело би то још стари сазнали. Трећи, који најмање вероваше да је то ствар могућа, говораше да би се могло и три године пловити на

опет ништа. Четврти објави да је цео пројекат безбожан и дрзак.

Уз ове мудре говоре духовне госпoде дође још већа невоља, јер не беше новаца. Фердинанд и Изабела имали су тада велику невољу. Они су морали да се боре са Маврима, који су се још на југу Шпаније били утврдили. То учини те Колумб не доби одговор, по што се сада није могло у тако несигурно и скупоцено предузеће улазити. На овај одговор морао је сиремах Колумб чекати пет година.

Још тада кад је Колумб отишао у Шпанију, послао је он свога брата Вартоломеја у Енглеску, да за своје планове придобије тамошњег краља, ако то буде могуће. Али од његовог брата не беше ни трага ни гласа. Колумб није знао да је он запао у руке једном морском разбојнику и после тешких невоља дошао у Енглеску као просяк. С тога је морао са цртањем карата бар толико зарадити да купи пристојно одело у коме ће се моћи јавити краљу.

Колумб је већ хтео за њим отпутovati, да га настојатељ манастира *Рабуда*, у коме је своју децу васпитавао, баш пред одлазак, није навео на друге мисли. Овај човек уживао је велико поверење краљице Изабеле и надао се да ће његова препорука важити. И доиста Колумб је још један пут позват у двор. Но рат са Маврима продужавао се непрестано; Фердинандове касе биле су све празније, а шпански научници који су о томе опет питани, нису били постали наметливи. Тако су протекле три године.

На послетку сталност благородног Колумба одржала је победу. Маври су били побеђени, Изабела је у тријумфу ушла у њихову главну варош *Гранаду*, а овај радосни догађај употребеше Колумбови пријатељи да краљицу задобију за велики план. Највише се трудио Колумбов пријатељ *Сант-ангело*. Кад је краљица изјавила да при-

стаје, она је казала да нема новаца, али ће дати своје драгоцености у залог. Сант-ангело пољуби је у руку и понуди јој све своје новце, којих је било 70.000 дуката. Изабела прими зајам и 17. Априла 1492. године био је уговор потписан. По овоме уговору Колумб је наименован за великог адмирала свију нових мора и за вицекраља свију нових земаља, које би открио. Даље њему је припадао десети део свију прихода отуда и сва ова права преносила су се на његове потомке.

Ко је сад био веселији од Колумба! Он похита у *Иалос*, морско пристаниште у Андалузији. Ту је требао да спреми своју малу флоту. Крајем Јула било је све за пут готово. Биле су свега три лађице и то је цела флота. Људи је било 90, а међу њима више племића, који су се, нешто као добровољци, а нешто на заповест краљице Изабеле на пут спремили.

На један дан пред одлазак сви путници отишли су у манастир *Рабиду* на службу, препоручили су се Богу и светима, и по хришћанском обичају примили причешће.

3. Први Колумбов пут (1492)

У петак 3. Августа 1492. године, пред излазак сунца, отисну се флота од обале, у присуству безбројних гледалаца, који су дрскога путника испратили с погледом и узвицима. Прве недеље сви су још били куражни, јер су још пловили у познатим водама ка канарским островима. Само кад се једно весло предомило, плашљивци су у томе видели један рђав предзнак. Чим су стигли до острва, уставили се на једноме од њих да лађу поправе.

Септембра шестог кренуше се одатле право према западу у отворено море. Ветар је дувао повољно и олакшавао пловљење. Следећег дана земља им је испред очију ишчезла. То је било ужасно за људе, који

су се први пут одвојили од жљвога света. На кућици од греда и дасака предати су били дивљим таласима. Ништа се друго није видело сем широког мора и високог неба — непрестано гоњени све дубље, не знајући куда иду, а водио их је један продржљивац, који сам није знао цел, већ је радио како му је фантазија диктирала.

И доиста не би могло а да се не замери и најнеустрашивијем човеку, који без обзира на све ланнокрвно води 90 људи у пропаст.

Међу тим Колумб је својом великом мирноћом улевао чуђење и поверење. Неуморно стајао је овај благородни човек и дању и ноћу на крову са оловом и инструментима за посматрање и цртао је и најмање појаве. Спавао је врло мало. Где је приметио страх и ожалошћеност, ту је слободно пријатељски. Оне који су гуњали утишавао је обећањима. И доиста била је дивота видети како је умео све да умири и утиша.

Али страх код плашљиваца растао је из дана у дан. Кад лађе дођоше у предео пасатских ветрова ишле су оне тамо као стреле. Бог је само знао шта ће бити! До првог Октобра прејуриле су оне већ 770 морских миља. Колумб је људе све више куражио, али их то није могло утешити.

На послетку поче им се јављати нека нада. Угледаше неке непознате тице, али нису знали, да су морске тице могле летети много стотина миља. Један пут наиђоше на неку траву у мору, која је сметала лађама да иду. Али и трава и тице ишчезоше после неколико дана и сироти људи гледаху опет само на безгранично светско море. Тада се страх преокрене у очајање и најстрашљивији људи нападоше свога вођа са највећим беснилом, претећи му да ће га бацити у море, ако се одмах натраг не врати. Он их још једном умири својим мирним и поноситим држањем. Чи-

нило је се као да је он са својим досадањњим наплетцима врло задовољан и да је имао извесну наду, да ће цел своју постићи.

Тице су се појављивале и опет ишчезавале. Сунце изађе и зађе, и опет изађе, а лађе су летеле муњевитом брзином на запад. Очајање није имало никаквих граница и већ су хтели напасти Колумба. Само помисао, да их нема ко натраг вратити, ако би га убили, задржавала их је од тога. Он је тражио још три дана. Ако се дотле не види земља, онда ће се вратити. Овај услов одбише они одсечно.

Али Колумба не остави срећа. Следећег дана олово падаше на дно. Треска и гране са црвеним бобицама пливале су поред њих, а тице су долетале на катарку. Сунце је зашло равно. Још се ништа не виђаше. Колумб заповеди да се једрила савију, да их не би о какве стене поцепали. Два сахата испред поноћи угледа он из даљине светлост. „Земља! земља!“ заори се сад ис свију грла. Они појурише један другом у загрљај и плакали су од радости тако загрљени. Колумб је имао ту радост, да пред својим ногама види оне, који су га пређе хтели убити. После толике радости и усхићења опоменуше се они више дужности и од свег срца помолише се Богу. Целу ноћ провели у радости, а кад освану јутро (у петак 12. Октобра) угледаше они пред собом лепо зелено острво.

4. Гуанахани, Куба, Хишнањоља

Кад сунце излажаше, поседаше они у чамце и са музиком и заставама отловише на суво. На обади беху се искупили готово сви становници са острва, који се јако дивљаху ретким гостима, пре него што би се почели гости њима дивити. — Они су сви били са свим голи, црвене бакарне боје, са црном оштром косом на глави. Њихов говор био је нешто испрекидан и

животињски. Они беху као стадо плашљивих срна, тако плашљиво, безоружани, хитро су трчкарали тамо амо. Шпанци нису знали, да ли су то доиста прави људи.

И доиста то су били прави дивљаци. Ограничени на њихово острво, на коме су услед благе климе имали довољно плодова за храну, они нису имали никакве потребе ни да раде земљу ни да гаје стоку, нити да лове дивљач. Исто тако нису имали потребе да праве топлу одећу, нити пак тврде станове. Великих животиња, које би могле развијати њихову снагу и вештину, не беше на острву. С тога су Индијанци били тако слаби, да је један европски месарски пас могао да растера по читаву гомилу од њих. Исто тако број ових људи био је тако мали, да је за све било довољно хране. Својине код њих није ни било. Они нису ни знали за заједнички општински живот, него су живили као животиње у пољу.

В Колумб са богатим оделом и са голим мачем у руци, стаде на врх првог чамца, који је дотерао на обалу, да би био први Европљанин, који је у нови свет ступио. За њим изађоше други и пуни радости за избављени живот клекнуше доле и целиваху усрдно сигурну земљу. То је била жртва благодарности природи. Они направеше један крст и пред њим муцаху своју смирену молитву. По том Колумб заузео острво за шпанског краља, са церемонијама које су Португалци чинили при њиховим открићима у Африци. Индијанци су то гледали дивећи се томе и не разумевајући ништа од свега тога. Они су само гледали беле људе са брадама и хаљинама, са чудноватим језиком и још чудноватијим покретима, и само су се дивили не појимајући ништа.

Од дивљака дознадоше да они њихово острво зову именом *Гуанахани*, а тако га и сад зову. Оно се на карти налази међу бахамским острвима. Колумб се увери да

овде није нашао индијско благо и закључи да плови даље. Индијанци, који су приметили шпанску грабљивост за златом, које су они као украс носили у носу и ушима, показивали су на југ. Кренуше се југу и наиђоше на нека незнатна острва. На послетку наиђоше једно веће, које су Индијанци, које су са собом повели, називали *Куба*. При првом погледу Колумб је мислио да је то Ииђија. Он изађе на обалу и свуда нађе највећу плодитост и дивне пределе, којима се јако зачудио. Али од земљорадње не беше ни трага. Читаве гомиле голих људи облетале су околу као плашљиве животиње. Изгледаше као да не маре ни за злато ни за хлебац. Кад им показаше комад злата, викали су они *Хајити* и показивали на исток. Колумб се крену тамо и 6. Децембра дође на Хајити, које је назвао *Хишпањоља* (Мала Шпанија), и које је прозвано *Сент-Доминго*.

И овде је нашао исту лепоту предела, исту плодност земљишта и добродушне слабе људе, који нису имали појма ни о оделу ни о раду. Они су се делили у више племена, а свако племе имало је свога поглавицу, кога су називали *Кацик*. Једног од ових Кацика донеше на носилима четири Индијанца, који беше го као и други. Он показиваше знацима Шпанцима, да по некад непријатељи са оближњих острва (доцније откривених караипских) долазе овамо на издубљеним деблима од дрвећа, нападају на његов народ, и оне које похватају носе кући те их једу. Колумб се згрози. По што је он још у напред хтео да оснује овде једну насеобину, то објасни он Кацику, да он хоће да сазида једну тврђаву и да у њој остави један део својих људи да га бране. Дивљаци разумеше шта он хоће и радовали су се као деца. Љубопитљиво су гледали шпанске мајсторе и помагали им да доносе дрва за грађу. Златне плоче, које су имали, давали су радо за стаклене

мерпане, прапорце и игле. Кад су их питали где налазе злато, показивали су на југ као на праву златну земљу.

Међу тим Колумб је имао једну тегобу, која му није дозвољавала да чини никаква даља открића. Једна му је лађа била разбијена о гребен, а са другом је *Дон Пинзон*, као заповедник исте, тајно побегао, да златну земљу сам пронађе. Тако је Колумбу остала још једна лађа и то најмања. Са овом лађицом реши се да се врати у Шпанију, како би стигао пре Пинзона. У новоизданој тврђави, коју је назвао *Навидад*, остави он 38 Шпанаца. Он им даде заповест како ће се владати, опомену их да лепо поступају према Инђијанцима и 4. Јануара 1493. године са осталом дружином и са неколико Инђијанаца, које је са собом узео, навезе се на море.

5. Први повратак (1493)

Трећи дан путовања достиже он невернога Пинзона, који ништа није открио, али је хтео да стигне први у Европу и да однесе нов глас. Сам Колумбов поглед прострелио је несретника. Он се хтеде са којеквким изговорима извинити, али овај честити човек уштеди му извињавање, по што га је уверио, да је он то све заборавао.

На скоро по том једна страшна бура претила им је да пропадну, а тиме би пропала и њихова открића, јер нико не би за њих сазнао. Док су људи у страху и очајању гледали пропаст лађе, Колумб је задржао потпуно присуство духа. Он брзо написа на пергаменту вест о својој открићу, спакова га пажљиво у једно буре и баци у море. Али његова добра судба сачувала је дрскога јунака. Небо је бивало све ведрије и 15. Јануара пред вече стигоше на Сант-Марију, једно од азорских острва. Овде су морали остати скоро шест недеља да поправе своју јако оштећену лађу. На

последњем пловљењу натера Колумба нова бура у реку Тајо, (4. Марта) и овога принуди да иде у Лисабон. Краљ Јован говорио је сам с њиме и јако се кајао, што овог дрског човека није пре десет година послушао.

Кад је Колумб 15. Марта приспео у пристаниште Палос, дочекан је са узвицима радости од народа, који га је одатле пре седам месеци испратио. Звона су звонила, топови су пуцали, и светина га скоро хтеде угњавити, кад је као побожан хришћанин пошао са свима на молитву у манастир Рабидо. Двор се тада бавио у *Барселони*. Колумб је прошао кроз целу Шпанију у триумфу, а улазак у Барселону био је свечан. На престолу седели су Фердинанд и Изабела. Јунак клекну пред њих и положи заклетву верности својој монархији. За тим му исприча све што је преживео и видео. По том су га претрпали почастима и хвалама, а осем тога дато му је племство.

Вест о новооткривеном делу света пројурји сад хиљадоструко увећана кроз целу Европу. У Шпанији је то изазвало најживље интересовање. Убрзо се нашло 1500 људи, који су хтели да иду на други пут са Колумбом. Краљ им спреми 17 лађа, а с њима спреми занатлија и рудара. Колумб опет побрину се за европске животиње и растиње, које је могло добро успевати на оним плодним острвима.

Пре свега добили су саизвољење папино, које је такође оскудевало, да све новооткривене земље припадну шпанској круни. Али кад се Португалија противила овоме, онда папа ограничи своје поклањање на земље, које су лежале 360 миља западно од последњег азорског острва. Услед тога је Бразилија остала као својина Шпаније.

6. Колумбов други пут (1493)

Кад је Колумб спремио све што је требало, он се крену и по други пут да пу-

тује. Флота се кренула из Баје код Ка-
 ринса 25. Септембра и заузела је више
 јужни правац. Тако је 3. Новембра дошао
 на караипска острва (Дескада, Доминик,
 Маријагаланта, Гваделупа, Аитигва, Пор-
 торико и т. д.) Али на свима је нашао
 дивља племена а често и трагове од љу-
 дождера.

Брига за својом насеобином гонила је
 Колумба у Хишпањолу, где је стигао 22. Но-
 вембра. Али како се ужасну кад не нађе
 ни тврђаву ни колонију. Шпанци су својим
 нечовечним поступцима наморали Индијанце
 да се од њих бране. Они су сви слобки
 скочили, потукли тиране, разрушили твр-
 ђаву и побегли у унутрашњост острва. Сад
 Колумб реши да на згоднијем месту оснује
 насеобину. Са правим одушевљењем положи
 он темељ првој вароши у новоме свету. У
 част краљице назвао је колонију Изабела.
 Но тек сада започе читав низ неповољ-
 ности, које су овом великом човеку цео
 живот загорчиле. Између свију његових
 1500 другова једва их је било тројица,
 који га нису преклињали. Они су мислили
 да нису за то путовали у Инђију, да об-
 делавају њиве, да упитомљавају пределе и
 да трпе оскудицу у свима угодностима,
 којих има у цивилизованој земљи. Да су
 хтели да се обогате тешким радом, то су
 могли учинити и у Европи.

Колумб беше доста у тешком поло-
 жају. Чак и његов краљ очекивао је, да
 ускоро види да долази лађа натоварена
 златом. До душе на Хишпањоли је нала-
 жен златан песак. Али њега је било врло
 тешко тражити, и тражење се врло мало
 награђивало. Да би задовољио своје људе
 и краља био је благородни Колумб при-
 моран на ту свирепост, да подјарми си-
 роте дивљаке да их намора да плаћају
 данак у злату и памуку. Као најнесрет-
 нији робови морали су сад Индијанци тра-
 жити златан песак, а кад су покушали да

бране своју урођену слободу, онда су на
 њих пуцали из топова или су туткали ве-
 лике псе на ове голе створове. Тада су
 они опет били покорни својим господарима.

Колумб се реши да по казивању Ин-
 дијанаца опет иде на југ. Он оплови око
 Кубе и откри *Јамајку*. Али он се разболе,
 хране му за људе несташе, а кад је он
 после неисказаних мука опет дошао на
 Хишпањолу, нађе он све у највећем нареду.
 Шпанци су опет мучили Индијанце на врло
 нечовечан начин. Ови су уништили сва
 средства за храну, а многи незадовољници
 вратили су се у Шпанију. После кратког
 времена стиже из Шпаније чиновник, који
 је био овлашћен, да извиди све што се
 противу Колумба износило. Кад је Колумб
 видео како је чиновник дрзак, и како с
 њиме неуљудно поступа, он предаде управу
 своје брату Вартоломеју и брзо се крену
 у Шпанију — (1494.) Кад је дошао у
 Шпанију он нађе да су га зли људи оцр-
 нили. Но он је својим присуством пониш-
 тио сва клеветања. Па ипак се спремаше
 нове флоте протеже више времена. Али
 и тада му не дадоше ништа више, већ
 неки број сурових робијаша, које је из
 нужде морао примити само да би могао
 отпловити.

7. Колумбов трећи пут (1494)

Трећи пут окрену Колумб своје путо-
 вање још више на југ. Може бити да би
 он тада дошао у Бразилију, да га није не-
 повољан ветар и јака врућина под еква-
 тором наморала, да окрене на запад. Сва
 бурад са вином и водом почеше да пуцају,
 а храна да се квари. Тако дође он на
 извор реке *Ориноко*, који је био тако јак
 да му је лађу хтео бацити на гребен. По
 величини ове реке закључи он, да она не
 извири ни из каквог острва, и идући даље
 обалом увери се потпуно, да је нашао тврду
 земљу

Колумб је хтео и даље да иде. Али његово незадовољство његових људи принудило га да се врати у Хишпању. Овде опет нађе жалосно стање. Његов брат био се са једним делом људства иселио, да у другом крају острова оснује другу насеобину. Међу тим један шпански благородник подбуну је своје земљаке против оба намесника и нарочито је окривљивао Колумба, да он чува Индијанце само за то, да би могао подчинити Шпанце. Генуесцу не треба веровати! Три товарне лађе са храном задржали су бунтовници за се а Вартодомеј је морао на другом крају острова готово скапавати од глади. Тако стање затекао је Колумб. С муком је утишао устанак и само мудрошћу својом избегао је смртне казне. Своме краљу послао је највернији извештај, али су и његови непријатељи послали читаве гомиле тужаба, и лаковерни краљ примио је све лажи за готово. Један шпански властољубиви племић, по имену *Франц Бовадила*, био је изаслат, да тужбе извиди. Њему је заповеђено да Колумба збаци и да он заузме његово место, ако нађе да су тужбе истините.

Чим је Бовадила дошао у Хишпању он одмах узапти кућу и имање Колумбово, нареди да њега сви признаду као господара, а Колумбу посла краљевски указ за збацивање, који је он још унапред спремио био. Сад тек отвори он ислеђење, и позва да сваки поднесе своје тужбе против Колумба, храбрећи тужиоце Колумбове. Као и свакад тако је и овде Колумб показао мирноћу и умереност. Он пусти да иде све како иде, само је захтевао учтиво, да буде саслушан. Али Бовадила није га преда се ни пустио, већ је заповедио, да се оба брата окују у ланце, и да сваког за се воде на нарочитим лађама у Шпанију. Ни један од поштених Шпанаца није могао гледати ове ланце. Кад се лађа

приближила сувој земљи капетан лађе приђе с поштовањем Колумбу и хтеде му ланце скинути. Али Колумб то не дозволи. Цела Шпанија требала је да види, како њен краљ награђује откривача новог света. Кад су угледали оковане произвело је то у Шпанији опште незадовољство. Фердинанд и Изабела стидели су се и заповедише да му одмах ланце скину. Краљица му посла новаца, да би се могао спремити да се пристojно јави двору. Он дође и ћутећи, али с тужним погледом, паде пред престо. И овом приликом уверавали су га о милости, признавали погрешку, и Бовадила је збачен. Но о уговору са Колумбом ништа није говорено; шта више послали су *Ованда* као намесника у Колонији (1500 год.) Колумб је незадовољно оставио двор, а са собом је свуда носио ланце и наредио је да се с њиме у гроб метну.

8. Колумбов четврти пут (1502)

Но у Колумбовој души пробуди се опет наклоност и нарочита жеља, да нађе необрађени пут у Индију. Он се својим потраживањем јави опет двору, и Фердинанд суревњив на открића Португалаца у Индији, даде му четири доста рђаве лађе, са којима се крену из Кадикса 9. Маја 1502 године. Једна лађа процала му је одмах прве недеље. То га принуди да иде у Хишпању, коју је врло радо хтео обићи. Његов непријатељ Ованда забрани му да стане у прстаништу. Колумб се окрете одакле западно, отпловио је дуж обале од предгорја *Грација Дија* јужно од *Портобело*, али не нађе жељени пут. Лепота предела доведе га на мисао, да овде оснује једну колонију. Али његови Шпанци поквареше то својом грабљивошћу и свађом са дивљацима, да је се морао одмах вратити, цомто је изгубио више људи.

Од то доба терала га је једна несрећа за другом. Буре и страховите непогоде

плашиде су лађаре сваки дан. Једна лађа пропаде им, друге се од снажних потреса искварише. После тешких напора и муке стигоше у Јамајку 14. Јуна 1503 године. Готово порушене лађе морадоше истерати на обалу. На поправку није се могло ни мислити. Да се промисао божји није смислио над несрећнима и помогао им да добаве једну лађу да их избави, славни откривач света пропао би међу дивљацима, и жалосно би свршио свој живот заборављен од Европе.

Да би се од пропасти сачували два добра човека између њих (Шпанац Менденц и Италијанац Фиски) предузеше једно дрско дело. На два издубљена стабла отпловише они у Хишпањолу, један простор од 30. миља морских — 10. дана дуг.

Њима испаде за руком да срећно стигну где су наумили. Колумб их је сматрао за изгубљене, јер је протекло више од пола године, а он не доби о њима никаква гласа. Ово пола године било је за њега најнесретније, што га је икад проживео. Код његових људи није било никаквог реда. Његове опомене, да не муче Индијанце, они су презирали. Једна гомила Шпанаца склопи друштво, и не питајући заповедника, крену се по острову да пљачка и мучи урођенике са свом својом грабљивошћу и суровошћу. За кратко време дивљаци побегоше из тога предела дубље и престаше доносити храну тако неблагодарним гостима. Само мудрост и знање болесног Колумба могло је избавити људство од глади. На дан баш пред наступање тоталног помрачења месеца, које је он био прорачунао, објавио је Колумб дивљацима, да је се његов бог јако расрдио на њихову немарљивост, и они ће ту љутину божју видети на месецу, који ће са свим помрачити. И као што је мудри човек предсказао тако се и догодило. Месец је бивао све тамнији и тамнији; са страхом и ужасом гледали су то Индијанци. За тим припадше

ногама тога госта, кога и богови штите и молили су га да ублажи гњев божји. Тада опет обећаше доносити храну колико је год он захтевао.

Непоредак и неправда, коју је починила она чета Шпанаца по острову, била је тако велика, да су се неки између њих надали најрђавијим последицама. И допста они су изашли противу њих под предвођењем Вартоломеја Колумба и по што су се с њима тукли, наморали су их на послушност.

Најпосле, после осам месеци пуних бриге, стигоше две верне душе, она два друга и одвезоше све на лађи, коју су од немилосрднога Ованда једва изискати могли. Сатрвен болешћу и тугом дође Колумб на Хишпањолу и кад уграби прву прилику врати се натраг у Шпанију.

9. Колумбова смрт

Прва вест, коју је у Шпанији чуо, била је за њега врло жалосна. — Краљица Изабела беше умрла. Она га је свагда поштовала, а он је на њу полагао своје последње наде. Сад су му све наде ишчезле, јер се у краља Фердинанда није могао поуздати.

После неблагодарности краљеве ништа га није тако јако болело као презрива околност, са којом су многа висока господа на његова открића гледала. По што је он извршио открића многа су господа говорила, да су и она то исто могла извршити. Један пут је он био са таким господом у друштву за вечером. За сто донеше обарена јаја. „Шта мислите господо,“ — рече Колумб — „да ли би се врх овог једног јајета могао метути на стб, па да тако стоји а да га нико не држи?“ Сви су пробали да то учине и сви рекоше да је то немогуће. „Добро, гледајте!“ — викну Колумб. За тим узе јаје, удари га о сто тако, да је оно на улупљеном врху

стајало. „Е, па то смо могли и ми учинити,“¹⁾ новикаше сви. „Па кад сте могли, што нисте учинили,“ запита их Колумб.

Колумб је тражио, да се испуни уговор који је он у почетку направио, но све узалуд. Он остаде да живи у сиромаштву, докле његова смрт није разрешила невернога краља од дате речи. Колумб умре 5 Маја 1506 год. у Валадолиду у 59 години старости. Његов брат пренесе његово тело у Сан Доминго, сарани тамо у цркви а с њим закопа и ланце.

На послетку Колумбов син Дијего, доби намесништво над откривеним земљама. Но

он то није добио за то, што је био Колумбов син већ за то, што је се оженио нећаком силнога херцега Албе. Ни само име Колумбово није дато новооткривеном делу света. Један флорентијски благородник, *Америго Весапучио*, који је више пута ишао у нове земље и описао их, имао је среће, да се нови део света по њему назове „Земља Америке,“ или Америка. Тек у новије време у част великог откривача, назвата је једна област у јужној Америци „Колумбија.“

(Наставиће се)

ИСТОРИЈА СРПСКИХ ШКОЛА У УГАРСКОЈ

ДОБА МАРИЈЕ ТЕРЕЗИЈЕ ОД 1740—1780

пише

ЈЕТАР ДЕСПОТОВИЋ

(Наставак)

5.

Наредбе државних и замањских власти што се односе на подизање, издржавање и устројство школа.

Прва два деценија владе Марије Терезије прођоше а ништа се о школама у опште није радјало, па и после тога, влада је пажњу своју обратила поглавито подизању немачких школа, што беху намењене српској омладини. Тим немачким школама смерало се за компанијске и регименте канцеларије образовати способне подчаснике и журире¹⁾. Прве немачке школе подигао је у Банату ђенерао Марсиј и ми их већ 1753. г. налазимо по свима знатнијим местима те покрајине. Од наредоба што их је влада у погледу школа издавала навешћемо у хронолошком реду следеће:

1. Године 1764., 24. Јула, понавља се највиша царска заповест од 1703. да се свуда у војеној крајини подижу немачке школе. Услед ове одлуке, требало је да се бар у у сваком месту где је седиште компаније

постави један учитељ Немац, да се овај још сурови граничарски народ поправља и да се из њега васпитавају за војничку службу способни подчасници, који морају знати немачки читати и писати; а да тима граничарима школство не омрзне, нека им се учитељ плаћа месечно са 15 фор. и остало што је нужно из земањских доходака.¹⁾ Но ова наредба као да баш није наишла на онај одзив, коме су се падали дворски кругови, јер се придворни војени савет девет година после тога (1773) тужи, да та највиша царска наредба „већином оста неизвршена.“²⁾

2. Године 1766., 22. Јула излази највиша царска заповест, у којој се врховној управи земањској у Банату налаже, да се код сваке парохијалне цркве постави један учитељ, што је вичан немачком језику.³⁾ Док је држава сад за оснивање немачких школа чинила све и сва, није се водио рачун о српским народним школама што су од вајкада, ако не свуда,

¹⁾ Helfert. Österreichische Volksschule. I стр. 75.

²⁾ Исти стр. 169.

³⁾ Исти стр. 75.

¹⁾ Ваничек, *Gesch. des Militärgrenze*, Th. II. S. 576.

а оно местимце, постојале. Ове народне српске школе бејашу остављене саме себи, те до 1769. године ни сама придворна депутација у Бечу није о њима водила рачуна, управо није ни знала да постоје где. Тек кад је сабор српски од 1779. године захтевао боље уређење својих народних школа обрати придворна „илirsка депутација“ пажњу школама што су донде постојале у народу српском, те се даде преко подручних власти о томе обавестити. Но сад кад је придворна илirsка депутација почела да се о школама српским стара, устаде придворна канцеларија угарска против ње, тврдећи, е је то као „политикум“ (предмет, подложен власти политичној) њена надлежност. Распра тих двају највиших придворних места, под чијом надлежношћу да буду српске школе, протезала се више година, и напоследак је царица реши одлуком, „да се то има сматрати као заједнички одношај“, т. ј. о школским стварима српским да одлучују обе те придворне власти. Али се илirsка депутација није никад слагала са угарском канцеларијом и у тој непрестаној размирици трпеле су највише оне народне школе наше.

3. Године 1770. Септембра 26. изаје први илirsки регуламенат, што је у § 45 говорио о томе како да се у српском народу уведу „тривијалне“ школе.¹⁾ Кратак садржај тога § је ово: пошто добра и основна настава омладине од велике користи како за цркву, тако и за државу, пошто смо се уверили да се српски народ у оскудини школа не наставља толико, да сазнаје оно што је сваки човек дужан Богу, земаљском владоцу и свом ближњем; то смо наредили својим земаљским властима, где год има грчко-несједињених становника, да од појединих општина изишту исказе, шта која може ради образовања своје омладине давати, па да се побрину и за способне учитеље што ће по пропису учити децу. А да би се та цел постигла, позвали смо их, да нам и о свему остадом (што би наставу школску помагало) поднесу своје мњење, како би се доцнијом наредбом оно што буде оскудевало у школској ствари исправило и усавршило. Осим тога наредили смо, да по свима местима могу српска деца без препреке похађати католичке

школе и онде се настављати. Јесу ли се власти надлежне овоме одазвале тешко је дознати, Јер се осим Баната до 1777. године на подизању нових српских школа слабо шта урадило. Што се пак тиче католичких школа тих је било у крајевима где су Срби живели мање но српских.

4. У Крајини, где су немачке школе увађане веома се кубурило са учитељима, који се добављашу из северних крајева монархије. Какви су то учтељи били, види се најбоље из неког извешћа што је у оно доба из Крајине поднесено придворном ратном савету. Од десеторице тих немачких учитеља за једног се вели да је „јадап“ (elend), за тројницу да су „рђави“, за двојницу да баш нису zgodни (Keineswegs gehörig), за једног „не баш особит“ (nicht sonderlich), за двојницу да су „средња“ а тек за једног да може поднети (panabl)¹⁾

Осим тога добављаше учитеља из Чешке, Моравске и Словачке скочано је било и с многим трошком, да би се тај трошак уштедно, препоручно је дворски војени савет генералитетима, да у будуће за учитеље узимају „националисте“, — разуме се домаће Србе, а тиме би се могао и број учитеља у Крајини повећати, јер би се тако уштедили путни и други трошкови, а земља би отуда инак имала више користи.²⁾

5. Године 1773. би Тодор Јанковић именован за директора школа банатских.³⁾

6. Месеца Фебруара 1773. године изаје отпис дворског војеног савета, у коме се излажу правила, како би школство у Крајини требало да се преустроји. Том приликом позвале су биле све крајишке власти, да поднесу своја извешћа о стању крајишких школа и да предложе како би се онде школарство у опште подизати могло. Осим тога требала је свака регемента крајишка да пошаље у Беч по једног учитеља, који беше вичан немачком и српском језику. Ти учитељи требали су у Бечу да изуче прописана начела наставе, што их је тада у школи код свете Ане, Сагански опат Ј. Ј. Фелбигер предавао. Ти изаслани крајишки учитељи свршише до Октобра исте године прописани

¹⁾ Helfert, Öst. Volksschule I. стр. 169.

²⁾ Исти I. 79.

³⁾ Летопис Матице српске, 1826. св. I. стр. 24.

¹⁾ Види додатак под Бр. 3.

курс и вратише се у своју домовину, где су као виши учитељи (надучитељи, Oberlehrer) остале учитеље поучавали нормалној методи. У исто доба усановљене су школске комисије у појединим дистриктима. Те школске комисије имаћаху да промичу школство у појединим окрузима крајишким. Управа и надзор над школама осташе као и пре у рукама милитарних власти, команданата компанијских, батаљонских и регименских, којима су саветом школски директори као стручњаци у помоћ притицали.¹⁾

7. У месецу Мају исте године издана је важна наредба школска: „Regulae directive zur Verbesserung des illyrischen und walachischen schulwesens“ (правила, што показују како да се поправља илирско и влашко тривијално школство). Текст ове важне наредбе није нам познат, но ми држимо, да се ова наредба битно није разликовала од осталих школских послова, што су у оно доба издавани од владе. Овај план поднесен је синоду, што је те исте године држан у Карловцима; да ли га је пак синод прихватио опako како му је поднесен, или је на њ' примећивао шта, такође не знамо. Толико знамо, да је по том плану имада да порасте реорганизација српских и влашких школа у Банату. У то име позвани су бивши др. кр. комесар на сабору од 1775., командујући ђенерал у Славонској Крајини, Андрија пл. Шатесн и тадашњи митрополит Вићентије Јовановић, Видак (који је пре тога био епископ у Темишвару), да договорно поднесу највишем дворском месту предлог, како би се могао у Банату овај школски план извести. Овај предлог расправљала је придворна депутација илirsка, која је 15. Септембра и. год. највишем месту ради потврде поднела. „план тривијалних школа за Банат.“ Овај план садржавао је 49 тачака, и морао је у неколико одступити од тако званог нормалног школског плана, јер доњо-аустријска школска комисија, којој је овај план био на мњење издан, неће да га прихвати, већ предлаже да се и у Банату уведе нормални школски систем као и у осталим наследним провинцијама. Другим речма она је тражила, да се у Банату уведу чисто немачке школе, по

ново уређеној системи. Овај предлог добија илirsка дворска депутација, навађајући да неће бити толико способних учитеља, који ће моћи у школе увести прописани нови начин учења

На то изађе:

8.) Под 29. Новембром 1774 највиша царска резолуција, којом се „план за тривијалне школе у Банату“ с том примедбом потврђује, да се нов начин учења бар у главним местима, као: у Темишвару, Чакову, Вршцу, Лугошу, Карансебешу, Липови, Сент Миклошу, Кикинди и великом Бечкереку увести има. Даље се наређује, „да се од илirsког народа неколико способних лица што су вични немачком језику у Беч пошаљу, да онде изуче нормални метод и остала учитељу нужна знања. Ови учитељи имали су, кад се врате у своју постојбину, настављати друге учитеље у поправљеној методи наставној. Овим планом смерало се, да се српско школство у Банату потпуно преустрои. 373 школе имале су да се установе, 21 да се допуну а 19 да се прошире. Грађу за школска здања морале су дати бесплатно царске шуме; но ову благодет могаху уживати само оне општине, воје су у току од године дана подизање, поправљање или проширивање својих школа отпочеле. Учитељима се има одмерити дупла поткућница а осим тога два јутра ливадске земље; осталу плату да подижу у новцу и натуралијама, како се с општином поведе. Постарало се ту и за образовање школског фонда, коме је за подлогу требао да послужи четврти део оставштине епископске; а када се школе једном успоставе, да их попови и кнезови месечно, протопопи сваке четврт године а владике, у пратњи једног у то име посебно именованог административног чиновника (ово ради већег угледа) похађају и визитирају. Да се школска омладина поштрава, одређује царица годишње 1500 фр. на награде и одећу ђацима, што ће визитатори раздавати онима, који буду највреднији.¹⁾ Приметићемо овде, да подизање тих школа није ишло тако лако, као што су то себи у Бечу представљали.

9.) Као резултати многогодишњих саветовања изађоше напоследак под 6. Децембром 1774. године „опште школске уредбе,“ у

¹⁾ Helfert, Öst. Volksschule I. 449. а даље; Vaniček, Gesch. der Militärgrenze II. 583.

¹⁾ Исти, I стр. 443. и даље.

којима су била изложена начела по којима би се имала извести организација школа у свим наследним земљама Аустријским. Ова уредба није важила за Угарску; но већи део земаља, у којима су Срби становали, наиме Крајина и Банат, управљане су по уредбама што су важиле за наследне земље аустријске, и ако су те наредбе за те провинције унеколико модификоване биле. За Банат су, — као што видимо још пре тога издане посебне школске уредбе; у Угарској и Хрватској није их још ни тада било, а у Крајини је важила за немачке школе она горенаведена општа школска уредба. Услед те уредбе почеше се онде свуда регименским и комплањским местима подизати нормалне немачке школе, с каквим успехом, то ћемо после видети. Но док је за немачке школе у Крајини толико рађено, о српским, или као што их у званичним актима зову „националним“ (народним) школама, влада није водила рачун. Оне беху остављене старању професионалних општина, а да су крај немачких школа у Крајини и ове постојале, видимо из овога. Године 1775 налази се придворни војени савет у Бечу побуђен, да од региментских команданата Банатске Крајине изиште мњење: „Како би се према локалним одношајима српске народне школе могле задржати а да то не нашкоди немачким школама.“¹⁾ „Влашко илирска (Белоцркванска) регимента изјављује, да се она не осећа у праву да у томе погледу шта предложи. Предлог Немачко-Банатске (панчевачке) регименте био је, да се народне школе посве укину, а само Панчеву нека се дозволи да издржава своју српску народну школу, и то догле док се не нађе способан учитељ који би био вешт и српском и немачком говору.“²⁾ На ове мотиве није ни сам придворни ратни савет могао пристати. Милитарне власти у Крајини биле су дакле у начеду и против саме екзистенције српских народних школа у тој покрајини.

Исте године састале су се први пут школске комисије у Крајини и то у Беловару, Панчеву, Белој Цркви, Петроварадину, Вараждину и Петрињи: седнице тих школских комисија држане су после тога редовно сваке године

по једанпут а расправљале су о унутрашњој организацији крајинских школа. Нећемо даље о раду ових школских комисија говорити, те ћемо овде истаћи један предмет, што је потекао од тих комисија, да се унеколико види и радња њихова. Године 1779 покрене директор карлштатски у једној седници тамошње школске комисије питање: не би ли требало у свима школама да настава у народном српско-хрватском језику предходи настави у немачком језику. Па и Вараждинска школска комисија изађе два пут с предлогом, да би ваљало бар катихизис број 4 и 6 предавати не на немачком, већ на матерњем народном језику.¹⁾ У том питању разилазила су се мњења школских директора, те је наређено, да се састане нарочита комисија у Беловару, која је имала да донесе позитиван предлог о наставном језику по само с обзиром на наставу у религији. Овој комисији је дато још и то право, да учебне књиге ревидира, па пошто су ове одређене за децу закона римо-католичког и источно-православнога, да из њих избришу све што се односи на верозакон.²⁾ Пошто предлог карлштатског школског директора, да се у граничарским школама настава на матерњем народном језику започиње, није ни дошао на дневни ред, предложила је ова комисија, да се настава у верозакону предаје на народном језику, што је и потврђено било.

10.) Месеца Јула 1776. позваше у Беч Тодора Јанковића директора банатских школа да присуствује припремном наставном методичном течају, па упознавши се темељито са устројством и начином предавања на тамошњој нормалци, да према локалним одношајима своје земље, предложи, како да се школе у Банату уреде, пошто би желети било, да се и српске школе удесе по основном плану што је удешен за све школе наследних провинција, да би се тим одржала једнообразност.³⁾ Јанковић је остао у Бечу до Априла 1777 године и то време употребио

¹⁾ У то доба израдио је Фелбигер више катихизиса великих, средњих и малих, а ови су у школским наредбама означивани бројевима: 2, 4, 6. Ови катихизиси су одређени били за школе римо-католичке, а по потреби превађани су с немачког и на друге језике.

²⁾ Исти, II 590.

³⁾ Helfert, öst. Volksschule, стр. 445. Извод кабинетског акта бр. 1505.

¹⁾ Vaniček Gesch. der Militärgrenze II 589.

²⁾ Исти.

је он не само ради тога, да се као стручњак образује, но је био у исто време и саветник придворне илирске депутације у свима школским пословима. Он је показао пут и начин како да се нови школски план примени на српске школе, превађао је и прерађивао је ручне књиге за српске школе, а саставио је по немачким узорцима и методично упутство за српске учитеље.¹⁾ Ми смо у 8 тачци овог одељка напоменули, да је влада још 29. Октобра 1774 године потврдила план за банатске школе. Тај план садржавао је 49 §§, но по свој прилици је, да се није могао цео извести, па кад је Јанковић дошао у Беч, узет је тај план за основу другог новог плана, што је прихваћен по предлогу Тодора Јанковића. Тај нови план за банатске српске и романске школе, потврђен је 2. Новембра 1776 године, и састоји се из 31 параграфа. Издао га је чешка придворна канцеларија, под коју је у то доба и Банат потпадао. Али нам пређашње наредбе и нису потпуно познате, ову нађосмо у мало пространијем изводу, те ћемо је овде извести, да се бар колико, толико, види уређење тадашњих школа српских.

„Православни имају у сваком парохијалном месту у Банату подићи своју вероисповедну „тривијалну“ школу (§ 1.) — У местима где неби имали своје вероисповедне школе, дужни су православни родитељи децу своју слати и онде где постоји школа њихове вероисповеди. Учители у католичким школама су дужни православно децу учтиво и благо предусретати, а што се тиче наставе, не правити разлику међу православном и римокатоличком децом. У своје верозакону да се православна деца не вређају, нити се смеју присиљавати на оно, што, се не слаже са њиховим верозаконном. У време кад буду римокатоличка деца настављана у своје верозакону, да је православној деци дозвољено из школе се удалити. Уједно се забрањује у таким школама употребљавати књиге, што садрже у себи шта о верозакону (§ 4.). — Где је толико деце, да их не може један учитељ с успехом настављати, нек се дозиди још једна школска соба и нека се редовном учитељу пађе помоћник. Деца се у таком месту подељују на два одељења, те у посеб-

ној школској соби једну децу наставља учитељ, а другу његов помоћник (§. 5.) — Женска деца нека седе у школи од мушке деце растављена, — једна на једној, а друга на другој страни (§. 6.). — Учители морају општини поднети од школског директора сведоштво свога учитељскога оспособљења. Општине бирају учитеље већином гласова и не смеју их отпустити, док директор и школска комисија не испитају погрешке учитељеве (§. 11.). — Учители морају бити добра владања људи, трудољубиви, некористољубиви, нити сувише строги; с децом да поступају благо; да су према ученицима својима праведни и да их уче честољубљу и покорности свештенству и свим претпостављеним мирским властима (§. 12.). За учитеље и њихове помоћнике могу се узети само православни, или ако њих не би било способних, римокатолици. Људи друге вероисповеди да се не узимају за учитеље. (Овде се рефлектира на Протестанте.) Исто тако се забрањује и страним поданицима вршити звање учитељско. (§. 13.) — Свештеници да се за учитеље не узимају, изван ако је општина посве сиромашна, па и у том случају, да се иште дозвола од школске комисије (§. 14.). Учители се имају бавити једино васпитавањем и наставом омладине, те им је забрањено бавити се чим другим, што би им сметало да врше свој задатак (§. 16.). Ради издржавања добива сваки учитељ двоугуби део ораће земље (колико јутара се под тим разумевало, није нам познато) и два јутра ливаде, а осим тога да им се даје достојна награда у новцу или у натуралијама (§. 18.). Крај народног језика, да се по могућству у школама предаје и немачки језик. (§. 19.). Учителима се препоручује да корисне књижице, особито оне, што се односе на земљеделство и скотоводство набављају, и у томе децу поучавају (§. 20.). Где деца походе школу римокатоличку, дужност је родитељска о томе бригу водити да им се деца у своје верозакону настављају, по синодалном катихизису, што је о царичином трошку у 10.000 примерака штампан; да се деци на поклон даје (§. 24.) Деца, која су до 10 године свршила редовну школу, имају од 10—13. године сваке недеље и свеца походити школу пофторну и то од 1 до 3 сата по подне. Преко зиме и

¹⁾ Исти, стр. 446.

та дана морају сваки дан ићи у школу и ~~у школу~~ подне два, а после подне два сата. Зимски течај се рачуна од 1. Децембра, до последњег Марта. Настава школска траје лети од 7—9 пре подне а од 1 до 3 по подне, а зими пре подне од 8—10, а по подне опет од 1 до 3 сата (§. 27). Деца су од навршене шесте до навршене девете године обвезана редовно у школу ићи, нити се дотле могу исписати из школе. Од тада до навршене тринаесте године траје пофторна школа. Но ако дете није показало довољан успех у наукама, мораће пофторну школу и даље похађати. Учитељи ће морати редовно подносити извешћа школској комисији о томе, како деца редовну и пофторну школу походе (§. 29.) Свештеници с кнезом сеоским су дужни школу походити сваког месеца, протопопи с којим чланом политичне власти сваке четврт године, а епископи с једним саветником царске администрације тамшварске и школским директором, сваке године један пут.

Царица одређује годишње 1500 ф. што ће се том приликом давати доброј деци. Небрежљива деца се имају том приликом јавно казнити, а она која су сасвим поварена од школе одлучити. О недостатцима учитеља и школског здања има се известити школска комисија, која ће настојавати, да се оно што недостаје доведе у ред (§. 31.) Овај план важио је само за школе у Банату,¹⁾ но царица је за тим тежила, да се и за школе у Угарском провинцијалу денесу добре школске уредбе, те је под 14. Децембром 1776. заповедила придворној канцеларији угарској, да прихвати оне одредбе, што су у погледу школа у Банату већ изведене. Но у Угарској се школство уопште врло споро развијало, јер још не беше готов предлог за општи школски закон те краљевине; тако се не могаše ни за српске школе у провинцијалу Угарском донети посебан план; придворна канцеларија Угарска, одговорила је на тај позив, да се с тим мора причекати дотле, док се не сврши и не потврди општа школска уредба за целу Угарску.²⁾ Овај план поднесен је царици тек у течају 1777 године

¹⁾ Саопштен је делимиче у „Бачкој вили“ 1841 г. I страна 60 и „Српском народном Листу“ од 1843 г. стр. 197.

²⁾ Helfert, öst. Volksschule I 447.

када је и потврђен. Наслов му је: „Ratio Educationis totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias Eidem adnexas“ о томе општем плану за школе угарске, вели писац историје школа аустријских, Хелферт: „Признати се мора, е је овај план био основан на изврсним начелима, и да је особито с погледом на основне школе (пошао добрим путем, и да је доследно изведен, имала би, лепа угарска земља од њега велику корист. — Он је важио за све хришћанске вероизјаве у Угарској и обзирао се праведно на потребе разних вероисповедања. Све вероисповедне школе потпадале су под управу провинцијалних учевних директора, да не би васпитавање у политичком погледу узимало други, за опште наставне заводе земаљске прописани правац, но свима вероисповедима се дозвољавало да имају своје сопствене окружне и локалне школске директоре, а католичке школе да су морала похађати деца Некатолика само у оним местима, где дотична вероисповест не имајаше својих сопствених школа. Школске књиге за световне предмете, имале су тако да се саставе, да их могу безазорно употребљавати ученици свакоје вероисповеди. И у погледу разних народности у Угарској, находе се у томе плану сасвим праведне и извршене одредбе. Свакој од седам главних народности Угарских (Hungari proprie dicti. — Мађари Germani, Slavi — Словаци Croati, Rutheni, Illyrii — Срби. Valachi — Власи) наређује се да подиже и издржава своје сопствене народне школе. Па и онима пределима, где ове народности мешовито живе, има се при одређивању наставног језика водити рачун о свакој народности. Остале одредбе овог важног закона школског не можемо навађати. С погледом на унутрашње устројство школа, оне су се мало разликовале од опште школске уредбе за наследне провинције аустријске, но што се тиче наставног језика оне су биле много либералније, нити се ту опажа тенденција одварођивања, као што се то види на оној аустријској општој наредби школској, која је ишла за германизацијом свију аустријских народности.

Јанковић се бавио у Бечу до Маја месеца 1777. године и пре но што је оданде пошао, поднео је он илгарској придворној

депутацији рачун о свему, шта се има за школе (српске и влашке) у Банату да набави. Придворни ц. кр. илирски штампар и књижевник Курцбек имао је по томе да у Банат сироведе 5736 дивита и рачунских таблица, 2874 комада маказа и ножића, 17.090 оловака и 478 риса хартије; све то скупа са транспортом до Тамишвара износило је 4043 форинта, која је сума једанпут за увек дозвољена била. Осим тога, давате су у први мах и књиге школске, катихизиси и буквари деци школској на поклон. Но ово је чињено за школе само у Банату, а Банат се у то доба сматрао не као Угарска, но као аустријска провинција, те му је и административна управа спадала под аустријско-чешку придворну канцеларију. Још нешто о директору Јанковићу. Пре но што је пошао из Беча у своје крајеве предложио је он земаљској управи 17 учитеља из Баната, да их *offo* позову у Беч, да слушају методичан курс што га је Фелбигер држао у Бечу у школи код св. Ане. Вратив се у Мају у Банат, обишао је он до почетка школске године цео свој округ те је свуда наредио шта треба да се учини, да се школа подигне, или где је школа постојала, шта треба да се ради, да у месту школска ствар пође унапредак. О енергији његовој имаћемо прилике и на другом месту још коју реч прозборити.

11. Пошто је главна школска уредба за угарску (*Rativ Educativus*) потврђена, донесена је на основу њеном посебна уредба за српско-народне школе у провинцијалу. Предлог за ову уредбу донела је илирска придворна депутација, па пошто се с тим предлогом сагласила и придворна канцеларија угарска, доби она највишу санкцију 27. Новембра 1777 године. По тој уредби за илирске школе у провинцијалу угарском установљена су четири школска округа а сваком округу је стављен на чело по један школски директор. Ови директори морадоше како „с обзиром на језик (народност) тако и с обзиром на верозакон припадати народу илирском (српском).“ Осим Јанковића, који беше директор у Банату, постављени су за школске директоре српске Стеван Вујановић за сремску, пакрачку и карашатску дијецезу, Марко Сервицки за Бачку и

Будимску а Аврам Мразовић за Арадску дијецезу. Наименовани директори морадоше школе у својим окрузима и инспекирати и своје извештаје о стању школа претходно слати римокатоличким школским директорима на увидење; после тога имађаху их слати придворној илирској депутацији у Беч, која је договорно са угарском придворном канцеларијом о школама српским мериторна решења донашала. Сваки од наменованих директора морао је у опсегу свога округа почетком Маја држати са учитељима и кандидатима учитељским нормалан курс, онако као што је то у Тамишком Банату већ уведено. Курс тај свршавао се концем Јулија (трајао је дакле три месеца). На свршетку курса одржаван је испит, те су испитани кандидати добивали сведоштво оспособљења. До 1. Новембра 1778. требало је да се по свима местима у провинцијалу Угарском отворе народне основне школе српске.¹⁾ Ову наредбу публиковала је придворна депутација илирска, а она је требала и даље да врши врховни надзор над српским школама али те исте године потпадоше школе српске у провинцијалу угарском под врховни надзор угарске придворне канцеларије, а школама у Банату управљала је и даље придворна канцеларија чешка, под коју је Банат и даље потпадао. То је био узрок што српски директори школски, који беху још новембра 1777 године за такве именовани могли добити своје декрете тек у течају 1778 године, када су почели и дужност своју да врше. Ми смо напоменули, да је за директора Бачке и Будимске дијецезе именован кањишки спахија Марко Сервицки, но он се тога звања није примио, те је тај округ предан био арадском директору школа Авраму Мразовићу, који је у почетку руководио оба та округа. Доцније је установљено место проинспектора школског за арадску дијецезу, а за таквог је постављен Василије Везињић.

Напоменућемо овде још и то, да је 1777 године 2. Јануара, потврђен и други илирски регуламенат. Да се овај слабо обзирао на српске школе, истакли смо у пређашњем одељку, а овде напомињемо само то, да се у б5. §. тога регуламента препоручивало епископима, да суделују при „унапређењу“

¹⁾ Helfert, Öst. Volksschule I. 448.

школска у опште. Српски епископат није у то доба имао над школама никаква упуцава, а то баш не беше свима епископима по вољи. Ми смо имали у руци једно писмо Пакрачког владике Танасија Живковића, у коме он упозорава Митрополита Ђорђевића на то, да уплив над школама клиру осигурати треба. Но тај Митрополит, мако је слабо за школе те с тога је потчињеног себи епископа упутно, да се мане тога посла, јер они имају других важијих „житејских попеченија“¹⁾

12. За школе у Граници важице су опште школске уредбе аустријске, и тамошње власти су чиниле све што су могле да се подижу немачке нормалне и тривијалне школе, а народне српске школе гледали су да посве укину. Германизирање школа у тим покрајинама није одушевљавало народ српски, оно је шта више давало повода многим тужбама, што их је Митрополит Видак 1778. у једној посебној промеморији поднео највишем месту, као што смо то на своме месту напоменули. Народу српском је било ускосно што му се праве сметње при подизању и издржавању својих народних школа, а с друге стране што се о његовом трошку подижу и издржавају римокатоличке, немачке школе. На жалбу Митрополитову изађе највише решење: да у Граници остане онако, како царски закон за ту покрајину прописује, јер је према милитарном уређењу те покрајине удешен и систем школски; а тиме се пак никако не мисли да се вређа православна омладина у своме религиозном осећању. Фонд што је за издржавање немачких граничарских школа успостављен нека и даље служи тој цели, јер те школе похађају и православна деца, а за издржавање српских православних школа не

¹⁾ Овај владика Танасије Живковић спада у опште међу оне владике, који су нерадо гледали што се зајамчена права напуштају. У varaždinskom генералату прирезано је ради издржавања немачких учитеља од јутра земље $1\frac{1}{2}$ новчића. Ово је побирано од народа па и свештенства српског. Владика Живковић устаде против тога и позва свештенство да тај прирез не плаћа, због чега га генерална команда тужи дворском војеном савету, а овај под 21. Фебруара 1776. наређује: да ништо недопушта да се владике мешају у *својове* ствари и да на куће и земљишта свештенства тај прирез разметне и покупи, а рентице свештенике да обавести да нису на правом путу; по овој наредби да се и у будуће влади Генерал команда Helfert Ö. V. I 453.

може се из тога фонда већ и за то ништа давати, што за српске школе постоји Карловачки школски фонд. Као једини уступак Србима, навађа се ту, да се славонске граничарске регemente у будуће ослободе од пореза што су га донде давале на издржавање немачких тривијалних школа, што беху подигнуте у сваком команџинском месту.¹⁾

Придворни војени савет (Hofkriegsrath) и поједине Генералне команде, бежаху баш отворени непријатељи народних школа; поједини виши официри српске народности чинили су у појединим региментама за народне српске школе што су могли, но за то су падали у немилост својих претпостављених власти. Тако видимо да се обрштар панчевачке регименте Сечујац 1773. године због тога укорава што је био особити пријатељ народних школа, те је за његово време у целој регименти било 24 српске а само три немачке школе, а 1775 године похваљује се обрштар исте регименте Попила, „који ако припада илирском народу, ипак чини све што може да се немачке школе подигну.“²⁾ У исто доба укида пуковник Градишћанске регименте Љубибратић све „националне“ (српске) школе у тој регименти, а место њих увађа свуда немачке школе, због чега га војени савет похваљује.³⁾ Године 1780. под 12. Септембром јавља Славонска генерал-команда војеном савету, да се српско-народне школе у Граници непрестано множе, а да Срби намеравају у некојим местима да подгну и неколико својих „нормалних“ школа. (Нормална школа била је у оно доба то, што је данас нижа реалка. На то дворски војени савет одговара, да се свуда подижу немачке тривијалне школе, које ће похађати сва граничарска деца без разлике верозакона. Те школе да се издржавају из земаљских доходака а само у слободним милитарним, комунитетима, где има више Срба трговаца, да се постави о земаљском трошку један Србин учитељ, који ће децу учити српски читати и писати и који ће их упућивати у вођењу трговачке кореспонденције. По другим пак местима, да се такви учитељи никако не постављају³⁾. Какав је био резултата оваког

¹⁾ Helfert, Öst. Volksschule I. 479.

²⁾ Исти, I стр. 476.

³⁾ Исти, I стр. 480.

поступка, показаћемо у посебном одсеку, јер смо хтели да овде само побројимо главне поредбе земаљских власти, у колико су се

оне односиле на школе у опште, а на српске народне школе понаособ.

(Наставиће се).

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

АЛЕКСАНДРА ЂЕНА

(Наставак)

Практичке или примењене науке

У овим се наукама практички примењује и за ту цель приређује и удешава оно знање, које дају напред споменуте науке. За практичко мерење узимају се Евклидова правила, правила аритметичке и алгебарске формуле, па се из њихове везе и целокупности у математичном систему издвајају и удешавају у оном облику, како ће бити подесне за горњу цел. У таквим наукама нема заједничке везе, те по томе ни научног облика; поједине науке много се мање сравањују и доводе у везу са целином, него се само узима у обзир оно, што је за практичку цел потребно. Практичке науке о лађарству, машинама, металургији, инжињерству, земљорадњи, медицини и хирургији, вјеној науци, које све имају везе са Физиком, образују засебне области појединих занимања или струка. Од великог је интереса за практички живот све оно, што се односи на човеков дух: политика, етика, правни односи, граматика, реторика. Велики део од свега тога узима се у опште васпитање, и о томе ћемо овде неколико речи проговорити.

Прво социолошка група, под којом ја разумем политику, народну економију, законодавство и правништво (јуриспруденци). Политика је наука о владавини, у колико се она односи на облик владавине: монархијска, аристократска или републиканска. Она стоји у тесној вези са историјом, којој

и јесте највиша цел, да објасни и осветли односе и делокруг владавине. Као таква историја се може сматрати као засебна научна грана, под именом: историјска философија или философија историје. Њен је предмет истина још необрађен и неуређен, али се врло брзо развија и напредује да се потпуно као социологија уреди.

Народна је економија нарочити одељак политичке науке, и занима се законима, по којима се може индустрија најпробитачније уредити. С тога јој се даје велики значај међу практичким наукама за васпитање. За онога ко је већ навикнут, да научно мисли, овај предмет нема никаквих тешкоћа. Али и за овај је предмет потребна помоћ јавне наставе. Све личности, које имају улива на васпитање, требало би да знају по нешто о свему што се тиче трговине и саобраћаја, како би се на тај начин потпомагала и развила обавештеност јавног мишљења о томе предмету. Међу тим ово је знање неопходно нужно за сва предузећа, које једна влада предузима. Овим се знањем посредним начином потпомажу моралне навике у трговачким пословима, за тим правичност и љубав према истини, и у томе смислу треба га у опште и распрострајати. Но у овоме случају настава би се морала тако уредити, како ће оваке лекције заузети врло угледно место у њој.

Законодавство обухвата у своме најширем смислу целокупан рад највише за-

конодавне власти. Један део од тога односи се на владавину или политику у најужем смислу, док други део обухвата оне законе, који се оснивају на народној економији, а односе се на индустрију. Један велики одељак, под називом казнени закон или казнено право, бави се предупредивањем и угушивањем престапа и злочинства и извршивањем права. Законодавство одређује даље све односе у породици, односе слугу, за тим неговање убогих, васпитање и однос државе према религији. Ни једна наука појединце не обухвата целину ових предмета.

Правништво или познавање закона, што од прилике исто то значи, тиче се обљака и законских израза, за разлику од њихове садржине. Оно учи како се закони морају системски одредити, те да буду јасни и разумљиви, и после како те законе ваља саставити, те да им значај буде тачан и без двосмислица. Овим се делом правне струке обухвата доказивање и поступање.¹⁾

Етика у којој најсупротнији назори стоје један према другом, припада у погледу својих основа вишем образовању, по што се обично везује са науком о духу. Она даје прописе за владање, који спадају у опште знање, а у свима стадијама живота она се као морално васпитање препоручује.

¹⁾ Ту скоро држао је Sir James Fitzjames Stephen једну беседу, у којој се изразио, да би требало и познавање закона да се сматра као једна грана јавног васпитања: „Врло често сам се чудило, зашто да се готови и постојећи закони не сматрају као један предмет јавног васпитања — кад и најмања промена у законској машинерији велики интерес узбуђује — него као неко тајно знање, које је само неколицини, који га изучавају, познато, док цела маса народна, које се непосредно тиче, остаје у томе погледу без икаквг обавештења. Ја сам одавно био мишљена да су такви предмети, као казнено право, закон о уговорним обавезама и о увредама исто тако интересантни као и народна економија, и ја држим, кад би се закон у лако разумљивом облику износио и предавао, онда не само да би било од тога велике користи за јавни живот, него би се тим начином и једна нова грана литературе и васпитања засновала.“

Науке језика су: граматика, реторика и филологија. Обадве прве занимају се тиме, како се језик правилно и разговетно употребљује. Трећи део науке о језику — општа филологија — добија виши спекулативни значај, и припада науци о историјском развићу раса. Сваки језик има и своју грамматику, која се са њим и изучава. Реторика поставља принципе, који су за сваки језик применљиви, изузимајући неке модификације за сваки поједини; јер језици са променама и они без промена не могу употребити иста правила за састављање речи у реченице.

Ове различите практичке науке немају никакве друге цели, сем оне, која се састоји у њиховој непосредној примени. Ни једна од њих не може се рачунати као наука методе, школовања или образовања. По неки пут се противни назори тврде у погледу граматике, но ми ћемо доцније претрести разлоге, који се за то наводе. За сада утврђујемо само то, да ове науке не износе суштину научног поступања на пробитачан начин, а то долази отуда, што су оне удешене искључно за своје практичке цели. Оне понављају у нижем облику оно исто, што се налази у најсавршенијем облику у фундаменталним наукама или наукама сазнавања. Као гране практичког знања, оне морају бити тачне у својим податцима, и увек се ослањати на доказе, али оне нас не уче принципима научног доказивања.

Без сумње је познавање закона једна врло драгоцену науку за многе прилике у свакодневном животу. Такво знање предупредује пренагљеност у осуђивању сумњивих злочинаца и потпомаже правичност у узајамном саобраћају. Кад би се могле такве лекције ослободити од оне претрпаности са многим појединостима, које вреде за стручне правнике, па изложити у језгровитом, кратком облику, и тако предавати, онда би оне биле од велике користи за уклањање многих неповољности у друштву.

Бентам је мишљена, да народ треба толико да је поучен у политичким стварима, како неће доћи у судар са својим сопственим интересима.

Језици

www.uniduisburg.de
 УНИВЕРЗИТЕТ
 СКА
 ВИ
 БЛИ
 ОТЕК
 А

Ми сад залазимо у велику област језика. Матерњи је језик са сваке стране неопходно потребан, али и страни језици имају толико интереса за нас, да их ми уврћујемо у редовни курс васпитања.

Колико вреди један језик изучавати, то се одређује према потреби и примени, коју ћемо чинити од њега. То је неоспорно. Ако хоћемо да знамо француски писати, читати, говорити и говор разумевати, онда морамо тај језик изучити. Тако је морао сваки ученик латински да зна, по што је он био литерарни медијум у средњем веку. Али ако ми неки језик врло мало или баш никако не употребљујемо, као што је ово већином случај код оних који изуче латински и грчки у школи и на универзитету, онда се пита, да ли нема каквог другог разлога и основа, те се ти језици уче. Ово је дневно питање у погледу користи мртвих језика. Ја ћу доцније претрести аргументе и једне и друге стране. За сада ја изјављујем моје мишљење само у толико, да изучавање језика оправдава се и има разлога, *ако не једино, а оно поглавито* у томе, што га ми хоћемо да употребимо као језик за скупљање и саопштавање знања. Тиме није никако искључено појетско уживање, које ми у песничким творевинама неког језика можемо добити.

Језик је на првом месту ред речи, које се кроз уво и око добијају, а гласом и рукама репродуцирају. Оне се морају свезати са предметима, који се њим означају, а то задаје намћењу огромног посла. Исто је тако и уобичајени поредак речи и реченица чисто ствар намћења, премда при овоме суделује практичка наука граматике, заједно са другом науком, реториком. Међу тим ове науке имају вредности само као помоћнице за знање језика, и њихова је

примена на излишне језике излишна. Истина је да реторика није ограничена на један једити језик; готово исти прописи применљиви су за све језике. Међу тим то није никакав разлог, да њу треба свезати с каквим неупотребљивим језиком. Ми се можемо довољно већбати и у тим језицима, које хоћемо да научимо да говоримо и да пишемо.

Наука и језик обухватају велику област интелектуалног васпитања, заједно са вишим образовањем у ручним уметностима и различним занатима. Али оне не обухватају, сем узгред, механичко образовање, образовање чула и вештачко и морално образовање. Обадвоје последње, вештину и морал, претрешћемо у засебној глави; а овде ћемо неколико речи казати о механичком образовању и образовању чула.

Механичко образовање

Овде спада изведбаност телесних органа за све обичне послове у животу, па онда нарочито образовање за нарочите уметности. Почетак овоме образовању јесу они први самостални покрети детета, које оно чини по својој органској потреби, па за тим подражавање и настава. Механичког образовања има у писању и цртању, а ово сачињава један део школског образовања; за тим у руковању са различним справама (алатима), у различним вештачким уметностима, у домаћим радовима и у активним задовољствима. При образовању за неки извесан музикални инструменат, рука добија нарочиту дресуру. Као што је са образовањем руке, тако бива и са образовањем гласа у говору и певању. Међу тим за лепо држање тела долази у обзир образовање покрета.

Идеја, да децу треба зарана у дечијим баштама образовати, оснива се од чести на томе што се хоће да се она још израна извећбају у ручним окретностима, т. ј. у

употреби руку за разне покрете и радове. И кад ни мало не узмемо у обзир нарочите вештине, опет међу људима влада огромна разлика у погледу ручне уметности и окретности у употреби руку у многобројним мањим радовима у животу, и доиста је велика корист, да човек има извесне окретности и уметности у рукама. Но, поред свега тога, учитељев задатак није, да на ово више времена употреби, него што је за друге цели нужно. Ако се деци може улити интерес за механичке радње, онда ће она добити и уметности у њима, али са свим је погрешно дозволити да се ниже духовне снаге нарочито негују на рачун виших.

Образовање чула

Вежбање и образовање чула често се наводи, али се не одређује тачно. И овде има једно *опште образовање*, које вреди за све, и једно *специјално*, које је потребно за поједине вештине. Образовати неко чуло, то значи појачати његову природну снагу за разликовање у бојама, тоновима, укусу, пинању или мирису. Вештак који има да ради са бојама, образовање се за разликовање боја. Музичар и беседник имају изострен слух, као што кувар има изострен укус, те може тим чулом и финије разлике да примети. Ово је прави и тачан смисао образовања чула. Кад се појача снага за разликовање у разним чулима, онда се тиме у једно и боље памћење добије за оно што се види, чује и покуша, те тако се појача и снага и схваћање конкретних предмета.

Рано образовање чула, као што се то за децу препоручује и обично ради, има различите цели. На пример, може се снага за разликовање боја, видљивих облика и величина појачати, те тако да ово све, као и особине предмета, постане за чуло уочљивије и приметније. Ово се сматра као

припрема бар за три различне уметности: прво конкретно оцењивање боја, облика и величина код ствари оком; друго, поређење боја и облика у симетричке групе; треће, схваћање геометријских фигура. Прва од ових уметности — тачно оцењивање боја, облика и величине оком — у опште је од незнатне користи; она се примењује у специјалним вештинама, а нарочито у цртању и сликарству, с којима је и свезана. Такав исти значај има и друга уметност, која се врло опширно негује у дечијим баштама, где се деца упућују и обучавају, да помоћу многобројних и разноврсних груписања простих фигура, изналазе и праве лепе симетријске облике. Ово не би требало назвати образовањем чула, јер је више специјално обучавање у цртању и сликању. Што се тиче треће цели, припрема за геометрију, ни на који се начин не може доказати, да је то потребна нека дресура, или да геометрија од тога зависи. Чудни су основи геометрије тако бројно незнатни и тако прости, да ће их сваки лако запазити; а сем тога наука захтева са свим одлучно, да се мора веће важности давати *конструктивном суђењу*, него голом *чулом схваћању*. Геометрија не сме сматрати троугао за четвороугао, нити круг за елипсу, али за то није нужно да он мора имати тако изострена чула, да може оком измерити у колико је једна геометријска фигура већа или мања него друга. Њему није никад потребно, да се ослања у мерењу на само око, нити је нужно, да он може оком оценити неко мало одступање од управне линије.

Користи цртања као једне опште уметности не смеју се прецењивати. Оно је помагач за образовање руке, а за нарочите је цели врло драгоцене, па и неопходно нужно. Али као основа интелектуалној култури може му се значај врло лако погрешно узети. Узима се да се њиме снага

за схваћање образује и усавршава, и на тај начин дух богати са значњем видљивих предмета. Али ово је сувише неодређено да би могло бити коректно. При цртању је дете принуђено, да пази само на оно што црта и ни на шта друго. При копирању каквога цртежа, мора се строго pazити на сваку линију његову.

При цртању у природи мора се pazити на перспективу и облик оригинала, али тиме се не добија много. То не значи да се мора имати оштар поглед у опште за примећавање најважнијих црта на спољним предметима. *Тиме се ученик не подстиче да обрати већу пажњу и на друге предмете, које он не црта.* Посматрање по правом своме значају и није ствар самих чула; за то је потребно да се има неког знања, које ће служити као помагач за примећавање облика код појединих предмета, и с тога је посматрање у ограниченијем смислу једно специјално образовање. Таке су врсте она

посматрања, која чини лекар, геолог или астроном.

Кад се цртање ради са неком страшношћу, онда оно сувише апсорбује човека. Оно ремети духовну равнотежу и затупљује дух за друге задатке. Место да се њиме потпомаже научно образовање, отварајући духу област појединости, наступа место тога она рђава последца, што се оно много више противи прелазу од појединога општему. Оно обуче те поједине ствари у тако конкретни интерес, да се дух увек радије бави са њима, него са оним што је апстрактно и опште. Наклоност и уметност у цртању у умереним границама, може бити од помоћи за конкретне науке, а нарочито кад остане при самом цртању. Али кад сувише преовлада духовни интерес за боје, онда тиме дух добија једностран интерес за малеричне предмете, услед чега постане неспособнији за апстрактне и аналитичке радове у наукама. (Наставиће се)

О Б И Љ Н О Ј Ћ Е Л И Ј И

(Свршетак)

Протејинска зрнаца.

Инулин и кристали су најређи састојци у ћелији, те по томе и нису онако важни за њен живот као хлорофилска и скробна зрнаца, с тога ћемо укратко преко њих прећи.

Протејинска зрнаца. Налазе се по кад што у котиледонима зрелог семења, и представљају као и скроб резервну храну. Она су врло малена и састоје се из беланчевинасте материје, те су по својој хемијској природи и она сродна са протоплазмом. У њима се често налазе и кристали од калцијум оксалата и тако звани глобонди. Употреба им је у биљци слична оној скроба. И они се при одраслом семењу растварају и у овом стању прелазе они биљним деловима који расту и од њих се утроше за грађу нових делова. Често се

још налазе у једној и истој ћелији са скробним зрнцима.

Инулин је једна особита супстанција која се налази у ћелијама корена неких биљака а нарочито георгине. *Dahlia viriabitiz* и многих других композита. Он већ не припада протоплазми, и није њен саставни део као сви до сада споменути ћелијни састојци, већ је саставни део ћелијног сока. Инулин се налази растворен у овом ћелијном соку и може се шта више из њега сталожити у облику кугластих кристала.

Кристали. У унутрашњости ћелија често се сем напоменутих састојака налазе и кристали. Они се најчешће састоје из калцијум карбоната или калцијум оксалата и то у врло разним облицима како појединце тако и састављени у мање или веће кристалне друзе.

Облика су понајвише малих игластих кристала а ови опет спојени у дебље спониће и наслагани су дуж уздужне основне ћелије (као у лишћу многих кактуса). По кад што се налазе у ћелији и велики кристали подбочени опет великим целулозним попречним наставцима што полазе са ћелијне мембране. Најзад има их и у средини самог ћелијног дувара одкуда долази оно напоменуто *очвршћавање* ћелијне мембране. Наслагање пак кречних кристала ређе се налази у ћелијним дуварима код моно и дикотиледонеа, напротив много више код четинара.

Са овим смо се излагањем у главном упознали како са биљном ћелијом, њеним обликом и оним њеним како главним тако и споредним састојцима, с тога ћемо овде укратко нешто напоменути о постајању самих ћелија пре но што пређемо на њено растење и умирање.

До сад смо описивали ћелију на живим биљним деловима онако, како нам се оне престављају, кад их посматрамо кроз микроскоп. Органи који су с почетка врло мали, постижу доцније знатну величину. Ово увећавање органа мора да долази од ћелија, из којих су они састављени. По овоме би морале и ћелије сразмерно растењу органа доћи до знатне величине, ако се оне не би за то време множиле дељењем. У опште је растење органа нарочито у почетку скопчано са множењем готових ћелија и тек у последње доба кад су органи своју одређену величину и облик постигли, престаје у њима ово умножавање ћелија и оне саме достижу тада свој извешан облик и величину. Тако долазимо на мисао о постанку нових ћелија.

Свакоме је познато да се организми хране расту и кад постигну извесну величину они се плоде, размножавају и то једни на овај други на онај начин. У опште бива плођење код организама или деобом, кад се првобитна индивидуа подели на двоје или пуњењем, ако се на организму развије неки израштај или пупољак, који се доцније одвоји и постане самосталан. Даље у организмима се одвоје засебни делови као клице, споре и ови се развију у нову индивидуу или најзад плођење бива, кад се извесне ћелије једног организма споје са извесним ћелијама из истог или другог организма али исте специје, чиме се прва

ћелија оспособи, да се развије у потпун нов организам.¹⁾

Ово исто вреди и за биљне ћелије као елементарне организме, т. ј. и оне се хране, расту и плоде. Ћелија, која је с почетка мала и делови су јој мало развијени сем протоплазме и ћелијног зрна, добија доцније знатну количину ћелијног сока тако, да поменути горњи делови у величини спрам њега знатно изостају. У овом стадијуму ћелије се диференцирају по својим физиолошким радњама и неке богате у хлорофилским зрнцима образују грађу за нова биљна тела, а друге опет испуњене скробним зрнцима служе као резервоари и од ових диференцираних ћелија неке су добиле способност да се плоде. Све врсте плођења код ћелија могу се у главном свести на ове три: подмлађивање, копулација и дељење.

Подмлађивање.²⁾ Зове се онај начин плођења где се из целе протоплазме готове ћелије образује само једна једина нова и ова као гола ћелија изађе из матери, па ван ње добије омотач од целулозне мембране и у нову се биљку развије. Или она остаје привремено у матери, да се тек по копулацији заогрне мембраном и за тим се на разне начине развија у нову биљку. Овај случај налази се код неких алага као *Oedogonium* и других.

Копулација. Под овим разуме се стопљавање протоплазматичних маса две или више ћелија у једну једину нову, која се такође заогрне мембраном. Догађа се само код кончастих алага, које се налазе у пролеће по нашим барама и које се састоје из једног реда ћелија а врши се овако. Кад овака два конца стоје паралелно један уз другог и то тако, да им се насрамне ћелије скоро додирују; тада се образују на уздужном дувару сваке ћелије, којим су једне другој окренуте, нека испуњена, која с обе стране постају све већа, док се најзад не додирну и споје уједно. За тим ова преграда између тих ћелија изчезне и остане отвор, којим су обе ћелије у непосредној вези. Сад прелази са-

¹⁾ Види стр. 17 Чланци из опште биологије од г. Докића.

²⁾ По г. Д-р Докићу овакав начин плођења или мижења зове се „ендогено.“ Види стр. 17. горњих чланака.

дужина једне ћелије у ону друге и тако се стопе својим садржинама у једну нову јајасту ћелију пуну зрнаца. Ова тек ако је нешто већа од величине једне од оне две ћелије, заодене се мембраном, остаје неко време непроменљива, па за тим се развија у нову кончасту алгу.

Дељење. Ово је најобичнији и најраспрострањенији начин, којим се ћелије плоде. Ћелије, које се налазе у првом стадијуму, најспособније су да се деле, т. ј. да се у две ћелије преполове. Ћелија, код које је ово дељење извршено, зове се мати, а обе нове кћери. Ово се исто догађа и са кћерима, те отуда кажемо за ћелије, да се множе у геометријској постепености и ако још остају при том једна с другом у вези, онда граде ћелијна ткања.

Дељење готове ћелије у две нове нагвешћава се тиме, што нестане ћелијног зрна. Мало доцније оно се опет укаже у средини ћелије — централно ћелично зрно, а и сама је протоплазма тада гушћа у правцу краће ћелијне осовине. По том се и ћелијна мембрана у тој равни у наоколо око периферије угне, и ово угнивање иде све даље, док се најзад цела ћелија са зрном не предвоји у две половине — кћери.

Друкчији је и ређи начин ћелијног дељења кад се из једне ћелије у исти мах образују не само две него много већи број нових. Овакав начин ћелијног дељења налази се опет код нових алга (*Botrydium granulatum*) и познат је под именом ројтастог множења спорана¹⁾. Састоји се у томе што се протоплазматична садржина оваких ћелија подели у безбројно много малих ћелија: па кад јој се ма на ком месту распукне мембрана, тада куљају ове младе ћелије напоље у великој гомили, које се као целина налазе у неком особитом кретању, а само мале слике лебде тамо и амо без икакве подлоге или утврђења. На овима се разликује дебљи део или глава ћелије омотана танком опном, и поред зрнасте протоплазме налазе се у њој 1—4 велика и јасно зелена хлорофилска зрнаца; на оном зашиљеном крају налазе се опет дугачки, безбројни и кончасти наставци — *cilie*²⁾, помоћу којих се она крећу и граде

она особита кретања. Због свог особитог кретања ове нове ћелије зову се ројтасте ћелије или ројтасте споре (*Zoosporen*). После неког времена умере се, изгубе цилије, скупе се у кугласту масу, обмотају се грубом мембраном и развијају се по том у нову биљку.

Остаје нам да још коју рекнемо, о односу протоплазме и ћелијног зрна за време дељења. Прво протоплазма се у више прилика при дељењу контрахира и услед тога се у средини матере награде толико тачака, колико ће се нових ћелија образовати. Око њих скупи се један део протоплазме, док онај други заоставши део као и пређе испуњава ћелију, само што је сад много, ређи. Друго кад што се наслаже око ових новопостављених тачака сва количина протоплазме тако, да нове ћелије или кћери по свршеном чину леже у сасвим празној матери. Најзад се при дељењу ћелија — као у ткању виших биљака, протоплазма мало или ни мало не контрахује. Нове ћелијне мембране већином се за време дељења и контракције издвајају из протоплазме, ређе се доцније њоме заогрћу кћери т. ј. кад су се потпуно изолирале. Значајније су још оне промене, које се догађају на ћелијном зрну за време дељења, које смо и пређе напоменули. Њега код неких ћелија сасвим нестане пред дељење, па доцније се у њој опет појави и то свагда у самом центру. Код других се оно опет не губи, већ се одмах спусти у средину ћелије, како би се и оно при дељењу у два дела преполовило.

Растење и умирање ћелије

Из свега досад казаног није тешко извести и кад умире, па с тога ћемо то овде још укратко рећи.

Сви животни процеси сложених организама, као храњење, растење и плођење и т. д. налазе се и код ћелија с том само разликом што су се ћелије код виших организама диференцираде, или другим речма тако јако промениле и морфолошки и физиолошки, да су задржале само неке особине, а остале су изгубиле. Код оних само организама задрже оне све основне радње, које су се најмање удале од првобитног облика. Отуда код виших организама налазимо разне делове или органе са разним радњама. Напротив код

¹⁾ Види 255 страну поменуте Боренцове ботанике.

²⁾ По г. Д-р. Докићу „трешље“

најпжих организама, у које спада и биљна ћелија, не налазимо ових разних органа са различитим радњама. Код њих у опште све животне радње обавља ћелијна мембрана са протоплазмом, иначе као код голих ћелија и сама протоплазма. Ћелијна мембрана и ако споља обмотава ћелију, није непроходљива за течности и гасове; већ као што смо то и при опису мембране напоменули, она је способна неке од њих у се да прими, а друге опет као непотребне да пропусти напоље. Ово струјање течне масе у ћелији долази отуда, што је ћелија испуњена свагда гушћом супстанцијом — протоплазмом — из беланчевине, која има велику способност да привлачи из околине воду као ређу течност или да је имбибује.

Отуда је јасно да се и ћелије хране. Храњење је опет непрекидна промена материје у њима, која припада под ове четири радње. 1. Свака ћелија прима споља оне материје из којих може саставити своје делове. 2. Свака асимилује ове материје т. ј. кадра је да их претвори у така уједињења, која су једино њени састојци. 3. Услед овога расту све ћелије и 4 распаднуте и неупотребљиве делове истерају напоље. Прва и четврта радња јесу механичке природе основане на узајамном хемиском привлачењу материја. Друга и трећа су опет хемијске природе, јер граде из простих једињења сложена или из ових обрнуто простија. Отуда су код њих и процеси двојаки: механички и хемијски. Механичко храњење ћелија бива примањем хране механичким процесом — дифундовањем — из околине, која може бити или атмосферски ваздух, или течност, или међу-ћелијна супстанција, а истурање опет истим процесом — филтровањем.

Протоплазма ако из околине усиса много воде, притискиваће ова на унутрашњу површину њене мембране и вода ће тежити, да кроз њене поре изађе напоље; а ако ли је притисак подједнак, непрестано ће промицати течна материја између протоплазме и њене околине. Прво кретање зове се филтровање, а размена или промицање течне материје зове се дифузија (озмоса). По овоме све ћелије узимају само храну из своје околине, па је за тим прерађују у хомогену и истоветну масу њиховом телу.

Познато је да се из протоплазме свију скоро биљних ћелија под уливом светлости образује хлорофил и то понајвише у оним ћелијама где је могућа размена гасова са атмосфером, као код оних на површини. Овај је хлорофил најјаче редукционо средство у ћелијама, јер он раздваја на светлости CO_2 и H_2O , а издвајајући кисеоник гради прво безазотне биљне састојке, као што су: скроб и амилум, о чему нас уверавају и она скробна зрица, која по кад што, као што је то код хлорофила напоменуто, испуњавају сву његову унутрашњост. Овај је опет скроб у главном извор, из кога постају сви остали потребни угљени хидрати, као; шећер, целулоза па и сама маст. Поред справљања безазотних биљних једињења упоредо иде и произвађање азотних материја. Но њихово образовање не зависи непосредно од хлорофилског дисања, јер се налазе у ћелијама без хлорофила. Из ових азотних једињења и оних угљених хидрата свака жива ћелија може да састави беланчевину и сви ти процеси, који не зависе од хлорофила, зависе од саме ћелијне протоплазме. Тако средством ње претвара се скроб у гликозу, а ова опет у целулозу. Но чим у ћелији нестане протоплазме, то престају у њој и сви хлорофилски процеси и ћелија тад постаје само механичан апарат за филтровање и дифузију течности.

Вода, која по важности стоји на првом месту у целој природи и које тако много има, јесте извор из кога биљна ћелија највише у себе прима, и који јој доноси растворене супстанције, што су јој за живот потребне, које смо видели да се у ћелији налазе. Чим вода а с њом и друге материје уђу у ћелије дифундовањем, настају у њима разни хемијски и физички процеси услед којих се образују сем горе поменутих још и многа друга једињења, и од њих ћелије усвајају она, која су им за живот потребна, а она друга опет као непотребна филтровањем испуштају напоље. Од усвојене хране један им део служи за одржавање а други за њихово растење или увеличавање. Кад им се пак ово усвајање хране увећа преко потребе, онда се један део одваја из њих и служи им за плођење.

Само живе ћелије, т. ј. ћелије са протоплазмом, способне су да врше све гореспо-

менује животне радње, као: храњење, растење и плођење. Све пак друге ћелије, код којих се сва количина протоплазме утрошила ма на који начин, зову се мртве ћелије; јер су у њима уједно и све животне радње престале. Оне као такве нису више способне за живот, у њима се неће више догађати никакви процеси, — ни физички ни хемијски, у њима је још како филтровање тако и дифузија постада немогућа. Накратко оне нити могу расти нити се ма којим начином множити, па с тога код виших биљака ништа и не доприносе растењу појединих органа или целе биљке.

Ако су ове тако зване мртве ћелије изложене утицају атмосферског кисеоника или воде, оне почињу да труде, распадају се и то онако исто као и сви други организми. Напротив ако су оне у заклону и још у вези са другим живим ћелијама, као у ткањима

виших биљака, онда могу дуго да трају и да биљци као целини од свакојаке руке послуже. Тако оним дрвенастим ћелијама у ткањима својим имају биљке да благодаре за своју чврстоћу. Оне још користе биљци и тиме, што су слободне за спровођење супстанција. Друге као плутве чувају опет биљку од сваковрсних и рђавих спољних утицаја и т. д.

Све биљне ћелије, као самостални организми, живе својим сопственим животом, а више биљке, као сложени организми, живе опет укупним животом својих елементарних организама из којих су састављене. По потпуном престанку њихових животних сила, гаси се у једно и живот ових виших биљака.

5. Фебруара 1884 год.

у Београду.

Иван Ј. Дамњановић
професор I ниже београдске гимназије

УНАПРЕЂЕЊА НАСТАВНИКА ОСНОВНИХ ШКОЛА

У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ

1885. ГОДИНЕ.

(Свршетак)

Другу повишицу с платом од 1300 динара добило је

УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

У ОБЛАСТИ	С	В	Е	Г	А
Шумадији	25	10	35		
Источних округа	17	14	31		
Западних округа	6	2	8		
Јужних округа	12	4	16		
Нових крајева	6	4	10		
вароши Београда	2	5	7		
У ОБЛАСТИ :	У П Р О Ц Е Н Т У				
Шумадији	34·25	50·00	37·63		
Источних округа	34·69	45·16	38·75		
Западних округа	14·29	20·00	15·38		
Јужних округа	38·71	66·67	43·24		
Нових крајева	30·00	33·33	31·25		
вароши Београда	14·28	29·41	22·53		

Код ове категорије налазимо најмањи проценат у области Западних округа и у вароши Београду; код остале четири области разлика није тако велика. Интересна је било то,

да је у свима областима већи проценат унапређених учитељица него ли учитеља.

Трећу повишицу с платом од 1550 динара добило је

УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА

У ОБЛАСТИ	С	В	Е	Г	А
Шумадији	27	2	29		
Источних округа	16	2	18		
Западних округа	11	2	13		
Јужних округа	11	1	12		
Нових крајева	4	1	5		
вароши Београда	4	1	5		
У ОБЛАСТИ :	У П Р О Ц Е Н Т У				
Шумадији	36·99	10·00	31·18		
Источних округа	32·65	6·45	22·50		
Западних округа	26·19	20·00	25·00		
Јужних округа	35·48	16·67	32·43		
Нових крајева	20·00	8·33	15·63		
вароши Београда	28·57	5·88	16·13		

У ову категорију унапређено је највише наставника из области Јужних округа и Шу-

мадије. У свима областима био је далеко већи проценат унапређених учитеља него ли учитељица.

Четврту и пету повишицу добило је само мало наставника, и с тога ћемо обе категорије уједно спојити.

У њима било је

из области	УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА				
	С	В	Е	Г	А
Шумадије	3	1		4	
Источних округа	4	—		4	
Западних округа	13	—		13	
Јужних округа	3	—		3	
Нових крајева	1	—		1	
вароши Београда	7	—		7	

из области :	У П Р О Ц Е Н Т У		
Шумадије	4:11	5:00	4:30
Источних округа	8:16	—	5:00
Западних округа	30:95	—	25:00
Јужних округа	9:68	—	8:11
Нових крајева	5:00	—	3:12
вароши Београда	50:00	—	22:58

Велики проценат наставника, који су добили четврту и пету повишицу плате у области Западних округа и у вароши Београду долази отуд, што су овде махом старији наставници, који су од 1881. године преведени на нову плату било то по годинама службе или класи у којој их је затекао закон о учитељским платама.

остаје још, да у једном прегледу укратко покажемо проценат унапређених наставника које смо напред за сваку категорију на по се и изложили.

ОБЛАСТ.	Од сто унапређених наставника добило је				
	800 динара	П О В И Ш И Ц У			
		прву	другу	трећу	четврту и пету
Шумадија . .	5:38	21:51	37:63	31:18	4:30
Источни окрузи	7:50	26:25	38:75	22:50	5:00
Западни окрузи	5:77	28:85	15:38	25:00	25:00
Јужни окрузи .	—	16:22	43:24	32:43	8:11
Нови крајеви .	3:13	46:87	31:25	15:63	3:12
Варош Београд	—	38:71	22:58	16:13	22:58
Србија	4:62	27:38	32:92	25:23	9:85

И данас још има наставника, који су на плати по старом распореду на класе, који

је вредно пре закона о учитељским платама. Тако било је :

У КЛАСИ	С ПЛАТОМ ОД	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
V-oј	1111:44	1	—	1
VI "	1010:40	1	—	1
VIII "	808:32	6	2	8
IX "	707:28	3	—	3
X "	580:98	8	4	12
привремени	505:20	2	1	3
Свега		21	7	28

Кад ове бројеве поредимо с бројем наставника у опште, онда излази, да данас имамо на старој плати од сто

учитеља . . . . њих	. . . . 3.43
учитељица . . . . "	. . . . 2.24
наставника . . . . "	. . . . 3.03

Од ових наставника било је

у округу :	УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА У ОПШТЕ		
Београдском	3	—	3
Ваљевском	1	1	2
Крајинском	4	—	4
Крушевачком	1	—	1
Нишком	1	1	2
Пиротском	1	—	1
Подринском	1	—	1
Пољаревачком . . .	4	1	5
Смедеревском . . .	1	2	3
Ђупријском	1	—	1
Црноречком	—	1	1
Чачанском	2	—	2
Шабачком	1	—	1
у вароши Београду	—	1	1

РАДИЛО ЈЕ У ШКОЛАМА УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА			
варошким	5	2	7
сеоским	16	5	21

У ШКОЛАМА :	П Р О Ц Е Н А Т		
варошким	71:43	28:57	100:00
сеоским	76:19	23:81	100:00
у опште	75:00	25:00	100:00

На против од сто

РАДИЛО ЈЕ У ШКОЛАМА УЧИТЕЉА УЧИТЕЉИЦА НАСТАВНИКА			
варошким	23:81	28:57	25:00
селским	76:19	71:43	75:00
у опште	100:00	100:00	100:00

По свршеним школама било је од ових
28 наставника

КОЈИ СУ СВРШИЛИ :	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	СВЕГА
Учитељску школу	3	—	3
Богословију	4	—	4
Нешто Богословије	5	—	5
Гимназију у Русији	—	1	1
Нижу гимназију	6	—	6
Вишу женску школу	—	4	4
Основну школу	3	2	5

Довољну или бар приближно довољну квалификацију имало је од сто

учитеља . . . . . њих	57
учитељица . . . . . „	71
наставника . . . . . „	61

У учитељској служби провело је

ГОДИНА :	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
5	2	—	2
6	2	—	2
7	1	1	2
9	1	—	1
10	1	—	1
11	3	1	4
12	—	2	2
13	1	—	1
15	3	—	3
16	1	2	3
17	1	—	1
19	1	1	2
23	1	—	1
25	1	—	1
26	1	—	1
33	1	—	1

Као што смо напред показали, од ових наставника само је њих десет имало већу

плату од 800 динара, а кад бисмо одузели осморицу, који су имали тек 808-32 динара годишње плате, онда остају само двојица, који имају већу плату од оне, која се по закону о учитељским платама даје као прва довољно квалификованим наставницима. Ово је најбољи доказ да овим наставницима није сметала толико недовољна спрема колико недовољан труд, и воља за рад учитељски. То се види најбоље из броја оцена.

Тако било је међу овим наставницима.

КОЈИ СУ ИМАЛИ	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	СВЕГА
5 оцена	2	—	2
6 „	3	—	3
7 „	3	2	5
8 „	1	2	3
9 „	1	—	1
10 „	1	1	3
11 „	1	1	2
12 „	2	1	3
13 „	1	—	1
16 „	1	—	1
17 „	1	—	1
19 „	1	—	1
21 оцену	2	—	2

У општем резултату ових бележака о успеху изнело је:

	УЧИТЕЉА	УЧИТЕЉИЦА	НАСТАВНИКА
нешто више од добар	6	1	7
добар	6	4	10
мање од добар	9	2	11

За првих седам наставника има дакле изгледа да ће кад тад моћи добити плату по закону о учитељским платама, за остале пак може се по сигурно узети да неће никад испунити услове чл. 6. тога закона.

УЧИТЕЉСКИ ИСПИТИ УЧЕНИЦА ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ У БЕОГРАДУ

од 1879-80. до 1884-85. године

Виша женска школа у Београду, која је отворена 1863. године, добила је законом од 19. Јануара 1879. године ново уређење, поглавито у цели, да спрема способне учитељице за основне школе.

Чланом 2. закона о уређењу Више женске школе, наређено је, да оне ученице које

желе постати учитељице основних школа буду дужне, у течају петог разреда, практично изучавати школски рад у вежбаоници, која ће се завести при Вишој женској школи са четири разреда основне школе. Поред тога по свршетку петог разреда полагаће ученице учитељски испит из ових предмета:

1. Науке хришћанске,
2. Српског језика са српском књижевношћу,
3. Српске и опште историје,
4. Педагогике са школским радом,
5. Рачуна,
6. Земљописа,
7. Јестаственице и
8. Женског рада.

Ближа наређења за извршење ове законске одредбе прописана су *Правилма о полагању учитељског испита у Вишој женској школи*, од 22. Јула 1880. године.

По тим правилма учитељски испити били су:

1. *писмени*, из српског језика са српском књижевношћу, педагогике и рачуна.
2. *усмени*, из Науке Хришћанске, Српског Језика са Српском Књижевношћу, Српске и Опште Историје, опште и примењене Педагогике, Рачуна, Земљописа и Јестаственице;
3. *Практички*, из школског и женског рада.

Ако је испитана добила из неких предмета *слабу* оцену, то јој ова није сметала, јер по чл. 15. споменутих *Правила* било је довољно да се учитељски испит положи са белешком *три* у општем резултату, и у том случају испитна је комисија проглашавала да је испитаница добре способности. Овде је била за испитанице још и та олакшавајућа околност, што је при поређењу белешака половина узимата за целину.

Ако испитаница није изнела белешку три у општем резултату, она је могла поновити *цео* испит; но то је могло бити тек после једне године а најдаље за две године (члан 16. правила).

Та околност да су многе ученице проглашаване као добро способне за учитељске основних школа, и ако су можда из најважнијих предмета добиле на учитељском испиту слабу оцену, изазвала је потребу да се измене правила о полагању тога испита према потреби и стеченом искуству.

Нова *Правила* издана су 23. Маја 1883. године. По тим *Правилма* примају се на учитељски испит само оне ученице, које су свршиле пети разред Више женске школе с *добрим* успехом. Оне ученице које би имале из једног или два научна предмета слабе оцене, морају пре полагања учитељског испита положити годишњи испит ради поправке оцена; иначе губе право на испит за ту годину.

Председник испитног одбора јесте изасланик министарства просвете и црквених послова. По старим правилма председавала је управитељка Више женске школе испитном одбору.

Учитељски је испит: *писмен*, *усмен* и *практичан*.

Писмени испит полаже се само из педагогике. При оцењивању писменог рада пази се на самосталан поглед у мишљењу и на правилност састава. Тога ради додаје се одбору и наставник српскога језика.

Која ученица свој задатак изради површно и погрешно, а уз то покаже и слабо знање језика и рђаво излагање мисли, та не може даље полагати испит.

Усмени испит бива из ових наука:

1. Науке Хришћанске;
2. Српског Језика и литературе;
3. Историје Српске са земљописом српских земаља;
4. Историје опште са општим земљописом;
5. Педагогике;
6. Рачунице; и
7. Јестаственице.

Ученица која добије слабе оцене из три групе наука, одбија се од даљег полагања испита и упућује се на испит на другу годину. Но таква се ученица може јавити за испит и после две године, па ако га и тада не положи нема више права на испит.

Практични испит остао је као што је и пре био. Он се полаже и из *рада у школи* и из *женског рада*.

Ученици, која добије слабе оцене из једне или две групе наука, куда долази и рад у школи и женски рад, допушта се поправити испит из тих група после шест недеља, и ако га положи за оцену *три*, прогласиће се да је способна за сталну учитељицу.

Такође проглашава се да је способна за *сталну* учитељицу и свака ученица, која на учитељском испиту добије из свију испитних предмета оцену *добар*.

Као што се види ова правила много су строжија од пређашњих; али је та строжија мера довољно и оправдана, пошто се само тако може доћи до добрих учитељица, ако оне докажу довољну спремност и способност за позив колико тежак толико и важан.

Прегледавши овде у кратко правила о полагању учитељског испита, ми ћемо сада изнети резултат ових испита у Вишој женској школи, и то за сваку годину на по се.

1879-80. године.

У почетку 1879-80. школске године било је у свих пет разреда Више женске школе 300 ученица, а до краја исте године остало их је у школи 259. Од овог броја долазило је на пети разред:

	СВЕГА	ОД СТО
	У Ч Е Н И Ц А	
у почетку године	37	12.33
на крају године	37	14.29

За учитељски испит пријавила се 31 ученица, од којих је 30 свршило Вишу женску школу 1880. а једна 1878. године. Процент ученица које су полагале учитељски испит износио је 81.08.

Испити су почели 20. Августа, а свршени су 1. Септембра.

У испитној комисији био је као министарски изасланик г. *Стеван Д. Поповић*.

Испитивали су: г.г. *П. Милетић*, из Науке Хришћанске; *Др. В. Бакић*, из Педагогике, *Ст. Бајаловић*, из Јестаственице; *М. Марковић*, из Српског Језика; *Јован Баја*, из Историје Српске и Опште; г-ђе *Јелена Мишаиловићка*, из Земљописа; *Милева Вуловићка*, из Рачунице и г-ђица *Хр. Брзакова* из женског рада.

Од ученица положило је учитељски испит с успехом (у општем резултату)

	СВЕГА	ПРОЦЕНАТ
одличним	9	29.03
врло добрим	7	22.58
добрим	15	48.39
у опште	31	100.00

Општи резултат оцена свију ученица изнео је 3.8; и по томе успех је био у главноме *врло добар*.

Односна разлика између ученица које су учитељски испит положили с успехом одличним и врло добрим, и оних које су изнеле успех добар, била је као 100 : 94.

Из појединих група добиле су ученице ове оцене. Из *српског језика* добило је на испиту

ОЦЕНУ :	ПИСМЕНОМ	УСМЕНОМ	У ОПШТЕ
одличну	4	13	8
врло добру	5	6	7
добру	6	11	10
слабу	9	1	6
рђаву	7	—	—
Свега	31	31	31

Према томе изеоисио је проценат ученица, које су добиле на испиту

ОЦЕНУ :	ПИСМЕНОМ	УСМЕНОМ	У ОПШТЕ
5 или 4	29.03	61.29	48.39
3	19.36	35.49	32.26
2 или 1	51.61	3.22	19.35

(Наставиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Закон о обавезној основној настави у разним земљама у Европи.

(Наставак)

У Баденској

По закону од 8. Марта (25. Фебруара) 1868 сва су деца обавезна да иду у школу од навршене шесте до навршене четрнаесте године

Од похођења јавних школа ослобођена су деца која се било код својих кућа било у приватним школама уче најмање опоме што је прописано за наставу у јавним школама, само морају од времена на време да полажу испите пред школским властима

Лица одговорна за преступе противу изложених прописа подложна су каштигама одређеним у полицијском закону од 31. (19.) Октобра 1863., у §. 71. ове каштиге иду до три дана затвора и до 10 форината новчане казне.

У Елсас-Лотрингији

По наредби од 18. (6.) Априла 1871 год. законити представници детињи обавезни су да шиљу своју децу, по навршеној шестој години, уредно у јавну или приватну школу, којом управљају наставници, који су положили државом прописани испит, и у којој је

наставни програм са свим онакав какав и у јавним школама, изузимајући случајеве кад се дете код своје куће учи ономе што се тражи у јавним школама. Школске су власти овлашћене да одлажу овај рок ступања у школу или и да ослободе сасвим дете од идења у школу у неким изузетним случајима и кад наступе такве прилике које су несавладљиве.

Школска обавеза престаје кад школска власт испитом нађе да је дете задобило нужна знања прописана за основно образовање. На овај се испит пуштају само они мушкарци који су напунили 14 и само она женска деца која су навршила тринаест година.

Деца која морају да иду у школу не смеју се употребљавати ни на какве ручне радове изузимајући случајеве кад се од школске власти добије нарочито одобрење за то.

За неуредно похођење школе прописане су ове казне: опомена; новчана казна од 1 до 10 динара; одузимање благодетеља или друге помоћи сиромашнима; и затвор највише до 8 дана.

Законити представници детета које изостаје од школе без законом оправдана узрока морају предстати кмету у року од 48 сати; писмени се позив доставља родитељима и др. преко полицијских органа, општинских послужитеља и писмоноша. Противу осуде, која се изриче у седници, може се жалити; окружни управитељ суди као другостепена власт; виша власт може интервенисати, као виша судска власт, у случају кад окружни управитељ осуди кога на казну затвора.

(Наставиће се)

Учитељи, који су свршили учитељску и учитељице, које су свршиле Вишу женску школу.

— На крају школске 1884—85 године било је у основним школама у Краљевини Србији:

I Свега учитеља 612.

Међу овим учитељима било их је 152 (од свега броја 26%) који су свршили учитељску школу. Од ових учитеља при последњем прегледу школа добили су оцену:

одличну	(5)	њих	80	или	52%
врло добру	(4)	њих	47	или	31%
добру	(3)	њих	19	или	13%
слабу	(2)	њих	6	или	4%
свега		152	100%		

II Свега учитељица било је 312.

Међу овим учитељицама било их је 191 (од свега броја 61%) које су свршиле Вишу Женску школу. Од ових учитељица при последњем прегледу школа добиле су оцену:

одличну	(5)	њих	54	или	28%
врло добру	(4)	њих	86	или	45%
добру	(3)	њих	42	или	22%
слабу	(2)	њих	9	или	5%
свега		191	100%		

Књига „Кужне Болести“. — Расписом г. министра просвете и црквених послова од 11. Октобра ове године ПБр. 10674. препоручена је за књижнице *средњих и основних* школа књига „Кужне болести“ од д-ра *Милана Јовановића*. Цена којој је 1 динар од комада.

„Хигијена“. — Расписом г. министра просвете и црквених послова од 12. Октобра ове године ПБр. 11205. препоручена је књига „Хигијена“ од д-ра *Лазе Стефановића*, за ручну бачку књигу у вишим разредима гимназија, у Богословији, у учитељским школама и у Вишој женској школи, и за књижнице основних школа.

Књижевне награде. — „Матица Српска“, у Новоме Саду, расписала је из фонда Јована Паке, В. С. Миклушског за год. 1886. награде, за које да се напишу:

1. Роман, драма или *шаллива игра*, *приповетка* или *новела из српског живота*. Награда је од 50 до 500 форината. Рок Петров-дан 1886.

2. *Срем и Фрушка Гора* са историјског, географског и народописног гледишта. Награда 300 до 500 фор. Рок Петров-дан 1886.

3. *Књига за народ* „о заразљивим болестима.“ Награда 100 до 300 форината. Рок Петров-дан 1886.

За „Летопис“ чланак у ком ће бити *естетична, научна* или *историјска расправа* из српске књижевности. Награда 100 до 300 форината. Рок Петров-дан 1886.

Написана дела шиљу се анонимно под *мотом*, које ће бити и на писму.

„Нев.“

У српску учитељску школу у Сомбору уписало се ове године у I разред 28 мушких и 15 женских; у II разред 17 мушких и 13 женских; у III разред 18 мушких и 18 женских. Приправници су сви Срби православне вере, а међу приправницима има 1 Хрваткиња католичке вере и 1 Израелјанка.

„Шк. Л.“